

جلد: ۴۶ • شماره: ۱ • اپریل / مئی ۲۰۲۴ء

دوماہی
شیرازہ
پہاڑی

شیرازہ ماہی

جلد: ۴۶ • شماره: ۱ • اپریل / مئی ۲۰۲۴ء

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجز

PAHARI
Bi-Monthly
SHEERAZA
Volume: 46 • Issue: 1 • Year: 2024

Published by:
Jammu & Kashmir
Academy of Art, Culture and Languages

شیرازہ

(پہاڑی)

جلد: ۳۶ شماره: ۱ اپریل/ مئی ۲۰۲۲ء

نگراں: بھارت سنگھ منہاس
(کے لے ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹس، گلبرائٹ ویسٹ بنگلوں

ناشر:

سیکریٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس۔ لالمنڈی سرینگر
کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس / امتیاز احمد خان / بشیر احمد نجار
چھاپ خانہ: جموں و کشمیر گورنمنٹ پریس۔ سرینگر
تعداد: 300
سرورق: بشیر احمد بصیر
قیمت: 100 روپے
پبلی کیشن آفیسر: شازیہ بشیر
پبلی کیشن معاونین: شبیر احمد میر / طاہر سلطان

نوٹ:

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیتی گئی آراء نال ادارے ناگلا یا جوؤ اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابطہ انہاں موبائل نمبر اں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 7006613674

چھٹی اس پتے تھاکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

اکیڈمی آف آرٹ، کلچر

اینڈ لینگویجس

لالمنڈی سرینگر

نہ نشان

5	ایڈیٹر	پہلی گل	✽
		مقالے:	
8	نثار راہی	زمان چن تہ اس فی شاعری نالب ولجہ	✽
27	عبدالرشید قریشی	پہاڑی زبان دا پہلا ڈرامہ نگار ”عبدالرشید لون نمگین“	✽
39	سید جاوید حقانی	پہاڑی اکھان ناساجی پہلو	✽
57	میر غلام حیدر ندیم	صنف نعت ہور پہاڑی نعتیہ شاعری	✽
80	یار علی خان	بجھارت کہہ ہونی اے؟	✽
88	شبیر احمد خان شمس	ناول ”شکست“ دا پہاڑی ترجمہ: ہک تجزیہ	✽
		افسانے:	
97	راجہ نذر بونیاری	باعث تحریر آنکھ	✽
102	محمد اقبال شال	آخری دانہ	✽
111	زفر کھوکھر	شہرت	✽
112	ژاں پال سارتر	قاتل	✽
118	حاجی محمد یونس	دوستی	✽
120	ایڈوکیٹ شمس الدین شاز	قسمت نے پکھروں	✽
122-125		فہمائے:	
		محمد خورشید منور۔ گلاب الدین جزا۔ انعام الحق بسمل۔ محمد رفیق زخمی۔	

خورشید کرمانی۔ شیخ ظہور۔ محمد اقبال شمال۔ سلیم تابش۔ معراج راہی۔ مشکور احمد شاد۔
دانش اشفاق ترک۔ ماسٹر فضل احمد شیخ۔ ملک ذاکر خاکی۔ محمد رفیق خان رفیق۔ ارشاد کمال۔
سید وقار دانش۔ محمد یقین فانی۔ نذہت نسرین۔ حاجی نذیر حسین بھٹی۔ وکیل احمد حیات۔
رفعت ناز کھوکھر۔ سجاد احمد مغل۔ بلال احمد بلال

نظمان گیت تہ سی حر فی :

146	محمد عظیم خان	اپنی زبان
148	نعیم کرناہی	خاکی
149	شام لال شرما	پہاڑی زبان
150	محمد خورشید منور	قطعے
151	محمود احمد طاہر	علم
152	غلام رسول خان	شرک/ فانی دُنیا
153	محمد اقبال سرحدی	فریاد
154	شائستہ انجم	اکلاپا/ تہائی/ جوڑ
155	ملک سلیم اختر	گیت
156	محمد یقین فانی	سی حرفی
		ناول:
163	پرویز مانوس	قبیلہ (قسط: اول)
		ڈرامہ:
189	عبدالرشید لون غمگین	تہیاں بیگانہ مال

پہلی گل

شیرازہ پہاڑی اپنی زندگی نے چھتا لوئیں پڑاؤ وراے۔ انہاں ساڑھے چار دہاکیاں وچ شیرازے اپنے چنگے ماڑے حالات نے باوجود ایہہ پینڈا ماریا اے، جیہڑی کہ اک حوصلہ افزاء گل اے۔ انہاں چار دہاکیاں وچ گجھ حوصلہ شکن واقعات وی پیش آئے ہن۔ اوہ اسراں کہ ہولیاں ہولیاں اس دوران آساں نے کئی اک سرکردہ شاعر ادیب تہ محقق اللہ کی پیارے ہوئی گئے ہن، جد کہ اس خلاء کی پُر کرنے نا حالیں تکر کوئی معقول کوئی اشارہ نیہہ مل رہیا۔

صورت حال ایہہ اے کہ اک تہ نویں نسل بلیں بلیں اپنی زبان تہ ثقافت تھیں دُور ہونی جا رہی اے، دُوانویں نسل نا شعر و ادب و اخ رجحان بہوں کھٹ ہو رہیا اے۔ ایہہ دو گلاں باعث تشویش ہن تہ آساں کی اجتماعی طور اس پاسے تنہیاں دینا ہوسی گا۔ پہلی گل تہ ایہہ جے آساں کی ہر حال وچ اپنی نویں نسل کی نہ صرف زبان و ثقافت نال جوڑی رکھنا اے سگوں انہاں نے اندر ادب دوست مزاج وی پیدا کرنا ہوسی گا۔

زندہ جاوید قوماں نا ایہہ خاصہ ہونا اے کہ اوہ نہ صرف اپنی ثقافت اُپر فخر کرنین بلکہ اُس کی محفوظ رکھنے واسطے ہر ممکن اقدام وی کرنین۔ لیکن ایہہ گل آکھنیاں آساں کی کوئی آر نیہہ جے پہاڑی قوم نے لوکاں اندر اس حوالے نال بڑی بے رغبتی نا رجحان پنپنا جا رہیا اے تہ اوہ بڑی تیزی نال اپنی ثقافت تھیں دستبردار ہونے جا رہے ہن۔

من حیث القوم اَساں واسطے ایہہ اک لمحہ فکر یہ اے تہ اَساں کی اِس حوالے نال بہوں گُجھ کرنا پیسی تاں بے اِس اپنا تشخص برقرار رکھی سکاں۔ اَساں کی ایہہ یاد رکھنا ہوسی کہ زبان کسے وی قوم نے تشخص نا بنیادی عنصر اے تہ اِس تھیں دستبرداری اجتماعی ثقافتی خودکشی نے مترادف سمجھی جانی اے۔ آؤ اِس ایہہ ثابت کراں کہ اِس اِس خودکشی نے متحمل نیہہ ہور اَساں کی اپنی زبان تہ ثقافت نال سچا پیاراے۔

زیر نظر شمارے نے مشمولات حسبِ روایت تحقیقی مواد نے نال نال فلکشن ہور شاعری اُپڑنی اے۔ اَساں کی اُمید اے جے تھیں اِس کی بغور پڑھسو ہور اِس حوالے نال ادارے کی اپنی رائے نال وی نواز سوگے۔

ڈاکٹر مرزا فاروق انوار
چیف ایڈیٹر (پہاڑی)

سرینگر
۲۱ مئی ۲۰۲۲ء

زمان چن تہ اس نی شاعری نالب ولجہ

محمد زمان ناں سی تہ تخلص نے طور و زمان ای برتیا گیا۔ 1859ء پنج موضع تھروچی تحصیل کوٹلی پنج پیدا ہوئے تہ 1924ء پنج وفات ہوئی۔ ابتدائی تعلیم اس وقت نے رواج نے مطابق انہاں اپنے پیو کولوں حاصل کیتی۔ اس گل توں اک گل ہور باندے ہو جانی اے جے اُس ویلے تعلیم صرف مذہبی حد توڑیں یعنی قرآن خوانی تکرسی۔ سکولوں نارواج انہاں بستیاں پنج بیہر سی۔ ابتدائی تعلیم حاصل کرن تھیں بعد انہاں کی گوجرخان اک درس گاہ پنج پئی جیسا گیا۔ اس توں بعد سوال شریف ضلع میر پور پڑھنے واسطے گئے جتھے حافظ غلام قادر درس و تدریس نام کرنے سن۔ اتھے ای مثنوی سیف الملوک نے مصنف میاں محمد بخش تہ غلام حسین توں استفادہ کیتا۔

قلعہ تھروچی تھیں چڑھدے پاسے اک اچی چوٹی ور برائلہ ناں ناک گراں سی۔ اتھے لوکاں سُن زمان کی مجبور کیتا جے اوہ علاقے نے پچیاں کی درس دینے نام قبول کرن۔ اسراں تھروچی تھیں برائلہ آگئے۔ برائلہ گراں ناک نائی بے اولاد فوت ہوئی گیا سی تہ اس نی زمی باڑی زمان کی مل گئی تہ اس تھیں بعد اوہ اتھے ای مکمل بسدیک ہوئی گئے۔

جس مسیتی پنج زمان درس دینے سن، اس نے گما ہنڈ مٹلاں غلام علی رہنے سن۔ انہاں نی اک خوبصورت گڑی سی؛ جس ناناں چناں سی۔ اس نے عشق سُن زمان نی زندگی پنج متا سارا انقلاب پیدا کر دتا۔ بڑی کوشش کیتی، ور گل نہ بنی۔ اس نابیاہ ڈھیری گراں نے اک مبارک شاہ نال ہوئی گیا۔ ایہہ ای واقعہ انہاں نی زندگی پنج عجیب دکھ تہ صدے نابعث بنیا تہ میاں زمان ہُن خالی زمان رہ گئے تہ کھر بار چھوڑ دتا تہ اپنے صدے کی شعراں نی زبان دتی تہ متواتر شعر گوئی نے رستے ور ٹپے۔

زمان اس دورنی پیداواراے جس بچ سا ہو کاری سودی لین دین عام سی۔ ذریعہ معاش محض زمی باڑی نی حد تک تہ زمی ذیلدار بندھ دار تہ راجے مہاراجے نی سی۔ پیداوار ناک حصہ سرکاری یا شاہوکار نے کھر جانا تہ بچیا ہو یا سال نی کفالت میہہ سی کر سکنا۔ آمدن نا ہو رکوئی ذریعہ میہہ سی۔ لوکاں نا اتنا پھیرا حال سی جیہڑا نا قابل بیان اے۔ بیماری مہلک ثابت ہونی جس نا کوئی علاج نا سلسلہ میہہ سی۔ شفا خانے میہہ سن۔ تعلیم حاصل کرن لئی سکول وی میہہ سن۔ ماسوائے کھر یلو صنعت نے ہو ر آمدن نا ذریعہ میہہ سی۔ کدے فوج بچ اگر کوئی خوش نصیبی نال پھرتی ہونا تہ اس کی دؤر دراز پھیر جیسا جانا جتھوں مڑکے واپسی نا پتہ مشکل ملنا۔ کئی اک جنگ نی نذر ہونے۔ فوج بچ پھرتی واسطے راجپوت نسل نے لوکاں کی ای کہندیا جانا۔ باقی لوکاں ورا اعتبار میہہ سی۔ جاگیر داری نی سرداری ہر پاسے موجود سی۔ تکلیفاں نے ماحول ہر کبھی ہر ویلے اپنے جبر تہ تھوس جما رکھیا سی۔ اوہ سارا دور غم و الم نے قصے کہانیاں نا دور سی۔ لانے واسطے کپڑا میہہ سی۔ ننگے پیر تہ ٹاکیاں آلا لباس میسر سی۔ ہر کبھی پریشانی لاحق ہئی۔ ایسے دور بچ جینے واسطے زندگی کی تیار کیتا جانا۔ اس طراں دس باراں سالوں بعد بیاہ نارواج وی عام سی۔ فرافر اتفری بچ زندگی گزارنی۔ پورا سماج دواں حصیاں بچ بندیا نا سی۔ چار بچ فی صدی لوک امیر تہ سرمایہ دار سن۔ اوہ دویاں لوکاں کی اپنے برابر بہانے بچ وی عار محسوس کرنے سن۔ غریبی خود اک بیماری سی۔ زندگی ہر وقت تنگی نے ماحول بچ گزارنی۔ ساہوکار مینڈھ دار ذیلدار عیاشی نے ماحول بچ پلنے۔ انساناں نی بنڈنا معاملہ بڑا اہم سی۔

جدوں بے کاری بیماری کھر بچ بس جائے تہ فراس توں باہر نکلنے نا کوئی ذریعہ میہہ ہونا۔ ابھی زندگی واسطے یا آوارہ گردی ہونی اے یا عشق نیاں سودے بازیاں۔ زمان وی اسے دور بچ پلایا بڑیا۔ عشق نا چرچہ عام سی۔ عشق نا والہانہ بیانیہ اس نے قلم توں نکلیا ڈم لگے درد سیکے رونا تھونا ہو یا جدائیاں نا چرچہ ہیا محبتاں نی ناکامی عام ہوئی انہاں ہاڑیاں نے بچ زمان نے روز و شب گزرن لگے۔ کھروں دؤر دراہڈے آوارہ گردی کیتی تہ سسی پٹوں ہیر رانجھانی طرز ور زندگی گزارنے نی نقل عام ہوئی۔

جس طراں ہر عاشق اپنے دعوے نی پہلی اٹ عشق نے حوالے نال رکھنا اے۔ فر کدے
 کدے اسکی عشق حقیقی نے نال پیوند کاری کرنے نی سوانگ پہر نال اے اس طراں نیاں وارداتاں
 انگریزی ادب نچ وی تاریخی حوالے نال موجود رہیاں ہین۔ ”War of Troy“ نچ ہیلن نا
 کردار وی دس سالہ جنگ نا نمونہ پیش کرنا اے، جیہڑا کسے لحاظ نال عشق و محبت نا ای باب بننا
 اے۔ ادھر پنجابی ادب نچ سسی پٹوں، سونی مہیوال، ہیر رانجھا جے نمونے محض عشق و محبت نے سستے
 جذبیاں کی حرارت دین واسطے بیان کیتے جانے ہین۔

زمان نے اس دور کی وی پہلے وقاں نیاں قصے کہانیاں نے نال جوڑ دینے واسطے کوئی
 خاص مشکل درپیش بیہ اشنی۔ عشق نال لازوال دور بے کاری نی زندگی نچ آوارہ گردی کرنے نال
 جوجانا اے تہ وقت نے نال نال ایہہ جذبے اُبھرنے تہ انہاں ناچر چا عام ہونا جدول شروع ہونا
 اے، فر ایہہ لوکاں نی زبان نچ ذائقیاں نے بدلنے نا مزاج پیدا کرنا اے۔ عشق اک جبلی جس
 اے، جس ناسرا کسے جگہ ختم بیہ ہونا۔ بقول میاں محمد بخش:

عشق مزاجی سردی بازی جان سکے جر جر کے
 عشق سکھلا کسے نہ پایا جس پایا اس مر کے

اس عشق نیاں تھویلاں اس طراں ہونیاں ہین بے عقل نے تھینے اُدھر جانے ہین۔ اس
 عشق نے حوالے نال انسانی جسم نے ہر انگ نی تعریف نچ زمی آسمان نے قلاوے ملائے جانے
 ہین۔ فر انہاں فتدیاں نچ بستیاں اُجڑنیاں ہین۔ جدول ایہہ واردات میاں زمان در برتی تہ اوہ
 زمان چن بن گئے۔

زمان نے عشق باندے باچھڑ معرفت نی نشاندہی بیہ کرنا۔ اوہ نفسیاتی زندگی ور ٹہنگی ہوئی
 دُنیاوی لذتاں نی چادر چا ہڑ کے اعلان کرنا اے بے ایہہ عشق حقیقی بیہ۔ ایہہ شروع نچ عشق
 مجازی تہ ہو یا تہ عشق مجازی نے آس پاس پھر تھر کے ختم ہوئی جانا اے۔
 دُنیا نچ جتنے وی شاعر ہوئے، انہاں نے کچھ کسے صنف لطیف نا وجود ضرور رہیا۔ سائیں
 قادر بخش نی شاعری وی اسے جذبے بچوں پھٹ کے باہر آئی۔ مہارا بے نی گڑی نا عشق، اوہ وی
 ناکام قادر بخش کی سائیں وی بنا گیا تہ شاعری۔

البتہ بابا فرید تہ بابا بکھے شاہ اس قبیلے توں ہٹ کے سوچنے رہے تہ اپنی سوئی جئی سوچ
 شعراں نے رُوپ بچ چھوڑ کے اک اعلیٰ تہ اُچا پیغام دیتی گئے؛ جیہڑ اسرا سر معرفت ناکلام سی؛ جس
 کی سُن کے یا پڑھ کے اک مزاج نی تربیت ہونی اے۔ جس بچ انسان نارشتہ خُدا نال استوار ہونا
 اے تہ اوہ خُدا ئی منصوبیاں نی تکمیل بچ اپنا عملی نمونہ پیش کرنا اے۔ اس نے شاہکار ورا ایمان نی مہر
 ٹھھی دینا۔ اس نے ہر فیصلے ورا آمنا و صدقنا نی تکریم و تجدید کرنا اے۔ اس طراں نے عمل
 نے نال بندے تہ خُدا نے بشکار دُوریاں کہٹ ہو جانیاں ہین تہ ایہہ ای اوہ نقطہ اے جس ورا بچ
 کے امیر خسرو دہلوی ے۔

من تو خدم تو من شُدی، من تن خدم تو جاں شُدی
 تاکس نہ گوید بعد ازین، من دیگرم تو دیگری
 اسلامی مفکرین انہاں شعراں کی کسے ہور رنگ نال تکنے ہین؛ ورا عام فہمی نے طور ورا بندے
 تہ خُدا نے بشکار فاصلے کہنے جانے ہین۔

ابھی گل کی وی زمان نال نیہہ جوڑیا جاسکنا؛ کیاں جے زمان کہلا ہونا تہ پڑھنے یا سننے آلا
 اس ورا کوئی ہور تبصرہ کرنا۔ اتھے زمان نے نال چن لگ گیا؛ جیہڑے معرفت نے پھٹاں ورا گنڈی
 چاہڑنے ناکم کرنا اے۔

زمان مغل قبیلے نال تعلق رکھنے سن۔ ایہہ گل وی باندے آونی اے جے اس ویلے وی
 ذات پات نال اعلیٰ ادنیٰ نا تصور سی۔ زمان اپنے مغل ہونے ورا ذرا بروی لیت ورا لعل ناکم نیہہ
 لینے۔ سگوں فخریہ لہجے نال اس نا اظہار اس ذیلی شعروں وی کرنے ہین۔

جان دا عشق دی سار چوچک رانجھا ہیر دی دوستی توڑدا نہ
 تلا اپنی قدر پہچان دا جے مغل چھوڑ کمہار کی لوڑدا نہ
 آدم جام کی خبر تقدیر ہندی سستی پا صندوق بچ روہڑدا نہ
 غلام علی زمان نہ خوار ہوندا؛ آکھی حافظاں دی جیکر موڑدا نہ

اس شعر بچ اپنی برتری بحیثیت مغل تہ سوال شریف نے بسنیک حافظ مطیع اللہ جیہڑے
اک منے پڑمنے بزرگ سن؛ جہاں ناستعمال وی چن نارشتہ منگنے واسطے کیتیا گیا، پرچن ناپوئیہ منیا،
اس ناحوالہ وی شعر بچ موجوداے۔

روایت بچ اسطراں وی درج اے جے زمان سُن گل بات کرنی وی کہٹ کر دتی تہ چناں
نی یاد کی جو رجان بنا دتا۔ ہر ویلے اس نے فراق بچ ڈُبیا رہن لگا۔ ڈوہنگیاں سوچاں بچ پے گئے۔
جدوں کدے چپ نے چوے پھٹے تہ شعراں ناسیلاب برآمد ہويا۔ عام کم کاج ترک کر بیٹھے۔ عام
دلچسپیاں مایوسیاں بچ بدل گئیاں۔ دوستان نی محفل وی پھلکی پئی گئی۔

زمان نی شاعری ہُن کوئی ابہام نی شاعری نہ رہی، بلکہ شعراں بچ چناں اس طراں
پرونے جس طراں کہ موتی پروئے جانے تہ ایہہ گل جتھے شاعر نے اپنے مزاج نی عکاسی کرنی
سی، اُتھے اک گروی نی بدنامی وی سی۔ اس طراں چناں نے پیونے عزت تنگ نادعوئی کوئی بچ دائر
کیتا تہ فر زمان کی اس دعویٰ نی بنا ور بہوں تیاں پریشانیاں ناسامنا کرنا پیا۔ اس مقدمے نا
پہنگنتان وی سی تہ سزا وغیرہ ناخوف وی سی۔ اس طراں اس نے اپنا متا سارا کلام ساڑھوڑیا تاں
جے سزا وغیرہ تھیں پچیا جائی سکے۔ زمان نے اک شعر اس مقدمے نی ساری تاریخ دوہرا دتی۔

الف: اُس بھگوان کی یاد کرے جس کی رُب رحمان کہندے
کردگار ستار غفار سائیں، بعض بولیاں بچ نارائین کہندے
سری رام ہر نام دے بچ رچیا جلوہ کشن جی عالی شان کہندے
نیاری ذات زمان صفات باری بے پرواہ تکیا لامکان کہندے

ت: تیز آئے حاکم کوٹلی دے گوہر سنگھ تحصیل کما گیا
دیس راج مہاراج شاہ راج اندر حاکم ہو کے حکم چلا گیا
رام چند بھگنتو نالے رام دیا ڈنکا ظلم دا راج و جا گیا
پچھن داس زمان پٹھان اوڑک عہدہ خاص تحصیل دا پا گیا

ث: مثبت اقدام نظام بنہ کہ حاکم سخت دیکھو بھگت رام آیا
 دھن پت راؤ بوٹا مل گئے واسرائے دا جدوں الزام آیا
 کیہتی عجب تدبیر وزیر لکھو واصل باقیوں دا انتظام آیا
 گدی مل انصاف زمان چاہندا حکم خاص ہن آپ دے نام آیا

د: داد بے داد فریاد نگری جے کتھوں آوے مہاراج رنبیر مڑ کے
 پھتے دند فریاد دی داد دیوے بند پریاں دے سٹے چہر مڑ کے
 پورن سنگھ جنیا صلحدر ہووے ہری چند جنیا ہووے وزیر مڑ کے
 موڑے کون دیوان دلہان راؤ توں دیوے چن زمان جا گیر مڑ کے

انہاں شعراں پنج دو صدی پہلاں نے حالات و واقعات تہ را جے مہاراجیاں ناسلوک
 عوام نے نال، افسراں نارویہ عدل تہ ظلم نی وارداتاں، عوام نی بے کسی تہ بے بسی نا تذکرہ ملنا
 اے، جس توں تاریخ ناسارا کچا چٹھا باندے آئی جانا اے۔

زمان صرف شاعر نے طور ای اپنی پیشیان نیہہ بنانا، سگوں اوہ تاریخ نے باب نا اظہار کرنا
 اے۔ اُردو ادب پنج اس کی محاکات نگاری آکھنے ہن۔ زمان اس وقت اقتصادی مالی انتظامی
 حالات نا پوسٹ مارٹم کرنا اے۔ ایہہ کوئی نری عشق نی داستان ای نیہہ، بلکہ کئی حالات ور پئے
 ہوئے پردیاں کی اُپر چکنا اے تہ شعراں نے وسیلے نال حالات کی زبان دے کے تاریخ نے صفحے
 کالے کرنا اے تہ اس وقت نیاں ظلم و جبر نیاں کیفیتاں وضاحتہ بیان کرنے ہن، جس پنج کوئی لگی
 لپی گل نیہہ بلکہ حقیقت بیانی ملنی اے۔

جدوں قحط نا دور آتا تہ اس وقت رسل و رساں نیہہ سن تہ اپنے ضلع توں باہر نی دنیا نال
 رابطہ نیہہ سی تہ غلے نی کمی نی صورت پنج لوکاں کی قحط نے عذاب توں گزر کرنا سی۔ اس کیفیت کی
 شعراں نے حوالے نال کس طراں بیان کرنے ہن۔ اُس وقت روپے چاندی نے ہونے سن تہ
 اناج نا نرخ عجیب جنیا ہونا سی، کیاں جے روپے بازاری سرکل پنج کھٹ چلن رکھنے سن۔ قیمتاں

اناج نے حساب نال مقرر ہونیاں سن۔ اٹھ آنے سیر کھپو اک روپے نی 30 سیر مک وغیرہ۔ ورجوں قحط پیا غلہ ملنا بند ہوئی گیا تہ قدرتی طور Supply & demand نے فرق اقتصادیات نا معاملہ باندے آندا تہ اس وقت مک نا پھاء اک روپے نی ٹھائی سیر ہو گیا۔ اس طراں زمان اپنے شعراں بچ اس اتر حالت نا ذکر کرنا اے۔

انہاں شعراں نے وسیلے نال ایہہ حقیقت بہر صورت نئی پیسی جے زمان نے شاعری بیہہ کیتی، بلکہ عشق نی داستان نے پردے بچ تاریخ نے نازک ورقیاں کی وی کھولیا۔ اس وقت سیاسی حالات سماجی تہ اقتصادی حالات ورپہ مغز تبصرہ نظری آؤنا اے۔ تاریخ نی ٹونڈی بچ اک طالب علم واسطے انہاں شعراں نے حوالے نال سارا سماں باندے باچھڑ اپنا نقشہ چھوڑنا اے۔ البیرونی پیدائش (04-09-973) تہ وفات (13-12-1048) ہارون واقعات نا تسلسل بنا کے شعراں بچ پرویا جس توں اک تہ شعری ذائقہ ابھرنا اے تہ اس نے نال نال اس زمانے نے واقعات نی نشاندہی ہونی اے۔ تھلے لکھے گئے شعراں بچ کتنے تاریخی حقائق بیان ہوئے ہین، اس نا اندازہ لانا سہل کم بیہہ۔ شعر درج ہین۔ ملاحظہ کرو۔

کاشی ضامنی باچھ نہ دے دانے مدعا ہر گلوں مشکل یارا
شباشاہ نہ بو ہے تے بہین دینا دیسا سنگھ لاہے ٹھی کھل یارا
ٹھائی سیر روپے دی مک یکدی اوہ وی دین کھرائی دل یارا

انہاں شعراں کاشی ناں نے نال اس نا کردار سا ہو کاری دور نا جبر شباشاہ نا طور طریقہ تہ لوکاں نال اُس نارویہ دیسا سنگھ نا ظالمانہ پن آپ راجی نی بدترین مثال قحط نی وجہ توں آئے دانے نا پھاء روپے نی ٹھائی سیر نا زخنامہ اتنا بڑا تاریخی واقعہ صرف ترے مصرعیاں بچ خورے متے کھٹ لوک ای بیان کر سکنے ہین۔ اُس وقت نے حالات سماجی تعلقات مجبوری تہ لاچاری نا قصہ سمجھ آنا اے جے حالات کس طراں نے سن۔ ملازمت ناں نی کوئی چیز بیہہ سی۔ اک ای ذریعہ آمدن سی اوہ سی فوج بچ پھرتی۔ اوہ وی کھٹ سی۔ باقی زمی داری نا جنجال، جھوٹوں سال پھر واسطے اناج میسر بیہہ سی ہونا۔ کدے تیاں بارشاں کدے روڑے نے عذاب نی وجہ توں فصلاں نے

تباہ ہونے کی کیفیت انہماں شعراں پنج کس طراں بیان کیتی، اس سچائی نا اندازہ انہماں شعراں توں کرو۔
انہماں پنج زمان ناک دوست بہاول بخش فوج پنج خوش نصیبی نال پھرتی ہوئی گیسے۔ اوہ نوکری
چھوڑنا چاہنا سا پر حالات نے جبر کی زمان کس طراں محسوس کرنا اے تا اپنے دوست کی کس طراں
نی ہدایت کرنا ملاحظہ کرو:

بچہ بہاولا تا ولا ہونا ایں، سر تے پٹیاں مصیبتاں چہل یارا
کابلہ ہو کے ناں کٹا نائیں، لوکی آکھدے ایہہ بلبل یارا
پہاویں کئی بندے تیرے کبر وچوں سہندے نہیں جدائی داسل یارا
سفر اک تہ فاندے لکھ ہوندے پناں دام نہ چڑھن محل یارا
تینوں نظر نیہہ آوندا بل اُتھوں، بدل ہون فصل جاندے گل یارا
ہوون بارشاں مک تھیں کہناہ دونا جاندا بدھ شاک پل پل یارا
نائیں سبزیاں نہ ترکاریاں نی آلوگوشتاں وچ جائے دل یارا
ہووے تھپ تہ زمی ہو جائے پتھر لاغر نیل نہ چہلدی بل یارا
سجن دشمن دی ہوئی پشان پوری لیے پرکھ اندر ہر گل یارا
کریں سیر بازار سب مانڈ لے دی فوجاں چنگیاں دلاں دے دل یارا
اتھے اوہونکہ دے سے کوٹلی دا جیوں کر تھب کھراٹ پر ڈل یارا
مہربان مہمان نت روز مرہ تک جان آوے پل پل یارا

مختلف ملکاں ناتاریخی تذکرہ:

زمان جسران کہ اُپر لکھیا گیا اے، صرف عشقیہ شاعری ای نیہہ کیتی بلکہ حتی الوسع تہ محدود
جغرافیائی حقیقتاں نے باوجود کئی طراں نے تاریخی حالات بیان کرنے پنج اپنی ذہنی تہ علمی دانست
ناکس طراں ذکر کیتا اے، اوہ وی تکنے نے قابل اے۔ بظاہر ایہہ اک چٹھی اے جیہڑی عبدالرحمان

۱..... اک جگہ ناناں

۲..... برمانی اک بندرگاہ

پنجابی شاعر ٹلہ جوگیاں نے ناں لکھیا اے پر ذکر کس قدر علمی وسعت تہ جغرافیائی حالات نے
نال واقفیت نا کرنا اے ملاحظہ کرو:

پڑھ بسم اللہ کم شروع کریئے نالے ناں لیئے عزوجل یارا
صل اللہ صلوٰۃ پر ذات احمد کراں لکھ لکھ وار مرسل یارا
جہلم، اٹک، بیاس، چناب، راوی، پنج ندھیں پارا چھل یارا
اک چھھی مار قنڈہار پہنچے بصرہ ٹپ فرہاد دا ڈل یارا
راہ روس فرانس دے اوہ جانے لنگھے نہر سوز وچ پل یارا
مصر عدن فارس کرے سو پھیرا تکلے ملک فردوس مثل یارا
جاوے شام آوے پرت رات ویلے کرے مایاں کئی چغل یارا
کہوڑا قلم دا تیز رفتار ہویا کھٹا کھٹ چلے پل و پل یارا
کرے پار ارار اتارواں نوں پہناویں ہوگ دریا تھر تھل یارا
ہن ہویا کمزور ہے دوڑ اندر گیا تھک نیہہ سکدا ہل یارا
پرا جییں وی ملکیاں ٹٹواں نوں لتاں مار کے کرے چغل یارا
خدمت پیر اُستاد دی کرے جیہڑا پائے کیوں زمان نہ پھل یارا
جدوں اُس وقت نی شخصیات نی باری آنی اے تہ تاریخ نا اوہ صفحہ وی ٹس اس طراں اُلٹیا
ہویا تسو گے۔ ملاحظہ کرو:

چارے پنج تحصیل وکیل چنگے رام ناتھ نہیں کسے تھیں کہٹ یارا
گورکھ ناتھ نوں کرے وکیل جیہڑا دیندا وچ دورا ہے دے سٹ یارا
چیف چرن نوں جے معروض ہوے بازو جٹ لیندا چھٹ پٹ یارا
دیوی دیال ہے گرگ بزرگ ماہر کرے کیس اُلٹ پلٹ یارا
بالے رام ہری رام دے ناں اُتے میری اک دو پیشیاں کٹ یارا
نچ صاحب نوں عقل دی چھج دے کے پھوٹھ سچ نوں پگڑ کے چھٹ یارا

زمانہ فی شاعرانہ عظمت کسے اک انداز بچ گرفتار بیہ ملسی۔ اُچے پائے ناشاعر وی اوہ
 اے تہ دنیاوی تہ دینی حالات نی تشریح وی اوہ اپنے مخصوص انداز بچ کرنا اے۔ عشق مزاجی بچ اوہ
 رور وڈ بنے نے باوجود عشق حقیقی نیاں رمزاں ناچر چا وی کرنا اے۔ اللہ تعالیٰ نی وحدت تہ کبریائی نا
 اسے طراں چر چا کرنا اے جیاں بے جناب رسالتنا ناذ کر احترام نال کرنا اے۔ ہانی شاعران
 نال اٹھکیلیاں وی کرنا اے تہ ابجد نے حوالے شاعران کی وی سنوارنا اے۔ جدوں جغرافیے نی
 سمت سوچاں تہ بے شمار گراں تہ شہراں ناچر چا اسطراں کرنا اے جیاں بے ایہہ اس نے عقل و فہم بچ
 جُوے ہوئے ہین۔ اس طراں اس نے ہر مضمون و ربہوں ڈوہنگا چر چا کیتا تہ قارئین نے نزدیک
 اس نا علم کئی اک پاسیاں ورمحیط لھنا، جس نے حوالے نال ایہہ گل نئی پیسی جے اوہ زرا عاشق ای
 بیہہ سی بلکہ وقت نا نباض وی سی۔ ہر بیماری ورحکیمانہ نظر ہر مشکل نا علاج خوبصورت دلیلاں نے
 نال۔ اس طراں نا علمی ورثہ اس نے اپنے بعد چھوڑیا اے کہ پڑھنے آلا اس نیاں کئی اک خوبیاں
 پر کھنے جا چننے تہ سمجھنے بچ کوئی دقت محسوس بیہہ کرنا۔

تاریخی واقعییاں نال موجودہ دور نا سماجی تہ ادبی شعور مندرجہ ذیل شاعران نال واضح ہو سکنا
 اے۔ ملاحظہ کرو:

ل: لوک سارے سکھ دی نیند سوندے اک میں بندہ بے آرام پھر دا
 کدی فال پاواں کدے کاگ ڈاواں کدی ہوانوں دیتی پیغام پھر دا
 کدے پچھدا پنڈتاں جوگیاں نوں کدی خانقاہاں جا سلام کردا
 دیکھ سرت سمہال زمان چناں تیری گلی بے دام غلام پھر دا
 انہاں لکھے گئے شاعران بچ بڑیاں سماجی تہ تاریخی حقیقتاں دفن ہین جنہاں توں آج ڈیڑھ
 سو سال بعد وی ایہہ اندازہ لایا جا سکنا اے بے اُس وقت جوگیاں پنڈتاں کول جانے نارواج پا
 چکیا سی۔ فال پانا آج وی جاہل لوکاں کول غیب نا علم نا ادراک سمجھیا جانا اے۔ کاگاں نا اڈانا
 کبوتران نا پالنا، خط لکھنے تہ کسے طراں معشوق تک پہچانا یا جادو ٹونے نے ذریعے معشوق کی فریفتہ
 کرنا، کس طراں نارواج سی جیہڑا اتنا وقت گورنے نے بعد وی اجاں زندہ اے تہ اسے سییل نی
 اک کڑی نے طور ورنچیا جانا اے۔

اس طراں اُردو ادب بچ تلمیح نا اندازوی اس ادب بچ چوکھے تجربیاں نال بیان کیتا جانا
اے۔ جس توں زمان نی ڈہنی اٹھان تہ لیاقت نا اندازہ وی کیتا جاسکنا اے شعر ملاحظہ کرو:

ل: لاٹ محبوب دے مکھڑے دی شعلہ دیکھ جل بل کوہ طور جلیا
کلمہ لن ترانی سن کلیم اللہ نال صاعقہ مثل نور جلیا
چکھ جام وصال دا اک جرہ دیکھو دار ول شیخ منصور جلیا
ابراہیم زمان خلیل بن کے نال شوق وچ مثل تنور جلیا

ل: لوک کہندے حسن مند یوسف پک ہووی ہے یقین ایسا
میرے یار دی مثل مثال کوئی نہ، میہ کوئی تکیا شاہ حسین ایسا
سارے چمن جہان دی سیر کیتی میہ کوئی تکیا گل رنگین ایسا
آسمان دی خبر زمان ناہیں پر میہ تکیا روئے زمین ایسا

ل: لکھ ولایتاں ٹھونڈیاں میں جہی نار میہ دیکھی جہان اندر
غزنی چین چین کشمیر فارس روم شام عراق ایران اندر
لکھنو گلگت مدراس دہلی پھری تکیا لاہور ملتان اندر
چناں جی زمان نہیں ساحرہ کوئی دیکھی پری نہ کوئی پرستان اندر

ک: کون رلدا رانجھا چاک ہو کے پہلا ہیر دا سخن کلام سن کے
شیریں کہن فرہاد فرہاد کردی پہلی گفتگو نرم کلام سن کے
عزت بیگ سی بلخ دا میرزادہ پہلا عجب گجرات دا جام سن کے
میرا دل زمان نہ پہلدا سی ایپر پہلیا چناں دا نام سن کے
اُپر درج کیتے نے شعراں توں زمان نے علم نی وسعت تہ واقعات نی صداقت چنگی

طراں واضح ہونی اے تہ ایہہ گل نئی پیسی جے زمان نہ صرف اک شاعری بلکہ واقعات بینی تہ اس نے نال نال جیہڑے ثقافتی مناظر وی تاریخ نے طالب علم نی علمیت بچ باہدا کر سکینن تہ وسائل نی تنگی نے باوجود دوا ریاں نے راز سر بستہ نہرہ سکے بلکہ کھلے ہور دُرست طور وراظہار ہوئے۔

اسے تسلسل نے نال ایہہ گل وی تاریخ نے صفحیاں بچ کدے وی مل سکسی گی جے ڈیڑھ سال پہلاں عدلیہ نارول کہہ سی تہ انصاف نی تزکڑی کس طراں حرکت کرنی سی:

ر: راج اقبال دی پئی گردی چور شاہد بن گئے دعویدار پھر دے
 جہاں لٹ کھاہدے چنگے عاشقاں دے دیکھو اچلے وچ دربار پھر دے
 داد خواہ دی کرے نہ غور کوئی، ظالم دیکھ دوئے ہو ہوشیار پھر دے
 پئی عشق دی مار زمان جہاں، پہنکھ ننگ اندر ساہوکار پھر دے

س: سمن دا جدوں فرمان پُچھنا، بندہ من فرمان مسرور ہويا
 کر کے خوشی انصاف دے پاوئے دی قدم تیز کر آن حضور ہويا
 متاں غور کر کے حاکم وقت مینوں بخشے چن جو چن مشہور ہويا
 جلوہ دیکھ زمان حضور سندا میرا فکر سارا دلوں دؤر ہويا

ش: شمع دے واہنگ سی اک لڑکی چنناں نام تہ کھر ملوانیاں دے
 جادوین پھانیاں زلفاں کالیاں سن، گلاں مٹھیاں واہنگ مغانیاں دے
 عاشق ہو ملامتاں پھلیاں میں، پھلا ہويا میں واہنگ دیوانیاں دے
 اوہدے باجھ نہ ہور قصور کیتا لکھے ٹساں ارشاد طلبانیاں دے
 ایہہ شعر سنے مگروں اک ہندو جگدی مل نے زمان نے خلاف مقدمہ خارج کردتا۔
 ایہہ وی تاریخی حقیقت اے جے جج صاحبان علاقیاں بچ آ کے کھلے دربار کرنے تہ موقعے وراي
 فیصلہ سنا دتا جانا۔ فرعلاقے نے معزز لوکاں زمان تہ چنناں نے پیو غلام علی نے درمیان صلح صفائی

کروائی تہ چناں نی دوئی پھین حاکم بی بی زمان نے نکاح بچ آئی تہ خانداناں نے بشکار ساریاں
تلخیاں دؤر ہو گئیاں۔

زمان نیاں شاعرانہ خوبیاں :

جدوں نہ ریڈیوسی نہ ٹی وی سی نہ آنے جانے واسطے سڑکاں سن، نہ تاریخی معلومات سن تہ نہ
اخبار سن، اک قسم ناہنیر اجنیا سی۔ واقعات نی کوئی خبر میہہ سی، اس سارے ماحول نے باوجود زمان
نی علمیت نی داد دینی پئی۔ اوہ جدوں اس وقت نے ٹٹے پچھے سماج داہر تکنے سن تہ ذات پات نے
ڈوہنگے عذاب بچ بتلا سی تہ انہاں ذاتاں نا تذکرہ شعراں نے حوالے نال کتنی خوبصورتی نال
کرنے ہن۔ نال ای شادی بیاہ کسراں ہونی، کھانے پینے نے لوازمات کس طراں نے سن بیان
کیتے گئے:

موٹھ، منگ، رماں، تھیں بیاہ ہووے خرچے کنک دے کون انبار یارو
کپے مک دا کدے پلا چنگا کون چاولاں دا خریدار یارو
سنبل پھل دی کدی خوشبو ہوندی پالے کون گلاب کیار یارو
مکھی ہور تہ شہد دی ہور مکھی قسم ہور اے بھونڈ ڈنڈار یارو
جیکر زاغ گر جاں الو بوم کرگس لائق ہونن نچھر شکار یارو
جرے باز سنگار کے کون رکھے طماں دے کے نال پیار یارو
چڑھدا جموں پر کدے غنیم کوئی کردا بچ میدان پیکار یارو
دہسدے ہتھ راجپوت کرتوت کرتب رہندی بچ دُنیا یادگار یارو
کوئی پرکھا ڈوگرے، منہاس، گلکھڑ، منگھرال دی قدر اقدار یارو
کیہڑے نارے کون جرال بانکے دیندی تیج کس طور لشکار یارو
ایہہ پرستیاں پیٹھیاں بمب سنیا کرے چھمب مخلوق بے کار یارو
بازو توڑ سرکار برطانیہ دی فیلڈ بچ فوجاں بے شمار یارو
اجیں ہند تہ سندھ پنجاب توڑیں نہیں جنگ دی کوئی خبر خیر یارو

شاعراں نی اک دُوے نال نوک چھو تک اک معمول جی گل سی تہ اپنے علمی کہمنڈ نال
دُوے شاعر کی نکا ثابت کرنا اس ویلے نال نصاب سی۔ بھارتاں بانیاں تہ دُوے نی علمی وسعت نا
اندازہ کرنا اس نے نال شعری طور بحث مباحثہ اس وقت نے ماحول بچ شامل سی۔ اُردو ادب نی ہُن
تک نی تاریخ بچ اس طراں نی بحث نیہہ ملنی جیہڑی اس دور نے پہاڑی زبان و ادب بچ رائج سی۔
اس طراں سائیں قادر بخش ہوراں نال اپنے علمی تہوںس دہسنیاں ہو یاں ابجد نی قیمت
نے مطابق چار بیت آکھے جیہڑے پیغمبر اسلام نے نام نامی نابجد ملنا سی پر اس ضمن بچ پہلاں
اس طراں ناچر چا معروف حد تکر نیہہ سی۔ فرسائیں قادر بخش اپنے ہانی شاعراں و راہیہ واضح کیتا
جے انہاں نا علم باقی لوکاں تہ شاعراں تھیں متاوی اے تہ نادر وی۔ نال ای ایہہ اس قسم نی پہلی
کوشش اے:

ف: فخر دے قفل تروڑ سارے رمز ابجد دی محمد زمان تکیا
دیواں گرم جواب یا سرد اڑیا اے قاضا منڈا انجان تکیا
م ' ح تہ م مڑد چوتھا طہ منزل بچ شان تکیا
قادر بخش کی کراں تعریف اُس دی جہدا ایڈا رتبہ عالی شان تکیا

ب: بادشاہ تخت نشین شاہی اکھیں اپنی میں حکمران تکیا
چالی سیس جوان دے اٹھ بازوں رستم سام وی زیر فرمان تکیا
دوبی لک میں تک حیران ہو یا ' چار پیر تے کھڑا جوان تکیا
کیہڑا بادشاہ دہس زمان نامی جسدا ایڈا رتبہ شوکت شان تکیا
اس نی ذرا وضاحت عام فہم ہونے واسطے کرنا جے اسم محمد نابجد اس طراں اے:

م: ۴۰: ح: ۸: م: ۴۰: تہ: ۴

پہاڑی زبان نی شاعری نے حوالے کسے علاقے نا حدود اربعہ گراواں نی شناخت ہر اس
آدمی واسطے سہولیت مہیا کرنی اے جس کی علاقہ جات نی واقفیت نہ ہووے۔ اس نا پیدل سفر عام

لوکاں نے پچھن پہنالن بغیر طے ہوئی جائے۔ اگر آج نے دور بچ ابن بطوطہ یا البیرونی انہاں
 علاقیاں بچ وارد ہونے تہ زمان انہاں شعراں نی نشاندہی اوہ خود بخود کر کے اپنی منزل آلی بکھی ٹری
 جانے۔ اتنی خوبصورتی نال گراواں نی نشاندہی کیتی گئی جے سارا جغرافیہ بالکل باندے نظر آن لگا۔
 عجیب جینی گل ایہہ اے جے جنہاں گراواں نے ناں بیان کیتے گئے، انہاں نے متبادل
 پنجابی زبان بچ ہور مطلب وی رکھے ہن۔ ادھر توں ایہہ علاقیاں نے بچ بسے گراواں نے ناں
 پڑھیا لکھ رہے ہن۔ دُوے پاسے پنجابی زبان بچ انہاں ناؤ ڈا مطلب وی چپ چو پیتے کہہ رہے
 ہن۔ ایہہ ملکہ یا خوبی زمان نے حصے آئی۔ اس کی تحقیقی نظر نامطالعہ وی کر دتہ سمجھ وی:

ک: کوٹلی تھیں ہک دن کوچ کیتا ، اگے عجب گراں سموڑ تکیا
 ڈنہ دھنہ تہ آندا سی مرزیاں دا ، اُتھوں لنگھ کے اگے سہور تکیا
 سیری سیدپور ، بنی ، پناہ ، بنڈیاں اگے لنگھ مجال تہ کھوڑ تکیا
 اگلی گل نہ ریئی زمان چناں ، اگے ہور تہ ہن گجھ ہور تکیا

ک: کوٹلی ، لنگھ ، پھگواڑ ، ساوڑ ، لہری ٹپ تہیہ عالی شان تکیا
 سہرا ، تاہی ، منڈول وچ جاوڑے دے سوہنا مرد فیروز علی خان تکیا
 بٹل ، سہر ، کہکوه تہ دورندی ، سائیں صندل دا عجب مکان تکیا
 دل بچ رہیا زمان افسوس ڈاڈا ، جنگ خاں دا نہیں سامان تکیا

م: مہر کلجور ، سین دؤر ہوئی دہری ، وچ نہ خلق دی گل یارا
 خالی کوکلا ، پپلی ، پیل کولوں آج برج اندر گل دل یارا
 تکیا مصراں بچ سلوک چنگا وسے تھلہ ، کٹھاڑ ، سکھل یارا
 پیر بجل زمان دیواں خانے بیٹھا جگہ انصاف دی مل یارا

ن: نیول، جنجوڑا، تنیوٹ، دھنواں، گنی، کوٹھیاں، گوئی نہ وس ٹھولا
 چھڈ کڈ قروٹی، بھرموچ، کہمل، دندل، گہل، پچگواڑی نہ دہس ٹھولا
 واسہ چھڈ مہار تے ماہریاں دا حد رکھ پناگ دا کس ٹھولا
 راج محل، زمان جاگیر تیری اکھیں تک سجونی نہ پھس ٹھولا

ہ: ہود، تھیں لام، جنجوٹ، بنڈل، ٹائیں، پکھرنی، کھوڑ، بلیاں وسدا
 کھوئی رٹ، گھکر وٹ تہ بٹل ٹھیری نالے سہور، سمل ہار پینال وسدا
 سارا پہاڑ چٹیل کر جاہ والا دیوی گڑھ دا قلعہ کمال وسدا
 ثانی عدن زمان بناہ سارا اُپر قطعہ فردوس مجال وسدا

ن: نیول دی کرو گرداوری جی ٹھل، دھڑا، بھرموچ شمار کر جا
 لکھی کنڈھ، بڈہان، بیاس، سنہہ، نیلی ماہل تھیں پارا گہار چڑھ جا
 کالی کھوڑ، قمر وٹ، سجون نیلاں، کھیوے کھل، سہروٹیوں پار چڑھ جا
 کر آرام زمان پناگ چنناں، گوئی، کوٹھیاں، دندل، چڑھیال چڑھ جا

عشق مزاجی اس پانی نے بلبکے ہاروں ہونا اے، جیہڑا تھوڑے چرتک پھڑکنا اے تہ فر
 کہٹھا ہوئی جانا اے یا تہ عشق نی داستاں سرے چڑھ جانی اے۔ یا مایوسی نے ٹھیر سارے دفتر کھل
 جانے ہین تہ عاشق اپنی نامرادی نے روہڑیے گا کے دل شکنی نے ڈوہنگے سمندراں بچ اپنی بے
 بس زندگی گزارنا اے۔

ایہہ گل ہر انسان نے حصے بچ آئی اے۔ خواہ اوہ شاعر ہووے یا نثر نویس ہووے یا عام
 انسان ہووے۔ اس فطری جذبے نی مار چھلنی ہی پینی اے۔ کئی لوک مشکلات نے بچوں چل
 پھر کے یا تہ کنڈے لگنے ہین یا زندگی نے مرئیے گانے نی رسم نبھانے ہین۔ زمان تہ اولین زندگی
 بچ اک عاشق سی۔ ناکام ہی شاید پہلے پہل ہو یا ہوسی۔ جس واقعے نے اس کی بہوں بڑا شاعر

بنایا، اوہ اکھڑ خسار، اوٹھ، متھے نی تعریف کرن آلا رہیاتہ اس نانشانہ اک خوبصورت لڑکی سی، جیہڑی بدی الجمال تہ نیہہ کہ اس کی کسے نے نہ تکلیا سی۔ صرف میاں صاحب نا تخیل نا چرہ سی، جس نی اس کی خوبصورتی دتی۔ والہانہ محبت نے جذبے سکھلائے۔ سیف الملوک نی بے پناہ لذتیت نے اوہ تربیت کرنی اے۔ سبق سکھلانی اے تہ لچرین زندگی کی صالح حداں واخ موڑنے نا جتن کرنی اے۔ البتہ زمان اک زندہ صورت نا گرویدہ اے۔ اوہ نا کام محبت نا حصہ داری۔ ہمیشہ ہاڑے کرنا تہ افراتفری نا دور اپنے اُپر حاوی رکھنا۔ شعر آکھنا اس بچ حد درجہ بے قراری نا اعلان دی کرنا اے تہ جدائی نے صدمے کی ہوا دی دینا۔ اس طراں زمان کی صوفیہ شاعراں نی صف بچ پہلے پہل داخل میہہ کیتا جا سکنا۔ البتہ ٹہلنی عمر بچ، جوانی نا خمار اُترنے نے نال نال اسنی حالت بدلی بدلی ملنی اے۔ اس جگہ ایہہ گل خورے مناسب ہوسی کہ بڑھاپے بچ جذبات ختم ہونے ہین تہ عقل نا پنچہ بے راہ روی توں باز رکھن واسطے چلنا اے۔ کجھ اک شعر اس آخری سرے پُر حقیقت شناسی آلے پاسے اپنا رخ دہسنے ہین:

ص: صبر کر دلا نہ پو کاہلا کیتی ٹدھ اتے دکھاں تم ناہیں
 پہلا دہس ہاں کیہڑا اوہ بنی آدم جس نوں ایس جہان بچ غم ناہیں
 راضی رہو رضا قضا اُتے کاہلا پون داناواں دا کم ناہیں
 چہل سختیاں رہو زمان راضی یا فر عاشقی دا مارو دم ناہیں
 ہُن اپنی اصلیت آلے پاسے زمان میاں مُرنے ہین۔ احساس جاگنا اے۔ کجھ اندرونی
 راز کھلنے ہین تہ اک پچھتاوا جیا واپس آنا اے تہ انہاں شکوہ شکایتاں توں ہٹ کے ثنائے رب
 آلے پاسے عقل ٹھکوردینا تہ فراچین چیت انہاں نا قلم معرفت نی گلاں چھیڑنا۔ ملاحظہ کرو:

ص: صبر گیا تیری چاہ اندر عقل ہوش اوسان فرار ہو گئے
 طعنے لکھ ملامتاں لوک دیندے من کہ جگ دے سرے دا پہنار ہو گئے
 گلی گلی بدنام رسوا ہو یا تیری دوستی دے نفعے چار ہو گئے
 ہونیاں موت نوں لکھ زمان خوشیاں عیسیٰ جئے جاں آپ بیمار ہو گئے

ص: صاف ہو کذب کذاب چھڈ دے دیکھ نبض تہ دہس آزار دل دا
 دے دیدار ہے دل بیمار میرا جاوے روگ تہ کھٹے بخار دل دا
 پڑی نظر دی سٹ اکسیر جئی جائے دائی ایہہ لاچار دل دا
 لاویں گل زمان نوں ول کر کے صحت پاوے ایہہ تدوں بیمار دل دا

ص: صبح دا وقت پکھیرواں دا اٹھ دین پئے مرغ اذان سرگی
 بولن مور چکور لٹور قمری ککو کرے اندر بوستان سرگی
 پاکی کرن بیان رحمن سندی حق ھو دا ورد پکان سرگی
 اٹھ پڑھ زمان نماز جلدی ستا کیوں غافل تئاں تان سرگی

ص: صبح دا وقت سبحان اللہ رحمت رب دی بے شمار سرگی
 پڑھن مور چکور تسبیح ربی گئے جنگل ول اڈار سرگی
 جیہڑے رب دے خاص محبوب بندے کرن اٹھ کے ذکر اذکار سرگی
 اٹھ جاگ زمان نماز پڑھ لے کیوں ستا ہے پیر پساں سرگی
 پنجی حالت پنج زمان اپنی بساط تہ بصیرت نے مطابق شاعری نیاں زلفاں سنوارنے
 رہے۔ اپنی وجدانی کیفیت نے مطابق شعراں کی ترتیب دینے رہے۔ روہڑیئے عشق نے کرنے
 تہ دوہرانے رہے تہ ہر عام عاشق ہاروں ایہہ وی اُسے رستے پڑ پھر کے اپنی سوچ نی اگ پر پانی
 ڈولنے رہے۔

ہوسکنا اے جے اس مقام پر انہاں نی طبیعت پنج تبدیلی آئی ہووے تہ ظاہر پرستی توں
 اگے بدھ کے خدا پرستی آلے پاسے اپنا مقام پانے نا جتن کیتا ہووے۔ بہر حال شاعراں کول
 سوچ نے اپنے زاویے اپنے ٹہنگ ہون ہور اندرون خانہ گجھ اک شعراں گل نی دلیل ہین جے
 اوہ حقیقت نی تلاش پنج مڑ گئے سن تہ اپنی سابقہ زندگی نے بارے پنج گجھ پچھتاواوی آیا سی۔ ماہڑا

خیال اے جے راز جتنا وی پوشیدہ ہونا اے اوہ آخری وقت بچ باندے آجانا اے۔ پہناویں منٹ
سکینڈنے وقفے واسطے ہووے۔

مندرجہ ذیل شعراں بچ موت نے سرہانے شاید پچھنے نا وقت قریب آہی گیا تہ زمان کولوں
اس طراں نیاں گلاں شعراں نے وسیلے نال اکھوائیاں:

م: مرن تھیں مول نہ ڈرن ہرگز بلبل، پہور، چکور، پتنگ چارے
عزت بیگ، مرزا، پنوں خان، رانجھا کچھے عشق دے ہوئے مانگ چارے
عشق نشہ دتا جیہڑا نہیں دیون افہیم، چرس، شراب تہ پہنگ چارے
رکھن کول زمان نہیں چیز عاشق، تیر، تیر، تلوار تفتنگ چارے
اس طراں ایہہ دکھاں پہری زندگی نا خاتمہ ۱۹۲۳ء بچ ۶۵ سال نی عمر بچ ہو یا تہ اوہ آسودہ
خاک ہوئے۔ اپنے آبائی قبرستان بچ اک سادی مٹی نی ٹھیری انہاں نا دنیاوی مسکن بنی۔

إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

پہاڑی زبان دا پہلا ڈرامہ نگار

عبدالرشید لون نمگین

تمہید:..... میں ریاستی کلچرل اکیڈمی دے پہاڑی شعبے دے ایڈیٹر کم کلچرل آفیسر عزیز محمد ایوب میر نعیم ہوراں دا انتہائی شکر گزار تہ ممنون ہاں کہ انہاں سُن میں ناچیز کو دعوت دتی کہ میں ماسٹر عبدالرشید لون ہوراں دی نئی زندگی تہ ادبی سفر دیاں چٹھکیاں تھیں پہاڑی عوام کو روشناس کرا لاں۔ ایہہ ماہڑی خوش نصیبی ہے کہ میں اپنے دوست دی زندگی دے ماضی تہ حال کو پھلوار کا انہاں دی ادبی خدمات کو باہندے آنادی کوشش کراں۔

تعارف:..... ماسٹر عبدالرشید لون ہوراں دا تعلق تحصیل کرناہ دی سر زمین نال ہے۔ انہاں دے والد داناں عبدالرحیم لون ہے۔ انہاں دی پیدائش 7 ستمبر 1947ء پنج تحصیل کرناہ دے ہکی گراں کھاوڑ پارہ پنج ہوئی۔ پیشے تھیں مدرس آسے تہ سال 2005ء پنج نوکری تھیں سبکدوش ہوئے۔

ماہڑے تہ رشید لون دے والدیناں دے آپسی تعلقات دوستانہ آسے۔ لہذا میں بڑے فخر نال آکھ سکد ہاں کہ آساں دُواں دی دوستی آساں کو وراثت پنج ملی دی ہے۔ آساں دی دوستی دا آغاز اُس وقت ہو یا جدوں ملک دی تقسیم عمل پنج آئی۔ سال چھ مہینے دے فرق نال آسیں ہکی دُوے دے ہم عمر ماں۔

دور انتشار:..... ہر دو اں مکاں دیاں فوجاں مقرر حد بندی (باڈر) دے متصلہ واقع علاقیاں تے اپنا قبضہ تے کنٹرول حاصل کرنادی کوشش بچ لگی دیاں آسیاں۔ ہر طرف افراتفری تے ماحول، گولیاں دی بو چھاڑتے جہازاں دی گھن گرج بنائی دیندی آسی۔ انسانی زندگیاں غیر محفوظ تے بے وقعت ہو کارہ گئی دیاں آسیاں۔ آساں اپنیاں نال تے گجھ وی دکھیا مگر آساں دے والدین دے بقول سیاستدانان دیاں کرامتاں دی وجہ نال ملک دو پھاڑ ہو یا تے بک نواں ملک پاکستان وجود بچ آیا۔ ہر دو طرف ہک طوفان بدتمیزی برپا ہو گیا۔ انسان دالہو پانی بن گیا۔ سیاستدانان سُن اپنے نجی مقاصد دے حصول واسطے مذہبی جنون کو ہوادے کافر قہ وارانہ فسادات کو ہوادے کاکشت و خون تیتل و غارت گری دا آغاز کیتا۔

بربادی دے آثار:..... انگریزاں دی طرفوں مقرر کردہ سیں (حد بندی) سُن آنا فنا دکھ دکھتیاں ادھیاں لوکاں کو پاکستانی تے ادھیاں کو ہندوستانی بنا چھوڑیا۔ اس حد بندی دے نال نال دونیاں طرف بسنا والے لوکاں دے کبر اُجڑ گئے۔ افراتفری دے عالم بچ لوک اپنے حقیقی تے قریبی رشتہ داراں تھیں پچھڑ گئے تے زندگی سکون و آرام تھیں محروم ہو گئی۔ پے پتر انا لو۔ ماء تہیو نالو، پھرا پھراؤ نالو تے خاوند بیوی نالو جدا ہو کا بکی دوئے نال ملن دی آس کھن کا اس دُنیا تھیں رخصت ہو گئے۔

اسی افراتفری دے ماحول بچ بارڈر علاقے دے باسیاں کو اپنی جان دے نال نال اپنے عیال دی فکر ستین لگی۔ ہوائی جہازاں دی خوفناک تے دل چیرنا والی گھن گرج تھیں بچائے واسطے لوک اپنیاں عیالاں کو کھن کا محفوظ مقامات دی تلاش بچ لگ گئے۔ ماسٹر عبدالرشید لون دے والدین اپنے اس معصوم کو کھن کا آساں دے کبر آئے تے ماہڑے اہل خانہ سمیت گراں کھاو پارہ دے متصلہ پہاڑی ”کراؤ“ اُتے وقتی طور کچھ کارہائش اختیار کیتی۔ اس دوران آساں دی دوستی مہنبہ پونچنا تے پٹنا تھیں شروع ہو گئی جس بچ شائد ہوائی جہازاں داوی بڑا اہم کردار رہیا دا ہے۔ مہینہ دو مہینے دے بعد حالات پُر امن ہوئے تے آساں دیاں ماؤاں سُن آساں کو اپنیاں اپنیاں بکلیاں بچ باء کا اپنیاں کُہراں دا رُخ کیتا۔ حالات پُر امن تے ہو گئے مگر فرقہ واریت تے نفرت داہیں

جیہڑا اہدا گیا اُس دے چہکھوسُن کئی کہراں کو فناہ کر چھوڑیا۔ مذہبی جنون تفرقہ داری تہ نفرت انگیزی دی ہواسُن ہر دوواں ماکاں دی فضا کو اوج تک اتنا آلودہ کر چھوڑیا داہے کہ مکی دوئے نال دوستی دا ہتھ ملائے واسطے کدے تیار نیہہ۔

تعلیم:..... اَساں دوئیاں دی بنیاد دی تعلیم اپنے آبائی سکول کھاوڑ پارہ بچ ہوئی۔ ڈل تہ میٹرک دی تعلیم شیر کشمیر ہائی اسکول کنڈی کرناہ تھیں حاصل کیتی۔ فرما سٹر عبدالرشید لون ہوریں مکی ایسی پریشانی دا شکار ہو گئے جیہڑی انہاں دی مزید تعلیم دے حصول بچ رکاوٹ بن گئی۔

افتاد:..... سال 1964ء بچ جدوں اسیں دوئی نویں جماعت دے طالب علم آسیاں، انہاں دے والد عبدالرحیم لون دا انتقال ہو گیا۔ اَساں دوئیاں دے والد مکی پرائیویٹ فرم بچ مُتھیاں دے فرائض انجام دیندے آسے۔ اِس سانجے سُن لڑکپن بچ ہی موصوف کونا قابل تلافی نقصان تھیں دوچار کر چھوڑیا۔ اپنے والدیناں دی پہلی اولاد ہونے دی وجہ نال اپنے کولونکے پھر اواں تہ پھینیاں دی دیکھ رکھ تہ پرورش دی تمام ذمہ داری رشید لون دے موہنڈیاں تے پئے گئی۔ اگرچہ انہاں دے دو چاچے موجود آسے مگر آکھدن کہ ”آپ جوگی نہ تہ گماہنڈ پھلا“ یا فر ”گنجی مُنسی کے تہ گندسی کے“ نہ اوہ سرپرستی دے اہل آسے تہ نہ اوہ پرورش کرنا دے اہل آسے۔ غرض ایہہ کہ ماسٹر عبدالرشید لون سُن اپنے نال نال اپنیاں نکلیاں پھینیاں پھر اواں کو اِس گہمن کھنیر بچوہ حفاظت کڈھنا دی جدوجہد تے لک۔ نھہ رکھدا۔ ہمت مرداں مدد خدا۔“

حصول ملازمت:..... عبدالرشید لون ہوراں اپنی محنت لگن تہ غیور ہونا دا مظاہرہ کیتا۔ سال 1966ء بچ اپنی قابلیت تہ اہلیت دی بنیاد تے دسویں جماعت دا امتحان پاس کیتا۔ الحمد للہ۔ اگرچہ انہاں کو اعلیٰ تعلیم حاصل کرنا دا شوق آسا مگر کھر یلو حالات رکاوٹ بن گئے۔ ہوراہ دسویں جماعت تھیں اگا تعلیم حاصل کرنا دا خواب فی الوقت پورا نہ کر سکے۔ تلاش روزگار واسطے کوئی زیادہ سرگرداں وی نیہہ رہنا پیا کیا نکہ جس فرم بچ انہاں دے والد نشی آسے اُس فرم بچ اپنے والد دی جائی سال کھنڈ کم کیتا تہ اُس دے بعد سال 1967ء بچ سرکاری ملازمت دیتا ہونگی ہوراہ مدرس (ٹیچر) تعینات ہو گئے۔ اُس زمانے بچ میٹرک پاس کرنا کسے بڑے کارنامے تھیں کہنٹ نہ

آسا۔ ایہہ وی اللہ دا احسان ہو یا جے اوہ مدرس بن گئے۔ اگر اوہ کسے دوئے محکمے نچ پھرتی ہو گیندے تاں پہاڑی قوم انہاں دیاں ادب پاریاں تھیں محروم رہ گیندی تہ انہاں دے ڈرامیاں دی کتاب کبر کبر دی کہانی آساں دے ہتھاں نچ نہ ہوندی۔

بحیثیت مدرس: ماسٹر عبدالرشید لون، بحیثیت مدرس ہک کامیاب عملی اُستاد ثابت ہوئے۔ راج الوقت مضامین نچ انہاں کو پہناری دسترس حاصل آسی۔ انہاں کو اپنے علاقے نچ ہک مہربان، شفقت والا تہ رحم دل ماہر اُستاد تسلیم کیتا گیندا آسا۔ نظم و ضبط تہ صاف ستھرے موحول دے دلدادہ آسے۔ انہاں کو بالخصوص اُردو، انگریزی، فارسی ہور حساب دانی تے پورا عبور حاصل آسا۔ انہاں دے ظریفانہ طرز سخن سُن انہاں دی شخصیت کو پُرکشش تہ پُر وقار بنایا دا آسا۔ اوہ اہل ترس، غریب پرور ہور مہربان اُستاد منے گیندے آسے تہ اچ وی منے گیندے ہین۔ اپنیاں شاگرداں نال انہاں دا حسن سلوک، برت برتاؤ تہ طریقہ تعلیم سُن انہاں تمام اسکولاں دی کاپلٹ چھوڑی جتھا جتھا اوہ تعینات رہے۔ طالب علماں نال ہمیشہ پدرا تہ شفقت تہ دوستانہ ماحول نچ ہی ہمکلام ہوندے رہے۔ انہاں دے طالب علم جیہڑے اچ نہ صرف بڑیاں بڑیاں عہدیاں تھیں سبکدوش ہوئے بلکہ بڑھاپے دی دہلیز پار کرکا آثار قدیمہ دا ہک حصہ بندے جُل رہے ہین اچ وی انہاں شاگرداں دیاں نظراں نچ اوہی حیاء اوہی شرم تہ اوہی پیار محبت اور احسان مندی دا جذبہ باہندے دسد ہے۔

سماجی اوصاف: ماسٹر عبدالرشید لون دیاں تحریراں تھیں ہٹ کا اگر نظر ماراں، پرکھاں تو لاں یا جائزہ کہننا جیہڑی اخلاقی بلندی، برباری، اپنا پن، بیامحبت دے امن دوسی تہ بیان دا جادو انہاں کو قدرت سُن عطا کیتا، کوئی دُوا انسان آساں دے معاشرے نچ اتنی اعلیٰ صفات دا متحمل نیہہ ہو سکدا۔ ایہہ کدے زندگی نچ ایسی بحث یا سازش دے حصہ دار نیہہ بنے جس نچ سماج دی بربادی دے آثار نظر ایندے ہون۔ آکھدے ہوندے ہین کہ ”نیت صاف تہ سب کم راس۔“ انہاں دی نیت دوئے دے بارے ہمیشہ پاک صاف رہی دی ہے۔ اسی واسطے انہاں کو ہک تہ قدر و منزلت دیاں نظراں نال دکھیا گیندا ہے تہ دُوا انہاں دی غیر موجودگی کو ہر محفل، ہر بیٹھک تہ ہر

انجمن پنج شدت نال محسوس کیتا گیندا ہے۔ بیمار دی عیادت بے کس لاچار دی سُننے درہمے مدد کرنا، دوواں فریقاں دے باہمی تنازعیاں کو اپنے طور حل کرنا، امن قائم کرنا۔ دوستانہ ماحول پیدا کرنا تہ تکلفین و تدفین دے موقعیاں تے نمایاں کردار ادا کرنا ہور قوم واسطے کجھ کر گزرنہ جے اوصاف اللہ تعالیٰ سُن یکجا کر کے انہاں دی چھو لی پنج باہے دے ہین۔ اسی واسطے اکثر انہاں کو ”ساجی خدمتگار“ دے وصفی ناں نال یاد کیتا جلد ا ہے۔

پہاڑی زبان نال ادبی وابستگی : سال 70-1969ء پنج پہاڑی زبان و قوم دی شناخت تہ ترویج و ترقی واسطے ہک تحریک چلائی گئی جس دے بانی ایڈوکیٹ محمد نور اللہ قریشی آسے۔ ہم جماعت ہونا دے ناطے اسیں سارے زیر تعلیم کالج دے طلباء اس تحریک پنج شامل آسیاں۔ پہاڑی قوم اپنی زبان تہ اپنے حقوق دے حوالے نال اپنی پہچان پھیل گئی دی آسی ریاست جموں و کشمیر پنج دوئیاں گماہنڈی زبان نال وابستہ لوک اپنی اپنی قوم دی شناخت تہ اپنی زبان دی بقاء واسطے لک بھہ کا جدوجہد کر رہے آسے۔ اسی مقصد دے تحت کرناہ دے کالج پنج زیر تعلیم طلباء سُن وی بہ اتفاق رائے اپنی قوم تے اپنی پہاڑی زبان دی بحالی ہور شناخت واسطے اپنیاں کوششاں تیز کر چھوڑیاں۔ کجھاں سُن بُو ہے بُو ہے تہ گراں گراں فرکا پہاڑی لوکاں کو اپنی قوم تہ زبان دی افادیت تہ اہمیت دا احساس دلایا ہور کجھاں سُن پہاڑی زبان دی ثقافت تہ تہذیب و تمدن تہ ادبی ورثے کو کھنگالنے سمہنا لنے ہور باہندے آنا پنج اپنا ہم کردار نبھایا۔

پہاڑی کلچرل کلب کرناہ لوک گیتاں دامرکز : متذکرہ بالا مقصد دے پیش نظر راقم سُن سال 1972ء پنج ہکی ثقافتی تہ ادبی ادارے دی بنیاد رکھی جیہڑا ”پہاڑی کلچرل کلب کرناہ“ دے ناں نال ا ج تک فعال ہے تہ آئندہ وی رہسی۔ اس کلب دے سرپرست اُس وقت دے مشہور زمانہ گایکار ماسٹر محمد عالم قریشی آسے جیہڑا سناں دے اُستاد وی آسے تہ ادبی تہ ثقافتی سرگرمیاں پنج نمائندہ حیثیت رکھدے آسے۔ انہاں دی قیادت تہ ہدایت کاری پنج تمام روایتی پہاڑی لوک گیتاں کونویں سرے ساز ہور آواز دی آمیزش نال سجا کا پہاڑی لوکاں دے سامنے مختلف اسٹیجیاں تہ پیش کیتا۔ ایہہ اوہ لوک گیت آسے جیہڑے یا تہ بالکل ہی ناپید ہو گئے دے آسے تہ فر مختلف

موقعیاں، مثلاً شادی بیاہ، ہلہ شیری، لیتریاں، گوڈیاں، تہ تہا سیں دا میں پنے دے موقعے تے تشغل تہ دل لگی دے طور تے گائے جلدے آسے۔ ایہہ لوک گیت گڑیاں تک محدود ہو گئے دے آسے۔ انہاں گیتاں سُن پہاڑی لوکاں دیاں دلاں دے تار چھیڑکا ڈوہنگی نیندر تھیں جگا لیا۔ ایہہ ہک ایسا ٹر مڑیا ٹرس آسا جس دے ذریعے پہاڑی لوک ہڑ بڑا کا اٹھ بیٹھے۔

تاثير ڈرامہ: ڈرامہ سماج دا آئینہ یا شیشہ ہوندا ہے جس بچ ہر شخص اپنا عکس دکھدا ہے۔ ایہہ انسانی زندگی دے الگ الگ منظر تہ حرکات و سکنات کو ہو بہو عوام دے سامنے پیش کرکا چنگے کو چنگا تہ مندے کو مندا آکھنا دا بے باک تہ نڈر کم کردا ہے۔ مختلف سماجی کرداراں دی عملی حرکات دے ذریعے دکھنا تہ سُننا والیاں دے ذہن تے حقیقت دی چھاپ چھوڑ دا ہے۔ اسی واسطے اسدا اثر جلدی قبول کیتا جلد اہے ہورتا دیر قائم رہندا ہے۔

ڈرامیاں دا آغاز: پہاڑی کلچرل کلب کرناہ ڈرامیاں دا آغاز 1973ء تھیں کیتا۔ پہلے پہل جیہڑے ڈرامے پیش کیتے گئے اوہ اشتہاری قسم دے آسے۔ اگرچہ اُندا کوئی سر مُنہ نہ ہوندا آسا فروی اپنے سماج، ماحول، ہور معاشرے دی قدرے عکاسی کردے آسے۔ مگر جس ویلے سرکاراں دی طرفونا انصافیاں ہور سماجی نابرابریاں دی یلغار ہوئی تہ اُس ویلے ضرورت محسوس ہوئی کہ عوام دیاں اکھیاں تے اعلیٰ سرکاری حکام دے کناں دیاں کھڑکیاں کھولے واسطے مربوط تہ منظم موثر تہ انقلابی ڈرامیاں دی شروعات انتہائی لازم ہے۔ اِس تھیں قبل پیش کیتے گینے والے خود ساختہ مکالمیاں تے مبنی ہوندے آسے جن دی ادائیگی بچ طراں طراں دیاں تکنیکی تہ قانونی رُکاوٹاں تہ مشکلاتاں دا سامنا کرنا پیا۔ نالئی ایہہ تنقید دا نشانہ وی بندے آسے۔ لہذا ہر ڈرامے کو تحریری شکل بچ آندا جُلے اُس دے بعد اُس کو تحت قواعد و ضوابط عوام دے سامنے پیش کیتا جُلے تاں جے کسی ممکنہ قانونی زد تھیں بچیا جُل سکے۔

پہلا تحریری ڈرامہ: ”پہاڑی کلچرل کلب کرناہ“ دے ادبی حلقے سُن ڈرامے دی سکرپٹ لکھے واسطے ماسٹر عبدالرشید لون ہوراں دا انتخاب کیتا تہ اُنہاں سُن 1970ء دی دہائی دے آخر بچ ہک پہاڑی ڈرامہ ”کریمہ“ عنوان دے تحت لکھیا جیہڑا پہاڑی سماج نال برتی جان

آلیاں بے انصافیاں تہ محرومیاں دی مکمل عکاسی کردا آسا۔ بلاشبہ عبدالرشید لون ہوراں دا تحریر کردہ ایہہ پہلا پہاڑی ڈرامہ آسا جس کو تحصیل کرناہ دے کثیر آبادی والے سولاں گراں بچ واری واری پیش کیتا۔ اس ڈرامے بچ پہاڑی لوکاں دے استحصال تہ بنیادی حقوق دی مکمل داستان پوشیدہ ہے۔

پہاڑی کلچرل اینڈ ویلفیئر فورم دے اہتمام نال سرینگر دے مشہور نیگور ہال بچ واری ایہہ ڈرامہ کئی واری پیش کیتا گیا جتھا جموں و کشمیر دے تمام پہاڑی زبان بولنا والیاں دے چیدہ چیدہ نمائندہ تہ شخصیات سُن ڈرامہ کریمادے مناظر دکھ کا اس گل دا اعتراف کیتا کہ واقعی پہاڑی قوم تہ پہاڑی زبان نال برتی جان والی غفلت، لغزش، لاپرواہی تہ بے اعتنائی کسی صورت وی قابل قبول نیہہ۔

اس ڈرامے سُن پہاڑی لوکاں دے ذہن بچ ہک انقلابی کیفیت برپا کر چھوڑی۔ اس ڈرامے سُن پہاڑی زبان دی بقاء، قومی شناخت تہ پہاڑی زبان دے ثقافتی ورثے کو باہندے آن کا سمہنا لانا بچ اولین ہور موثر کردار ادا کیتا۔

ڈرامے دی زبان:..... ”پہاڑی کلچرل کلب کرناہ“ سُن ڈرامہ نویس دے انتخاب بچ کوئی غلطی نیہہ کیتی۔ ہکی ایسی شخصیت کو ایہہ فریضہ دتا گیا جیہڑا پہاڑی زبان بولن تہ لکھن بچ اپنا ثانی بیہ رکھدا۔ ماسٹر عبدالرشید لون پہاڑی سماج دی اوہ اہم اکائی ہے جیہڑی ہر سماج دی تعمیر واسطے ہمیشہ مصروف تہ مشغول رہندی ہے۔ عبدالرشید لون سُن ڈرامے دے مکالمیاں دی زبان بچ عُدھ یعنی ٹھیٹھ پہاڑی زبان دا استعمال کیتا دا ہے۔ انہاں دے ذہن بچ پہاڑی زبان دے خالص ٹھیٹھ لفظاں، استعارات، محاورات تہ اکھاناں (ضرب الامثال) دا ہک خزانہ محفوظ ہے جہاں کو ایہہ نہ صرف اپنیاں تحریراں دی زینت بناندے ہین بلکہ روزمرہ دی گفتگو وی انہاں ہی الفاظاں تہ اصطلاحاتاں بچ کرنا دے عادی ہین۔ نہایت ہی پیاری مٹھی تہ لذیذ زبان دا استعمال کرکا اپنیاں تحریراں کو پد کشش بناندے ہین۔

ڈرامیاں دا مرکزی خیال:..... پہاڑی قوم دی اصلاح تہ پہاڑی لوکاں دی پسماندگی، مسائل تہ مشکلات انہاں دے ڈرامیاں دا مرکزی خیال ہے۔ وقت دیاں حکومتاں دے ذریعے پہاڑی

طبقے نال برتی جان والیاں لا پرواہیاں، غفلتیں بے اعتنائیاں تہ استحصاں تھیں لوکاں کو باہر کڈھے واسطے پہاڑی ڈرامیاں کو ہی ذریعہ ابلاغ بنایا۔ جس دے خاطر خواہ نتائج برآمد ہوندے رہے۔ انہاں دے ڈرامے پہاڑی لوکاں دی زبان بن گئے۔ اپنے پہاڑی معاشرے دے اندر دیاں متحرک سچائیاں کو بے باک انداز نچ باہندے آن کا ایسے موثر طریقے نال عوام دے سامنے رکھیا کہ ہر شخص کو اس دے شیشے نچ اپنا آپ نظر ایندا ہے۔ عبدالرشید لون دے ڈرامیاں نچ آساں کو اوہ سب کچھ ملدا ہے جو اسیں اپنیاں کہراں، اپنے معاشرے تہ ماحول نچ کردے آیاں یا دکھدے آیاں۔

ڈرامے دا مثبت پہلو:..... عبدالرشید لون ہوراں دے ڈرامے ”کریم“ کو اس واسطے فوقیت ہوراہیت حاصل ہوئی کہ اسدا تعلق بہی ایسے موضوع نال ہے جس سُن پہاڑی قوم دے جذبات کو براہِ سچتہ کرکاتماں پہاڑی قوم نچ ہک انقلاب برپا کیتا۔ پہاڑی قوم کو تعلیمی، اقتصادی، معاشی، سیاسی تہ سماجی اقدار تہ حقوق دی محرومی دا احساس دیا لیا۔ وقت دیاں سرکاراں دی بے اعتنائی، عدم توجہی، بے رُخی تہ فرقہ وارانہ سوچاں تہ ارادیاں تھیں آگاہ کیتا۔ معقول ہور مناسب لیڈرشپ یا قیادت دار توجہ دین دی ضرورت کو اجاگر کیتا۔

اپنے چھوٹے ڈرامے یا بڑے ڈرامیاں دے ذریعے لوکاں کو جگائے نچ کوئی کسر باقی نیہ چھوڑی۔ لوکاں نچ اپنا پن پیدا کیتا۔ پہاڑی لوک آپسی اتحاد تہ اتفاق دی رسی نچ جکڑے گئے۔ پہاڑی قوم دے سلب شدہ حقوق دی بحالی دیاں آوازاں سرکار دے ایواناں نال ٹکرین لکیاں جس دے نتیجے نچ آج پہاڑی طبقے دیاں لوکاں کو درج فہرست قبائل دے زمرے نچ آندا گیا جس دی بنیاد ”پہاڑی کلچرل کلب کرناہ“ دیاں قلم کاراں، فنکاراں تہ اداکاراں سُن 1972ء نچ رکھی آسی۔

پہاڑی ادب نچ ڈرامے دی شمولیت:..... پہاڑی زبان نچ تحریراں دا کم اُس ویلے شروع ہو یا جدوں ریاستی کلچرل اکیڈمی نچ 1978ء نچ پہاڑی شعبے دا قیام عمل نچ آیا۔ پہاڑی زبان دے شوقین لکھاریاں سُن مقالہ جات، افسانہ نگاری، کہانی کاری تہ شاعری دے میدان نچ بڑاناں کمایا۔ درجناں دے حساب تے مقالہ جات، افسانوی تہ شعری مجموعے شائع ہو کا پہاڑی

ادبی بھنڈا ردا حصہ بنے۔ مگر پہاڑی ادبی دنیا بچ پہاڑی ڈرامے دی تخلیق دی طرف کوئی وی پہاڑی لکھاری ماٹل نیہہ ہويا۔ مگر اللہ پہلا کرے ماسٹر عبدالرشید لون ہوراں دا کہ انہاں سن پہاڑی زبان دے ادبی ذخیرے بچ اس صنف دا اضافہ کرکا اس خلاء کو پورا کیتا۔

ماسٹر عبدالرشید لون دے ڈرامیاں دا مجموعہ سال 2015ء بچ پہاڑی ایڈوانزری بورڈ، دی مالی معاونت نال شائع ہويا جس بچ نکلے بڑے اگے ڈرامے شامل ہن ہور آج ایہہ قارئین دے ہتھ بچ ”کہانی کھر کھر دی“ دے عنوان نال موجود ہے۔ اپنے قلم کورواں دواں رکھدیاں ہوئیاں کئی مزید ڈرامے تخلیق کیتے دے ہن۔ انشاء اللہ بہت جلدی انہاں ڈرامیاں دا دوا مجموعہ اشاعت دے مرحلے تھیں گذرکا قارئین دے ہتھ بچ ہوئی۔

پہاڑی شعبے دی معاونت:..... ریاستی کلچرل اکیڈمی دے پہاڑی شعبے دے چیف ایڈیٹر مرزا فاروق انوار، ایڈیٹر، کم کلچرل آفیسر میر محمد ایوب نعیم ہور عزیزم عبدالواحد منہاس تہ انہاں دے دوئے معاونین جیہڑے پہاڑی ادبی تہ ثقافتی فروغ دے کم تے مامور ہن، انہاں دیاں کوششاں تہ تہیاڑ رات ادبی مسودیاں دی اصلاح تہ کٹ چھانٹ بچ ورق گردانی دی مشقت نال پہاڑی ادبی ذخیرے بچ آئے دن خاطر خواہ اضافہ دکھنا بچ آرہیا ہے جس واسطے اوہ قابل صد ستائش وی ہن تہ مبارکباد دے مستحق وی۔ ایہی اوہ پہاڑی ادب تہ ثقافت دے راکھے ہن جہاں دیاں کاوشاں نال مختلف ادبیاں دیاں تحریریاں محفوظ ہن۔ ایہی اوہ ٹیم ہے جیہڑی قلمکاراں دیاں تحریریاں دی نوک پلک سنوارکا قابل دید قابل مطالعہ تہ قابل اشاعت بنا کا قارئین کرام تک پہنچینا دا کم کردی ہے۔ کسے وی قلمکار دی شہرت و عزت دا سہرہ اسی مخلص ہور محنتی ٹیم دے سر گیندا ہے۔ لکھاری حضرات دیاں اشاعتی منزل تک پہنچنا والیاں تحریریاں اسی پہنٹھی بچو کندن بن کا نکلدیاں ہن تائیں اوہ قارئین دی دلچسپی حاصل کرنا بچ کامیاب ہوندیاں ہن۔

متفرقات:..... ماسٹر عبدالرشید لون صرف ہک ڈرامہ نگار ہی نیہہ بلکہ افسانہ نگار، مقالہ نگار تہ ہک اعلیٰ پائے دے شاعر وی ہن۔ جتھتا تک انہاں دی افسانہ نگاری دا تعلق ہے انہاں اکا دوا افسانے لکھ کا اپنے قلم دا رخ شاعری تہ ڈرامے نگاری والے پاسے موڑ کھندا۔ جتھتا تک انہاں

دی شاعری دا تعلق ہے تہ میں انہاں کو پہاڑی زبان دے انہاں ابتدائی شاعراں دی صف بچ
شمار کردا ہاں جنہاں سُن پہاڑی شعبے دے پلیٹ فارم تھیں شاعری دا آغاز کیتا۔

پہاڑی زبان بچ ریڈیو نشریات:..... قوم و زبان دی شناخت و بقا واسطے جیہڑی پہاڑی
زبان دے خیر خواہاں سُن تحریک 70-1969ء بچ چلائی اُس بچ گجھ ایسے افراد شامل ہوئے جنہاں
سُن اپنے فن تحریر تہ فن ثقافت بچ نمایاں کردار ادا کرکا اپنے ناں تاریخ رقم کر چھوڑی جیہڑی
ہزاراں سالاں تک یاد کیتے گیسے۔ مثلاً سال 1979ء بچ 12 اکتوبر کو گاندھی جینتی والے دن آل انڈیا
ریڈیو سرینگر تھیں پہاڑی زبان بچ نشریات دا آغاز ہویا۔ ایہہ ہک تاریخی لمحہ آسا۔ اُس وقت دے
اسٹیشن ڈائریکٹر جناب کے کے نیئر ہوراں دی فرمائش تے گاندھی جینتی دی مناسبت نال
عبدالرشید لون سُن ہک چاہیتے دی طرز دا گیت لکھیا جس دے بول آسے۔

باپو سدھا سادھا
اہل ترس سی اوہ زیادہ
انگریز بڑا قصائی
انہاں مارکا کڈھیا ڈاکو کو
ذری یاد کرو باپو کو

راقم کو اس دی دھن بنینا بچ کوئی مشکل نیہہ آئی۔ لہذا پہاڑی پروگرام دی نشریات دا آغاز
عبدالرشید لون دی شاعری دے تہ ماہری آواز بیک وقت ریڈیائی لہراں تہ سوار ہوکا پوری دُنیا تے
سُنے گئی۔ ایہہ تاریخ نہ مٹ سکدی ہے نہ نویں بن سکدی ہے۔ شاعری دے ایہہ بول ناچیز دی
آواز بچ ریڈیو اسٹیشن دی لائبریری بچ محفوظ ہن تہ ہر گاندھی جینتی تہ نشر کیتے گیندے ہن۔ صاف
ظاہر ہے کہ عبدالرشید لون اُس وقت شاعری دے میدان بچ چھال مار گیا دا آسا۔

شعری اصناف تہ نمونہ کلام:..... ماسٹر جی ہوراں تقریباً تمام شعری اصناف بچ طبع آزمائی
کیتی دی ہے۔ مثلاً غزلاں، نظماں، قصیدے، قطعات تہ رباعیاں وغیرہ انہاں دیاں کاوشاں نال
آج تک مختلف شیرازیاں بچ چھپ کا قارئین تک پہنچیاں۔ انہاں سُن شعری دُنیا بچ اپنا تخلص نمکین

رکھیا حالانکہ ماسٹر جی کسے وی طراں نمکین نبیہ گدے بلکہ اپنی نجی عملی زندگی بچ انہاں جینے دے دا انداز انتہائی ظریفانہ ہے۔ طنز و مزاح جیہڑا انہاں دے طرز سخن تھیں ظاہر ہوندا ہے اوہ انہاں دی خوشحال طبیعت دی عکاسی کردا ہے۔ عام رن مرید اشخاص دی کبریلو صورت حال کو اپنی ظریفانہ شاعری نال اس طراں بیان کردے ہین۔ انہاں شعراں کو اسیں کسے خاوند دے ہاڑے ہا کے وی آکھ سکدے ہاں:

ربا جوڑ تڈھ کیسا جوڑیا
 شیشہ پتھر دے نال چوڑیا
 راتیں چرکا گچھ کا بہہ گیاں
 ڈردا کھٹا تلامیں سے گیاں
 اُس ڈندا رکھن کا لوڑیا
 ربا جوڑ تڈھ کیسا جوڑیا

ماسٹر جی ہو ریں خانگی تہ سماجی زندگی دی ہو بہو عکاسی کرن بچ خوب ماہر ہین۔ فیشن زدہ نوجواناں سُن سماج و معاشرے کو تہرتی نال ملا چھوڑیا دا ہے۔ اپنی پہاڑی شاعری بچ نوجواناں کو تنقید دانشانہ بنا کے راہ راست تے آندے دی کوشش اپنے شعراں بچ اس طراں کردے ہین۔

کدواں نالو شکل بنائی
 رتاں والا بھیس وے
 فیشن فیشن ہر جائی مچیا
 کیتا مفلس دیس وے

انہاں سُن اپنی شاعری کو معاشرے دی اصلاح تے سدھار واسطے مختص کیتا دا ہے۔ انہاں دے کلام بچ حمدیہ تہ نعتیہ کلام شاعری دا ہک بڑا ذخیرہ موجود ہے۔ انہاں دی چنام شاعری غزلاں تہ قوالیاں دے روپ بچ ریڈیو تہ ٹیلی ویژن تھیں اُچے پائے دے گائیکاراں دی آواز بچ براڈ کاسٹ تے ٹیلی کاسٹ ہوئی دی ہے۔

اوہ اپنے اشعار دی سادگی تہ مٹھاس واسطے مشہور رہن۔ انہاں کدے وی پہاڑی شاعری ترتیب دیندیاں ویلے کسے دوئی زبان دے الفاظ کو مستعار نہیہ کہندا۔ مختلف گار بیکاراں دی آواز بچ ریڈیو تھیں نشر ہونے والیاں غزلاں تہ گیتاں کو سامعین مچ پسند کردے ہن۔ انہاں سُن پہاڑی زبان دے علاوہ گوجری، پنجابی تہ اُردو بچ وی اپنی شاعری دی چھاپ چھوڑی دی ہے۔ انہاں اپنی پہاڑی شاعری بچ روایتی محاوراتی زبان دا استعمال کر کا شعری لطافت تہ کشش دی صفات نال ہمکنار کیتا دا ہے۔ اللہ کرے ایہہ اپنی روایت کو قائم رکھن تہ بہترین طرز سخن نال اپنی شاعری تہ نثر نگاری کو رونق بخشن۔

پہاڑی اکھان ناسماجی پہلو

اکھان: اکھان کی اردو وچ ”کہاوت“، عربی اصطلاح وچ ”ضرب المثل“، آکھیا جانا ہے۔ اصطلاح وچ اکھان یا کہاوت توں مراد اوہ قول اے جیہڑا عقلمنداں اُس موقعے وراکھیا جدوں اک جیسے عمل توں بعد اکو نتیجے کی ظاہر کرے۔ اکھان اوہ بول اے جیہڑا انسانی زندگی نے متعلق تجربات کی مختصر الفاظ وچ ظاہر کرے نالے اُس وچ انسانی تجربہ مرکزی حیثیت نا حاصل و ہے۔

اکھان بننے نال عمل انسان کی زندگی نے مختلف موڑ ورا حاصل ہونے آ لے تجربات توں ہونا اے۔ جس نال متعلق شروع وچ انفرادی زندگی نال لیکن اپنے فائدے نی بنا ورا اجتماعی زندگی واسطے مثال بنی جانے ہین۔

انسانی تجربے تہ اجتماعی سوچ ہی اکھاناں کی فلسفے نی وادی وچ پروان چڑھانی اے۔ اکھان ناک اہم دلچسپ پہلو ایہہ وی اے کہ ایہہ ابلاغ ناموثر ترین ہتھیار اے۔ اوہ گل جیہڑی بعض اوقات لٹی گل بات نے باوجود وی واضح نیہہ ہونی صرف اک جملے وچ ظاہر ہو جانی اے۔ ایہہ اکھان زبان نے ادبی ثقافتی رہن سہن، موسم، حالات، شادی بیاہ، دوستی، رشتہ داری، خوشی، غمی، رسماں، کھیتی باڑی، کاروبار، معاشرتی اخلاق، رسم و رواج، مہمان نوازی تہ آپسی تعلقات نی تاریخ نی چکھان کروانے ہین۔

اکھان زبان نے لسانی سرمایے وچ بڑی اہمیت رکھنے ہین۔ انہاں نی مثال انہاں چھلاں نی طراں اے جیہڑے تنگراں ناسینہ چیری انہاں ویرانیاں کی اتجی خوبصورتی بخشے ہین کہ سیلانی تڑتہ تکتے ورمجور ہی نیہہ سگوں ہمیشہ واسطے دل و دماغ وچ لسانی رکھنے ہین۔ اس نال استعمال

گفتگو کی بیوں دلچسپ دلکش تہ متوجہ کر دینا اے جیہڑا کہ سُننے آ لے اس مٹھاس توں سکون تہ آرام محسوس کرنے ہین۔

اس نی تعریف آکسفورڈ ڈکشنری نے مطابق:

”A short pithy saying in common use.

کاسل انسائیکلو پیڈیا آف لٹریچر، اس نی تعریف نا اظہار اسراں کیتا اے:

A proverb is an aphorism (often of extreme brevity and easier to remember) which has assed into wide currency and become a byword.

پیسٹنگز نے مشاہدے مطابق اکھان نی عام مقبولیت نے نال نال اک عوامی سچائی نا حاصل ہونا ضروری اے۔ جدوں تکر عوام گسے مختصر تہ با معنی جملے کی زندگی نی اک عام سچائی نے رُوپ وچ تسلیم بیہہ کرسی تدوں تکر اس نی مقبولیت ہونا دشوار اے۔

”نیو ویسٹ انسائیکلو پیڈک ڈکشنری آف دی انگلش لنگوتج“ اس نی تعریف وچ عملی حقیقت کی اس نا ضروری عنصر قرار دیتا اے:

A short pith sentence expressing a truth ascertained by experience or observation.

A sentence which briefly and forcefully expresses some practical truth.

اس وچ کوئی شک بیہہ کہ ہر اکھان گسے صداقت تہ تجربے نی نشاندہی کرنا اے، جس بنیاد ورتبولیت نی سند لکھنی اے۔

اکھان تہ محاورے نے موضوع ور کیلیفورنیا یونیورسٹی نے پروفیسر آرچر ٹیلر سب توں بڑی اتھارٹی تصور کیتا جانا اے۔ انہاں نے پروفیسر بی جے دھٹنگ نال ملی اک نویں تعریف پیش کیتی اے:

A saying current among people which summarises a situation and in its own inimitable way passes some sort of judgement on it or characterizes its essence.

تمام اکھاناں و رغور کیتا جائے تہ ہر اکھان نی بنیاد صداقت نیہہ ہونی سگوں بعض اوقات مشاہدے نی غلطی یا آنھے عقیدے نی بنیاد ورطے پایا جانا اے؛ جس ور لوک کئی صدیاں اعتبار کری مقبولیت ظاہر کری چھوڑنے ہین؛ جس وجہ توں عوام سچائی کجھی تسلیم کری بننے ہین۔

ہر دور وچ بکھ بکھ دانشوراں اکھان نے متعلق اپنی اپنی رائے اسراں پیش کیتی اے:

۱۔ اکھان دانشمنداں نے اقوال نی تفسیر اے۔ (بائبل)

۲۔ مختصر جملے طویل تجربات توں پیدا ہوئے ہین۔ (سروٹنس)

۳۔ مشہور تہ مستعمل فیصلے جیہڑے غیر مستعمل طرز ور ہوون۔ (اراسمس)

۴۔ مختصر جملے جیہڑے قدیم توں تو انین نی طراں زندگی وچ سمودتے ہین۔ (جان گری کولا)

۵۔ اکھان کی دانشمندی ناچوڑ آکھنا چاہینا۔ (یوبرٹ)

۶۔ فرد و احد نی ذہانت تہ بہتیریاں نی دانشمندی ناناں اکھان اے۔ (لارڈ جان رسل)

گل کرسٹ نے اپنی انگریزی ہندوستانی ڈکشنری وچ انگریزی لفظ Proverb نامعنی

کہاوت موجود نیہہ بلکہ انہاں مثل، ضرب المثل، کہنوت، اپ کھان، بت کہاؤ، کہتوت، کہنی، اپ کت لکھیا اے۔

ہندی وچ اس نامترادف ”اپ کھان“ تہ ”لوکوکتھی“ اے۔ گجراتی تہ راجستھانی وچ اپ

کھان ناروپ ”اوکھاٹو“ تہ مراٹھی وچ ”اکھانا“ تہ گڑھوالی وچ ”پکھانا“ بلکہ مراٹھی وچ ایہہ

بجھارتاں واسطے استعمال کیتا جانا اے۔ سنسکرت وچ اس نے مترادف لوکوکتھی، لوک پرواد، لوکلی

گاتھا، پرواد لکھیا اے۔ بنگالی وچ اس نامترادف ”پرواد“ تہ ”اوروچین“ اے۔ جد کہ مراٹھی وچ

اکھان واسطے اصل لفظ ”مٹھن“ تہ گجراتی وچ ”کتھن“ تہ ”کہنی“ اے۔

یونانی وچ اکھان واسطے لفظ Paroemia جس نامطلب ایچی گل یا جملہ جیہڑا عرصہ توں خاص تہ عام وچ خوب واقف و ہے۔

لاطینی وچ لفظ proverbo مطلب محض گل کرنا اے لیکن اکھان واسطے لاطینی وچ لفظ sakamvards استعمال کیتا جانا ہے۔ اطالوی وچ proverbo چد کہ انگریزی نال لفظ proverb نامعنی وی ایہہ اے، البتہ اسپینی وچ proverbio موجود اے لیکن اکھان واسطے نیہہ بلکہ قول نے معنی رکھنا جانا اے۔

دُنیا نیاں اکثر زبانوں نے الفاظ اکھان نے مترادف چنگی گل، نیک قول، پرانا لفظ، عوامی گل تہ دانشمندانہ قول نے معنی رکھنا اے۔

اردو یا ہندوستانی نے انگریز لغت نویساں وچ جان ٹیکسپیر، فیلن تہ پلاس تڑے خصوصی اہمیت نے حامل ہین۔ انہاں وچوں فیلن نے ہندوستانی کہاوتاں نی ضخیم تہ جامع ڈکشنری مرتب کیتی لیکن تڑواں کہاوت یا اکھان نی اصل ”کتھاوت“ ڈہسی اے۔ یعنی اوہ قول جس نی بنیاد گئے کہانی ورو ہے۔ پراکرت گرائمر نے مطابق ”کتھا“ وچ ”تھ“ نی واز ”ہ“ نال بدلی کتھاوت نی جگہ کہاوت نے شکل اختیار کری لئی۔ جد کہ کہاوت نی بنیاد گئے کہانی یا واقع وچ پوشیدہ ہونی اے۔ ہندوستان نیاں اکثر جدید ہند آریائی زبانوں وچ لفظ کہاوت مشہور اے لیکن اس نی شکل ہرزبان وچ اک جیسی نیہہ اے۔ البتہ بعض زبانوں وچ اس نے مترادف موجود ہین جہاں نا ذکر پہلاں کر چکے ہاں۔

اکھان روزمرہ نی طراں الفاظ نا ایچی مجموعہ اے جس کی ویسا ہی استعمال کیتا جانا اے بلکہ گرائمر یا قواعد نے اصول اپنانے نی ضرورت محسوس نیہہ ہونی۔ اس وچ واحد جمع، مونث مذکر، ماضی، حال، مستقبل سارے صیغے استعمال کری سکنے ہاں۔ بغیر گئے تبدیلی توں ہر جگہ اوہ اکھان ویسا ہی رہسی جسراں ”گنجی نہاسی کہہ تہ نچوڑسی کہہ“۔

بعض کی ایہہ غلط فہمی رہی اے کہ اکھان وچ کوئی تبدیلی نیہہ کیتی جانی سکتی، لیکن محاورے وچ ایہہ قابل قبول اے۔ بہر حال گئے وی صورت وچ تبدیلی دواں وچ ناممکن اے۔ محاورہ محض

علامت مصدر ”نا“، فعل نیاں مختلف صورتوں نے مطابق تبدیلی ہوئی سکتی ہے۔ لیکن محاورے نے الفاظ وچ کسے قسم نارڈ و بدل قبول نیہہ کیتا جائی سکنا۔ جسراں ”ہتھ تھو نا“، جس نامطلب نام امید ہونا اے، لیکن بیوں نام امید ویلے کدی ایہہ نیہہ لکھی سکے ”دوئی ہتھ تھو نا“۔ یا ”پانی پانی ہونا“ جس نامطلب شرمندہ ہونا اے۔ اس کی مچ شرمندہ ہونے ویلے ”مچ پانی پانی ہونا“ ہرگز قابل قبول نیہہ اے۔

اکھان نی سماجی اہمیت:

اکھان انسانی زندگی وچ ہزاراں سالوں استعمال ہونے آئے ہن۔ ایجیالگنا اے کہ ایہہ انسانی زندگی نا حصہ ہن بلکہ انہاں توں بغیر انسانی زندگی ادھوری اے۔ انسانی تہذیب وچ ہر سطح وراکھان نا وجود لہنا اے۔ ہر طبقہ فکرنا انسان اپنی روزمرہ نی بول چال وچ انہاں نا استعمال کری سماجی، اخلاقی، سیاسی پہلو نا زندگی نے مختلف شعبے وچ انسانی قدراں نا اضافہ کرنا اے۔ اس گل توں انکار نیہہ کیتا جائی سکنا کہ اکھاناں کی سماج نا بڑا طبقہ زندگی نی اٹل حقیقت نے طور استعمال کرنا اے۔ انہاں اکھاناں نا لگے سماج نا تصور حیات، اخلاقی کردار تہ معاشی برتاؤ نا اندازہ بڑی اسانی نا لایا جائی سکنا اے۔

انسانی سماج وچ اکھان نی اہمیت نا اندازہ اس گل توں لایا جا سکنا اے کہ اس وچ انسان نی سماجی تہ انفرادی شخصیت نی ترقی نے گر چھپے ہن۔ ایہہ گر سکھنے واسطے انسان بیوں کچھ کھونا تہ فر کامیابی لہنی اے۔ ایہہ حقیقت اے کہ اگر اکھاناں نی رہنمائی حاصل کراں تہ سماجی زندگی نی سینکڑے سچا ئیاں توں واقف ہوئی جاں۔

شاہد علامہ نیاز فتحپوری نے اسے وجہ توں انہاں کی Axioms نا درجہ دتا ہے:

”اکھاناں نا اگر تجزیہ کیتا جائے تہ پتہ چلے ایہاں نا تعلق محض خیال یا ذہنی تخلیق ناں نیہہ اے سگوں انہاں نا پس منظر بعض ایچے حقائق و رہونا اے جہاں نی حیثیت کسے جامعہ کلمہ یا اصول متعارفہ Axioms توں کہٹ نیہہ اے، جیہڑے اپنی صداقت نے ضامن ہن۔

ڈاکٹر گوپی چند نارنگ نے اپنے اک مقالے وچ اکھاناں نی سماجی اہمیت کی اجاگر

کرنے ہو یا سماجی سچائیاں کی تسلیم کیتا اے:

”اکھان یا محاورے اصل وچ سماجی سچائیاں ہونیاں ہن جہاں نی بنیاد اکثر و بیشتر کسے حادثہ واقعات یا قصے ور ہونی اے۔ پہلاں ایہہ سچائیاں واقعاتی طور وراک انسانی زبان وچوں ظاہر ہو یا ہوسن فراس توں ملنا جلنا واقعہ گجھاں لوکاں کی پیش آیا ہوسی نتیجے نے طور و کوئی مثل یا اکھان بنائی تئائی زبان وچ داخل ہوئی گیا۔“

پروفیسر نارنگ نے تجزیے توں صاف ظاہر اے کہ اکھان سماج نی سچھی تخلیق اے۔ ظاہر اے ایسے وچ اُس سماج نی عکاسی کرنا عین فطری اے۔ اگر سماج نا ڈوہنگا مطالعہ کیتا جائے تہ اجتماعی شعور تہ لاشعور توں واقفیت حاصل کرنی اے۔

اکھان نے آغاز تہ ارتقاء نا کوئی پتہ نہیہ کہ کدوں توں زبان وچ استعمال کیتے جانے ہن لیکن اس حقیقت توں انکار نہیہ کیتا جائی سکنا کہ جدوں توں زبان نے جنم لٹا اے تہ تدوں توں انسان گسے حقیقت، سچائی، تجربات توں مشاہدہ کری موقعہ نی مناسبت نال انہاں واقعات کی کوزے وچ بند کرنے نی کوشش کرنا اے۔ لیکن ایہہ وی حقیقت اے ایہہ تمام اکھان اس اہڑی روزمرہ زندگی نی حقیقت پیش کرنے ہن۔ جدکہ انہاں نا آغاز شہراں نی بانسبت گرائیں زندگی نی عکاسی بہوں کرنا اے۔ اکھان نا تعلق قوم، ذات، پیشہ، کاروبار، رسم و رواج، روایات، تہذیب، رشتے، رنگ، نسل بلکہ سماج نے کرتوتاں نی عکاسی اے۔

رشتیاں ور اکھان نے اثرات:

اگر چہ اکھان سماج نے ہر پہلو کی مد نظر رکھی روزمرہ نی گل بات وچ بغیر گسے ڈرتوں استعمال کیتے جانے ہن۔ اسراں بہوں سارے اکھان زندگی نے ظاہری رشتیاں وچ وی استعمال ہونے ہن جیہڑے زندگی نی تلخ حقائق ورنی ہن۔ بعض دفعہ ایہہ اکھان زندگی نی رہنمائی کرنے تہ کدے نصیحت یا طنزیہ لہجے وچ کالج وی ساڑنے ہن۔ ایہہ زندگی نی اصلاح وی کرنین لیکن کدے رشتیاں کی توڑنے تہ کدے جوڑنے وی نظر آنے ہن۔ جسراں:

۱۔ آون پرائیاں جائیاں، نکھیڑن سکلیاں پائیاں

عموماً پہاڑی سماج نی ایہہ پرائی ریت اے کہ بیاہ اپنے خاندان وچوں کرنے کی زیادہ ترجیح دینے ہن۔ اس واسطے کہ غیراں وچوں رشتہ کرنے نال کھراں وچ بکھید پینا اے تہ سکے رشتیاں وچ تریڑاں پئی جانیاں ہن۔

۲۔ آکھاں تہی کی سناواں نہہ کی

سَس نہہ نی لڑائی تقریباً ہر کھر وچ ہونی اے تہ سَس جدوں تکر نہہ کی طعنہ نہہ دیسی تہ روٹی ہضم نہہ ہونی۔ عموماً نہہ کی اگے رکھی نہہ کی سنائی رُہی اے۔

۳۔ اپنی مت تہ گواہندی نی رن سبھاں کی چنگی لگنی اے

ہر آدمی نی فطرت اے کہ اپنی ہر خوبی چنگی لگنی اے تہ دوہے کی تنقید کرنا رہنا اے۔ نالے اپنی بوہٹی پہناویں کتنی وی سوہنی یا نھلناں نی مالک وہے لیکن گواہندی نی پہیڑی جیسی بوہٹی نی معمولی جیسی خوبی وی چنگی لگنی رُہی اے۔ اصل وچ اپنی بوہٹی نی ہر خوبی توں چنگی طراں واقف ہونا اے لیکن پرائی بوہٹی نی ناواقفی نی وجہ توں نیکی جی خوبی پسند آئی جانی اے۔

۴۔ پہناویں ماسی بنے سَس، اُس نوں وی بڑا پَس

سَس نارشتہ نہہ واسطے کدے وی ہمدردی یا احساس نہہ رکھنا تہ ہر ویلے اُس نال کھول واسطے دندمرکتی رُہی اے۔ اس واسطے پہناویں ماسی وی سَس ہووے پر لڑائی واسطے ہر ویلے ہتھیار پلیری رکھنی اے۔

۵۔ پہنیاں کھر پہنائی گئے، سوہریاں کھر جمائی

ہمیشہ عزت اپنے ہی کھر بھنی اے لیکن سماج وچ پہنیاں نے کھر تہ سوہریاں کھر بندے نی عزت تہ دور ریٹی بلکہ گتے جی ہونی اے۔ اس واسطے اگر اپنی عزت نی لوڑ وہے تہ انہماں کھراں توں دوڑ رہنا چاہی نا۔

۶۔ میاں بیوی راضی تہ کہہ کرے گا قاضی

پہاڑی سماج وچ گسے نا کھر اُجاڑنے نی اکثر کوشش رُہی اے کہ میاں بیوی نے بشکار منافقت کری تہ رشتے وچ تریڑ پانے نی کوشش رُہی اے تاں بے خود منصفی کری اک دُوے کی ذلیل کیتا جائے، لیکن جتھے میاں بیوی راضی ہونے ہن اُتھے منصف نی لوڑ نہہ پئی۔

۷۔ خالہ جی ناکہر نیہہ

رشتیاں وچ سب توں زیادہ پیار ہمدردی خالہ (ماسی) نے کہر لکھنا اے۔ ایہہ بہنوں ہمدرد رشتہ اے تہ پہنا نچیاں نی ہر خواہش کی پورا کرن نی کوشش کرنا اے۔ جس ویلے گسے کہر خواہش پوری نہ کییتی جائے تہ اُس ویلے ایہہ اکھان استعمال کیتا جانا اے۔

۸۔ سوہرا پھرے نتھ کہڑان نوں، نہہ نتھ ونڈان

ہر کہر وچ سوہرا کوشش کرنا اے کہ کہرے نے راز باہر نہ نکلن تہ گسے معاملے نی گواہنڈیاں تکر خبر نہ وے، مگر نہہ کدے وی کہر نے راز نیہہ رکھنی۔ جدوں وی گواہنڈیاں کی مجلسی تہ کہر نی چوڑ کھولی سارا پہنا نڈا پھنی چھوڑنی اے۔

۹۔ ابا ابا کہنے ساں، بڑا سکھ لینے ساں

کہرے وچ پیوسارے پر پورا نا چھت ہونا اے، لیکن اُس توں بغیر کہر نا سارا سکھ، چین، آرام ملکی جانا اے۔ ہر ویلے نکلے ابا ابا کہر وچ بلانے نال سکون تہ کہرے نیاں رونقاں بدھ جانیاں ہین۔

۱۰۔ بیوی موئی ہر کوئی آیا، میاں مویا کوئی نہ آیا

اصل وچ کہر والے کی ہر کوئی جانا سا تہ اُس وجہ توں بوہٹی مرنے وراک فاتحہ ورا آیا لیکن آپوں مرنے ورا بوہٹی نال گسے نی جان پچھان نیہہ سی اس واسطے کوئی نیہہ آیا۔

۱۱۔ جیہڑا جانے آپ نوں اُوے جانے ماں باپ نوں

دُنیا وچ سب توں مشکل کم اپنی پچھان اے۔ انسان خود کی سمجھنے نی کوشش نیہہ کرنا بلکہ ہو راں کی سمجھنے نی کوشش کرنا اے۔ جیہڑا اپنا مقام سمجھی گیا تہ اوہ ماں باپ کی وی سمجھنا اے۔ کیاں جے والدین نا بہت بڑا مقام اے جس کی سمجھنا ہراک نا وس نیہہ اے۔

۱۲۔ تہتیاں سبھاں نیاں سانجھیاں

تہتیی اللہ تعالیٰ نی اک بڑی نعمت ہی نیہہ بلکہ رحمت وی اے۔ اسا ہڑے سماج وچ تہتیاں کی بڑی عزت دتی جانی اے۔ اس واسطے ایہہ اکھان بولیا جانا اے۔

ہمیشہ عمرنی مناسبت نال کہرے وچ بڑے آدمی کی زندگی نے زیادہ تجربات نی بنیادور
بہوں عقلمند سمجھیا جانا اے لیکن اس حقیقت توں وی انکار نیہہ کیتا جائی سکنا جے نویں نسل علمی تہ جدید
ٹیکنالوجی نی وجہ توں زیادہ جانکاری رکھنے ہن مگر بڑے اس گل کی کدے تسلیم نہ کرنے ہویاں ماء
تہیاں واسطے ایہہ کھان استعمال کیتا جانا اے۔

اکھان وچ سماج ور طنز:

طنز سماجی تہ اخلاقی اصلاح ناک طریقہ اے۔ جس سماج وچ سماجی برائیاں زیادہ ہونیاں
ہن اُس وچ طنز تیروی زیادہ ہونے ہن۔ اکھاناں وچ انہاں تیراں کی براہ راست استعمال
کیتا جانا اے کیاں جے طنز کرنے آلا اپنے آپ کی غیر محفوظ سمجھی انہاں اشاریاں تہ کنایاں کی
استعمال کری گفتگو کرنا اے۔ اوہ جاننا اے کہ جس ور طنز کیتا جاسی اوہ پلٹ وار ضرور کرسی جس نا
جواب دینے نی ہمت کسے کی نیہہ ہوسی۔

اکھاناں وچ چلائے گئے تیراں نانشانہ کدے خطا نیہہ ہونا۔ ایہہ تیر کدے انفرادی عیباں
وروار کرنے تہ کدے اجتماعی طور خرابیاں ور حملہ کرنے ہن۔

اکھان اگر چہ سماج وچ طنزیہ طور استعمال کیتے جانے ہن لیکن نتائج بڑے تلخ ہونین تہ
ڈانگ مارنے ناکم کرنین۔ لیکن بعض دفعہ سماج نی دکھنی رگ ور لون چھکنے تہ اس واسطے ایہہ
سیڑنے نے بجائے پھاڑنے ناکم زیادہ کرنے ہن۔ لہذا سماج وچ ایہہ سوچی سمجھی استعمال کرنا
ضروری اے۔ چند اک خاص اکھان جیہڑے طنزیہ انداز وچ گولی توں کہٹ نیہہ ہن۔ جسراں:

- ۱۔ نیکا مہہ بڑی گل
- ۲۔ بندر کہہ جانے ادرک ناسواد
- ۳۔ کنجوس مکھی چوس
- ۴۔ بڈھی کھوڑی لال لگام
- ۵۔ عقلمند کی اشارہ مور کھ کی ڈمنا

- ۶- پٹیا پہاڑ نکلیا چوہا، اوہ وی ادھ مُنہوا
- ۷- جیسی روح ویسے فرشتے
- ۸- پہلاں تو لوفر بولو
- ۹- بھائی بوٹیاں بھتو باغبان
- ۱۰- بلی سینہہ پڑھایا، مڑ بلی کھان آیا
- ۱۱- کبہر ناہانجامنے نی شروعی
- ۱۲- دھوترمان ستاں پھڑیاں نابیری
- ۱۳- پیسے لگن شاہ نے تہ سکھے نی سراں
- ۱۴- کھارکیاں نی چھاہ نیہہ، لہاٹیاں نا کبہر نیہہ
- ۱۵- چنگیاں نے پنگے، پنگیاں نیاں موکڑیاں
- ۱۶- کھانی ماہڑیوں، پینی ناڑیوں، رونی پچھلے نصے کی
- ۱۷- نوٹ پہنایا پتر بیاہیا
- ۱۸- کچھ دانے گلے، کچھ جندر پھلے
- ۱۹- اپنے جوگی جگہ نی پنج پرنال
- ۲۰- چورنالے چتر
- ۲۱- سٹنا ناسپ
- ۲۲- جتھے نی کھوتی اُتھے جا کھلوتی
- ۲۳- تیس مارخان نا پتر و
- ۲۴- جیہڑا اُتھے کوڑا اوہ کے وی کوڑا
- ۲۵- جمیا مول نیہہ نک دادے ور
- ۲۶- سپ نا پتر سپولیہ
- ۲۷- سوہے کھوتی کلے کمار

- ۲۸۔ گنجی تھوسی کہہ تہ پھوڑسی کہہ
- ۲۹۔ بڑے کھرے نی گنتی پھنگھی
- ۳۰۔ لگا موہڑا موچی مقدم
- ۳۱۔ اکھاں تہی کی سناواں نہہ کی
- ۳۲۔ چٹی داڑھی آنا خراب
- ۳۳۔ اپنی لگڑی خراب نہوہے تہ اوپرے نے کھر انڈا اکیاں دیوے
- ۳۴۔ ماؤنی ساکن تہی نی سہیلی
- ۳۵۔ کالسری کی کھرے پچھے مت
- ۳۶۔ پچاوی گنتا تہ کالاوی گنتا
- ۳۷۔ باندریاں ہتھ اُسترا
- ۳۸۔ اک لینے آئی تہ کھر والی بنی بیٹھی
- ۳۹۔ چور اُچکے چوہدری تہ گنڈی رن پردھان
- ۴۰۔ تھو بی ناکتانا کھر نانا گھاٹ نا
- اس توں علاوہ ہوروی بے شمار اکھان ایچھے ہین جنہاں نے زخم تہ مولی جانے ہین لیکن کھر ونڈاڑنے نا دڑدکئی نسلاں پھلگتیاں ہین۔

اکھان وچ جانوراں نی تشبیہ:

- گجھ اکھاناں وچ جانور نی تشبیہ دہی سماج وچ بلنی ورتیل ناکم کرنے ہین۔ حقیقتاً اکھان زندگی نے کافی مشاہدے تہ تجربات ناک نچوڑ ہونا اے۔ اس وچ کافی حد تک صداقت پائی جانی اے، لیکن ڈاہڈیاں چوباں ہونیاں ہین۔ انہاں وچوں گجھ اک اسراں ہین:
- ۱۔ منجی نے سنگ گائیاں کی تہ گائیاں نے سنگ منجی کی
 - ۲۔ موتر وچوں مچھیاں پکڑنا
 - ۳۔ چلھے وچ چوہے سٹے

- ۴۔ سنڈھ گما ہنڈ نیہہ پکینی
- ۵۔ مینکن کدھرے تہ چرا کدھرے
- ۶۔ گہنلن سنڈھے تہ جنڈاں نی خرابی
- ۷۔ سنڈھاں نی لڑائی جنڈاں نی شامت
- ۸۔ گئے ناکتا بیر
- ۹۔ نہ تھن تہ نہ کوری
- ۱۰۔ گدڑے والی نمبر داری
- ۱۱۔ دو مٹلاں مرغی حرام
- ۱۲۔ لائیرے پچھیرے نالک پہننا
- ۱۳۔ اپنی لکڑی حرامی نہ وہے تہ دُوے کُہرا نڈا ہی کیاں دے
- ۱۴۔ بلی سینہہ پڑھایا، مڑ بلی کی کھانے آیا
- ۱۵۔ تہو بھی ناکتا نہ کُہرے ناتہ نہ کہناٹ نا
- ۱۶۔ سوہے کھوتی کَلے کمار
- ۱۷۔ اپنی گلی گتتا وی شیر
- ۱۸۔ اوہ دن دُبا کھوڑی چڑھیا گُبا
- ۱۹۔ ادھا تتر ادھا پیر
- ۲۰۔ اونٹ نے منہہ ذیرہ
- ۲۱۔ باندرائ ہتھ اُسترا
- ۲۲۔ بکری دُدھ دیسی پر مینکنا پاکے
- ۲۳۔ بڑھی کھوڑی لال لگام
- ۲۴۔ بکرے نی ماں کدوں تکر خیر مناسی
- ۲۵۔ بلی کی خاب وچ چھچھڑے

- ۲۶۔ پہنیاں کہہ پہنائی گئے، سوہریاں کہہ جمائی
- ۲۷۔ پرائی گاں نا اوڑہ بڑا
- ۲۸۔ ٹھٹھا کھوتے توں غصہ کہہارتے
- ۲۹۔ جے قداں تے مکداتہ اونٹ مجسٹریٹ ہوندے
- ۳۰۔ جتھوں دی کھوتی، اُتھے آن کھلوتی
- ۳۱۔ چڑیاں نی موت، گنوارنا ہاسا
- ۳۲۔ دُده نی مکھی کس نے چکھی
- ۳۳۔ رچھاں اگے مرُندے تہرنا
- ۳۴۔ سٹا گتہ ہوا کی پہو نکلے
- ۳۵۔ سَپ نا چَپ سپولیا
- ۳۶۔ سَپ مرے نہ سوئی ٹُٹے
- ۳۷۔ شہراونٹ بدنام
- ۳۸۔ صرفہ کر کے سٹی آٹا کھا گئی گتی
- ۳۹۔ گتی چوراں نال رل گئی
- ۴۰۔ کاواں ٹولی اٹو بولی
- ۴۱۔ کُنیاں کی کھیر نہیہہ پچنی
- ۴۲۔ کہہ آئے کئے نوں کڈھیں نہ
- ۴۳۔ کاواں دیاں اکھاں ڈور نہیہہ پیندے
- ۴۴۔ گاں نہ بچھی نیند آئے اچھی
- ۴۵۔ کہہ رے نی لگڑی دال برابر
- ۴۶۔ مَنجھاں مَنجھاں نیاں پہنیاں ہونیاں نے
- ۴۷۔ نواں کٹا کھل گیا

سماجی اکھان تہ ذات پات :

ہندوستان نے کبھ کبھ قبیلے، تو ماں تہ مذہباں وچ تفرقہ بازی صدیاں توں چلی آ رہی اے۔ ایہہ اختلاف نکی موٹی گلوں شروع ہونا تہ تہیاڑے توں تہیاڑے بدھی نسل در نسل انتقامی آگ نے پہنا مڑناسیک کالجے ڈم لانا رہنا۔ اکثر لوکاں نے ذہن وچ خاندانی آکرٹنا کیڑا سلکنا تہ غرور فخر نا پہنوت سوار رہنا جس وجہ توں سماج وچ انہاں کی لئی کئی اکھان بولے جانے ہین۔

جسراں :

- ۱۔ ناں بڑا گراں اجاڑ
- ۲۔ ذات نا تیلی شوق نوابی
- ۳۔ نہینگ تڑینگ
- ۴۔ اُچی دکان پھیکا پکوان
- ۵۔ سوسنارنی اک لوہارنی
- ۶۔ پاہی بال کتنے ناہیا تیرے آگے
- ۷۔ غریب نی بوہٹی سبھاں نی پہناوی
- ۸۔ لیسے نی رن جنے کھنے نی پھر جائی
- ۹۔ تھو بی ناگتتا نہ کھر نا نہ کھراٹ نا
- ۱۰۔ چمار کی چڑے نامگا
- ۱۱۔ مُفت نی شراب قاضی وروی حلال
- ۱۲۔ مُلاں نی دوڑ مسیتی توڑیں
- ۱۳۔ نہ مُلاں موئے نہ روزے سے
- ۱۴۔ دو مُلاں مرغی حرام
- ۱۵۔ غلام نی ذات بڑی بد ذات
- ۱۶۔ میاں بیوی راضی کہہ کرے مُلاں قاضی

- ۱۷۔ پہیڑی بھٹو نے پہیڑے یار
 ۱۸۔ ماہڑیے لچھو نے مندے مندے یار
 ۱۹۔ چاکری تھیں کہنا کھنوترن چنگا
 ۲۰۔ پتھہ پکڑنے توں گاں میلیں چنگی
 ۲۱۔ داتی نے دنداک پاسے، دُنیانے دو پاسے
 ۲۲۔ سادھونوں کی سواداں نال

پھاڑی اکھان نا لسانی پھلو:

اکھان زبان نا بنیادی جُراے۔ ایہہ قوم نے رسم و رواج، رہن سہن تہ بنیادی اصولاں نی ترجمانی کرنے ہین۔ لسانی اعتبار نال طویل ترین مطالب تہ معنی کی اس صنف نے ذریعہ مختصر تہ گئے چنے الفاظ وچ پیش کیتا جانا اے۔ ایہہ عام لوکاں نے تجربے تہ مشاہدے کی مختصر طور پیش کری زبان نے مفہوم کی عام فہم تہ دلچسپ بنائی ”سو بات کی اک بات“ وچ ظاہر کرنے ہین۔ طویل گفتگو تہ زبان نیاں پیچیدگیاں کی سنواری تحریر یا گفتگو دلکش تہ اثر پذیر بنانے ہین۔ ہر اکھان وچ کوئی نہ کوئی حکمت چھپی ہوئی اے، جیہڑی گئے قوم نے شعور تہ عقلمندی نی ترجمانی کرنی اے۔

گئے زبان نے ادب وچ جس قدر اکھاناں نا سرمایہ زیادہ موجود ہوئی، یقیناً اُس قوم نا شعوری افکار، احساسات تہ ترقی یافتہ ہونے نا ثبوت واضح ہوئی جانا اے۔ ادبیاں، مفکران تہ عالماں نے تخیل نا اندازہ انہاں نے بیان تہ تحریراں توں ظاہر ہونا اے۔

لسانی اعتبار نال اکھان کجہ حصیاں وچ تقسیم ہین:

پہلی قسم: اوہ اکھان جیہڑے گئے خاص واقعہ یا حقیقت کی بیان کری سماجی اصلاح وچ

مددگار ثابت ہوون۔ جسراں:

- ۱۔ پہلے سال چٹی دو جے سال ہٹی تیجے سال کھٹی
 ۲۔ جتنی چادر ہووے اتنے پیر پھیلاؤ
 ۳۔ چاکری تھیں کہنا کھنوترن چنگا

- ۴۔ دیئے نالوں دیبا لانا
- ۵۔ خدائیاں گلاں خدا جانے
- دوٹی قسم: اوہ اکھان جیہڑے طنزیہ طور استعمال کری جوڑنے نے بجائے توڑنے ناکم کرنے ہین۔ جہاں نی وارنے زخم نفرتاں نے روپ وچ نسل در نسل انتقام لینے ہین:
- ۱۔ پہنیری بھتو نے پہنیرے یار
- ۲۔ پڑھیا نہ لکھیا، ناں محمد فاضل
- ۳۔ رچھاں اگے مرونڈے تہرنا
- ۴۔ سٹا گٹنا ہوا کی پہنوںکے
- ۵۔ آنا اے تہ آئیہ تہ خصماں کھا
- تہی قسم: اوہ اکھان جیہڑے مزاحیہ طور استعمال کری فن گفتگو یا فن تحریر کی دلچسپ تہ ہنسی مذاق ناڈریجہ بنایا جائے۔ بلکہ ٹٹے وی جوڑے جان:
- ۱۔ مہنہ نہ ناساں، شہر ویکھن جاساں
- ۲۔ ہوراں کی ہوری دی بابلے کوڈنگوری دی
- ۳۔ آٹا گننے ہلدی کیوں اے
- ۴۔ گتی چوراں نال رل گئی اے
- ۵۔ روندی یاراں کی ناں لے لے پھر اوواں دا
- چوتھی قسم: اوہ اکھان جیہڑے نفرتاں کی پیار وچ بدلی دلاں نی کدورت، بغض تہ حسد کی دو رکرن:
- ۱۔ میاں بیوی راضی تہ کہہ کرسی ملاں قاضی
- ۲۔ منجھاں منجھاں نیاں پہنیاں ہونیاں ہین
- ۳۔ سوٹی مارے پانی نیہہ بچھڑنا
- ۴۔ پرانے یار چیڑے انگاڑجدوں پھوکوتدوں تیار

۵۔ اپنا ماری چھاماں سٹے، پراپاماری تہنے
 پنجمی قسم: اوہ اکھان جیہڑے انسانی زندگی نی ترجانی کری ترقی نی راہ ورگامزن کرن
 نالے انسانی شعور، افکار تہ احساسات و سچ وسعت پیدا کرن:

- ۱۔ ہتھ سمرنی، بغل کترنی
- ۲۔ نیم حکیم تہ خطرہ جان
- ۳۔ منو کڈھی تیگل پرائی
- ۴۔ من حرامی جتھاں ٹہیر
- ۵۔ مرد چھ نال سوانی گت نال
- ۶۔ لائی لگ نہ ہووے کبر والا تہ چندرانہ ہووے گماہنڈ
- ۷۔ خدا گنجے کی ناخن نہ دے

چھبھی قسم: اوہ اکھان جیہڑے لوک ادب نے ذریعے نصیحت نال عام لوکاں تک
 پہچائے۔ زندگی کی اوکھی راہ توں کڈھی سولے راہ ورٹورنے نی کوشش کرے بلکہ آسان زندگی
 جینے ناسلیقہ دہسنے ہین:

- ۱۔ جے دل نہ آوے کپینے دا، سٹے ناگ نہ چھیڑیئے جی
- ۲۔ اپنے کبر بلائیں نہ اساہڑے کبر آئیں نہ
- ۳۔ آپ نہ بے سوہریاں، لوکاں متاں دے
- ۴۔ اناڑی قلندر باندرائ نی سختی
- ۵۔ جنہاں کبر دانے، انہاں نے کملے سیانے
- ۶۔ جیہہ کھسائی کولوں رنگ کھسائی چنگی
- ۷۔ جتنے گنگو پتلے تہ اتنے موٹے
- ۸۔ کھانا زہر تہ سونا تھپ
- ۹۔ اک چپ، سو سکھ

ستمی قسم: اوہ اکھان جہاں وچ خواہش نا اظہار یا عزت احترام نے موقعے ور بولے

جان:

- ۱- اُٹھ نہ سکاں ہلاں کی رحماں
- ۲- بل پرانا ہالی ہووے جسراں مرضی اُسراں ٹور
- ۳- بڈھی کھوڑی لال لگام
- ۴- جانی تقدیرے لائیاں پھنڈیاں تہ جم پے کھیرے
- ۵- ہولالہ سویلے آ
- ۶- رہنا چھو نیو پڑ خاب محلاں نے
- ۷- رب دتیاں گاجراں تہ وچ رہا رکھ

اکھان زبان وچ کدوں تھوں اپنائے گئے، اس نی کوئی مکمل تاریخ نیہہ لکھنی لیکن ایہہ حقیقت اے کہ ایہہ ہمیشہ سینہ در سینہ یعنی اک نسل توں دوئی نسل وچ ٹرنے آئے۔ ہر علاقے، گراں یا گسے قوم نے اپنے اپنے مسائل تہ طرز زندگی ہونا اے تہ انہاں نے اپنے تجربے تہ مشاہدے نی بنیادور انہاں کی جنم دتا۔ پہاڑی زبان اُن ڈٹھے تمدنی فنکاراں نے لوک ادب نے ہر شعبے وچ خوبصورت انداز وچ دل ٹھگنے نا انوکھا انداز پیش کیتا اے، جس توں زبان نی مٹھاس بڈھی جانی تہ ہر اک نی دلکشی ہوئی جانی اے۔ لسانی اعتبار ناں جس زبان وچ تمام اصناف ادب اپنائے جان تہ اس نے فروغ وچ چارچون لگی جائین۔

صنّفِ نعتِ ہور پہاڑی نعتیہ شاعری

حضور نازنین ساری کائنات واسطے دہنہ تہ چن بن کا چمکے۔ اُندی نعت تھیں پہلیاں
 قدراں نایاب آسیاں۔ انسانیت داباغ خزاں رسیدہ ہو گیا دا آسا۔ انبیاء دا آندا دین ہور پھیلا یا
 داؤر ہولیاں ہولیاں بھلا ہوکا ہک نطقے نالوں ہو گیا دا آسا۔ کفر و شرک تہ بے عملی دے نہیرے پنج
 یقین تہ ایمان دا ایہہ ٹور رکدے کسے جائی چمکدا وی آسا تہ اُسدی لوء راتیں دے بلدے کپڑے جگنو،
 نالوں ہوندی آسی۔ پورا ماحول اخلاقی رزالت، روحانی کثافت، گندلہ پن ہور شر و فساد دیاں
 غلاظتیاں پنج دُبیادا آسا۔ ساری دُنیا گناہاں دی بیماری نال نچوڑ ہوکا چھوڑدی آسی۔ دُنیا دیاں اوہ
 قومیں جہڑیاں اپنے آپا کولوئی دی مشعل تصور کردیاں آسیاں اوہ ساریاں کفر و شرک ہور گناہاں دے
 گپ انہیرے دا ہک حصہ بن گئی دیاں آسیاں۔ ساری کائنات تاریکی دا منظر پیش کر رہی آسی۔

ابھی حالت پنج حضور اکرم ساری انسانیت واسطے رحمت بن کا آئے۔ ایہہ دہیں دُنیا دی
 کسے ہمیں گٹھیا علاقے واسطے نہ بلکہ ساری نوع انسانی واسطے، خالی مشرق تہ مغرب واسطے نہ بلکہ
 شمال تہ جنوب واسطے وی، کسے ہمیں قوم واسطے نہ بلکہ ساری اقوام عالم واسطے چمکیا ہور اُسدی لوئی
 نال ساری دُنیا لہو لہان ہو گئی تہ اسدے نور نال سارا ملک منور ہو گیا۔ اکھیاں بند کرکا کدے
 سوچیا جُلے تہ انسانی دماغ جواب دے گیندا ہے۔ عقل دنگ رہ گیندی ہے۔ ہوش و حواس پشیمان
 ہو گیندے ہین ہور حیرت نال انسان دیاں اکھیاں تاڑے لگ گیندیاں ہین کہ زمانے دے
 انقلابات سُن ہزار کڑی سے پہرے۔ انسانی مزاج دے پیانے بندے ہور بگڑدے رہتے مگر آپ
 دی بے داغ سیرت بدستور اہل ایمان واسطے ہک ٹارچ دی حیثیت نال برقرار رہتی۔ چوداں سو
 سال گزرے دے باوجود تعلیمات نبوی اُج وی نہ صرف زندہ و تابندہ ہین بلکہ تہنیا ڈے کولوں
 تہنیا ڈا کھنڈر دیاں ہی جُل رہیاں ہین ہور اُج وی ہر شخص محسوس کردا ہے کہ زندگی گزارے دا ایہہ

سانچہ ماہڑے ہی واسطے تراشیا گیا دا ہے۔ تائیں تہ انہاں کو رحمت اللعالمین دے خطاب نال نوازیا گیا۔

آپ دی صفات بیان کردیاں مختلف زباناں بچ کروڑاں قصیدے لکھے گئے ہور انہاں قصیدیاں دے مبارک شعراں کو نعت آکھیا گیا۔ دُنیا دی تمام زباناں ہور بولیاں نبی کریمؐ ہوراں دی محنت تہ پیار دیاں گواہ ہین ہور کسے وی زبان دی نعتیہ شاعری دا محرک عشق رسولؐ ہی ہے۔ جس ویلے کسے سینے بچ رسول مقبولؐ ہوران دے عشق دی آگ اک شعلہ بن کا ظاہر ہوندی ہے تہ اس شعلے تھیں موزون قلم دے لوکاں یعنی شاعراں دی زبان تہ قلم تھیں نعت رسولؐ دا وجود عمل بچ ایندا ہے۔ اوہ عشق جس درجے دا ہوندا ہے اُسی پائے دیاں نعتاں وی پڑا اثر ہوندا ہین۔ قرآن کریم جی الہامی ہور عظیم کتاب حضور اقدسؐ ہوراں دی تعریفاں دا مجموعہ ہے۔ اللہ پاک جیہڑا دُڈاں جہاناں دا والی، کارساز، رزاق، رحیم و کریم ہور قہار و جبار ہے تہ اُسدی ذات گرامی تھیں نعت گوئی دا آغاز ہو یا دا ہے۔ ایہہ کوئی نکی شکی گل بیہ کہ قرآن بچ جائی جائی حضورؐ ہوراں ہی دا ذکر ہے۔ اللہ پاک قرآن پاک دی سورۃ آل عمران بچ فرمیندے ہین۔

ترجمہ:..... ”بے شک مسلماناں تے اللہ تعالیٰ دا بڑا احسان ہے جے انہاں ہی بچوں ہک رسولؐ بچیا گیا۔ جیہڑا انہاں کو اسدیاں آیتاں پڑھ کا سُنا ندا ہے تہ انہاں کو پاک کردا ہے۔ انہاں کو کتاب ہور حکمت سکھا لدا ہے یقیناً ایہہ سارے پہلیاں گھلی گمراہی بچ آسے.....“

(آل عمران آیت 124)

اس قرآنی آیت بچ نبی کریمؐ ہوراں دی بعثت ہور نبوت کو مسلماناں واسطے اللہ تعالیٰ اپنا احسان آکھیا دا ہے ہور اسدے بعد سورۃ الاحزاب بچ اللہ پاک سُن عالم انسان دی کامیابی تہ کامرانی ہور صراط المستقیم دی پہچان واسطے اپنی تعبیداری دے نال نال حضور اقدسؐ ہوراں دی تعبیداری وی لازم قرار دے چھوڑی ہور نال ہی حضورؐ ہوراں دے تقدس کو بیان کیتا گیا۔

ترجمہ:..... تہ جیہڑا وی اللہ ہور اسدے رسولؐ دی تعبیداری کرسی اُوہی بڑی مراد حاصل کرسی.....“

(الاحزاب آیت 10)

ترجمہ:.....ہو اَساں تُساں کو سارے جہان واسطے رحمت بنا کے پہنچیا.....“
 ترجمہ:.....”یقیناً اللہ تہ اُسدے فرشتے نبی اکرمؐ تہ درود پہنچدے ہن تہ ایہہ ایمان والیو
 تُسیں وی اُس تے صلواۃ تہ سلام پہنچدے رہندے کرو.....“
 (الاحزاب آیت 56)

عربی زبان بچ دو لُغتاں ”لسان العرب“ ہورتاج العروس“ بچ نعت شریف دے معنی ہور
 مفہوم دی وضاحت کر دیاں آکھیا گیا کہ نعت شریف کسے شخص دی خوبی یا وصف کو اسراں بیان کیتا
 جلد ہے کہ ایجا کلام جس بچ مبالغے نال کم کہند اُجلیے ہور اس بچ کسے قسم دی بُرائی یا مندیائی دا
 اظہار نہ کیتا جلیے۔ لسان العرب دے مصنف سُن ابن اعرابی دے حوالے نال لکھیا دا ہے کہ نعت
 شریف اصل بچ رسول اللہ دی صفت کو آکھدے ہن ہورتاج العروس دے مطابق وی نعت
 شریف رسول اکرمؐ دی صفات دا مجموعہ ہوندا ہے۔

فارسی زبان دی غیاث الغات بچ نعت شریف دے معنی اسراں بیان کیتے گئے دے
 ہن۔ فارسی عبارت اسراں ہے۔

”نعت بالفتح تعریف و توصیف کردن از منتخب اگرچہ نعت بمعنی صفت است و لیکن
 استعمال ایں لفظ ستائش و ثنائے رسول آمدہ است۔ بمعنی صیغہ اسم فاعل و اسم مفہول و صیغہ صفت
 مشبہ نیز می آید۔“

ترجمہ:.....ایاں تہ نعت دے معنی چنگیاں صفتاں کو توصیف تہ تعریف نال بیان کیتے کو
 آکھدے ہن اگرچہ لفظ نعت دے مطابق معنی رسول اکرمؐ دی تعریف تہ ثناء بیان کرن دے ہن،
 اسم فاعل ہور مفہول نالے صفت دے صیغے دے اعتبار نال ایہہ ثنائے رسول ہی دے معنی بچ
 ایندا ہے۔“

اُردو دی لغات مثلاً فرہنگ ادبیات یا فیروز الغات سن وی عربی ہور فارسی دی پیروی
 کر دیاں لفظ ”نعت“ مطلق وصف ہور ثنائے رسول دویاں واسطے استعمال کیتا دا ہے۔ نور الغات
 دے مطابق وی ایہہ لفظ مطابق وصف واسطے استعمال ہے ہور اسدا استعمال حضور اکرمؐ دی

ستانیش وثناء واسطے مخصوص ہے۔ اُردو زبان دے نقاد ہور محقق ڈاکٹر عبدالحمید سندھی نعت شریف دے اصطلاحی معنی دی وضاحت کردیاں لکھدے ہین:

ترجمہ:..... نعت دے معنی ہین خوبصورت وصف۔ یعنی کسے دیاں خوبیاں بیان کرنا۔ مگر ہُن ایہہ لفظ اصطلاحی صورت اختیار کر گیا دا ہے ہور اسدے معنی آنحضرت دے ثناء تہ صفت بیان کیتے دے ہین۔“

نعت نگاری مچ ہی مشکل کم ہے ہور اسدی تشریح وی کوئی سکھلا کم بیہ۔ نعت نگاری داکم مقدس وی ہے ہور بابرکت وی۔ نعت لکھدیاں پھری دی تیز تہنارا تو لنگناں پیندا ہے۔ نعت گوئی دارستہ پل صراط تھیں وی زیادہ مشکل ہے۔ اس فن دی باریکیاں دی وجہ تھیں اکثر شاعر اس تھیں نچنے دی کوشش کیتی مگر اسدے بابرکت تہ مقدس ہُن دی وجہ نال ہر شاعر اسدیاں برکتاں کو سینے نال لایا، ٹھڈاں نال پٹمیاں ہور چہیاں نال چٹیا۔ نعت شریف دی نازکی تہ باریکی دے بارے گل کردیاں مچ ساری ادبی شخصیات سن اپنی اپنی رائے قائم کیتی دی ہے اُوہ اپنی رائے دیندیاں لکھدیاں ہین:

”حقیقتاً نعت شریف لکھنا نہایت مشکل کام ہے جس کو لوگ آسان سمجھتے ہین۔ اس میں تلوار کی دھار پر چلنا ہے۔ اگر بڑھتا ہے تو الوہیت میں پہنچ جاتا ہے اور کمی کرتا ہے تو مستعصم ہوتی ہے۔ (مولانا احمد رضا خان)

”اُسکی عظمت و وسعت اک طرف عمبد سے اُرد دوسری طرف معبود سے ملتی ہے۔ اس لئے موضوع کو ہاتھ لگانا اتنا آسان نہیں جتنا عام طور تے سمجھا جاتا ہے۔“ (ڈاکٹر فرمان فتح پوری)

”نعت گوئی کاراستہ پل صراط سے بھی کٹھن ہے۔ اس پر بڑی احتیاط اور ہوش سے چلنے کی ضرورت ہے۔ اس لئے اکثر شاعروں نے نعت کہنے میں بے بسی کا اظہار کیا ہے۔ جس ہستی پر خدا خود رو د بھیجتا ہے۔ انسان کی کیا مجال کہ اُسکی تعریف کا احاطہ کر سکے۔“ (ڈاکٹر اے۔ ڈی نسیم)

حقیقت یہ ہے کہ جناب رسالت مآب کی تعریف میں ذرہ سی لغزش نعت گو حد و کفر میں داخل کر دیتی ہے۔ ذرہ سی کوتاہی مدح کو قدح میں بدل دیتی ہے۔

(مجید امجد)

کسے وی زبان یا ادب بچ صنف نعت کو دو طریقے نال پیش کیتا گیندا ہے۔ ایہہ دو طریقے نثر ہو نظم آکھا لہے ہن۔ منظوم نعتاں دا ذخیرہ تہ تقریباً ہر زبان بچ موجود ہے۔ ہر زبان بچ لغت خوانی دا سلسلہ ہر تقریر، ہر واعظ، ہر خطبہ، آپ ہوراں دی سیرت تہ صورت تے لکھی دی ہر کتاب، قرآنی آیات ہور فرشتیاں جن وانس تھیں پڑھے جھننے والے درؤ دشریف نعت رسول دانمونہ ہن۔ ماہڑے نزدیک رحمت عالم ہوراں دی ولادت باسعادت تھیں کہن کا اُندی حیات طیبہ دی اخیرلی تہیاڑی توڑیں جنہاں لوکاں اُندی ذات گرامی کو دکھیا ہور اُندے اوہ صاف تہ سیرت و صورت بیان کیتی اس سارے بیان کو ادبی دنیا بچ نثری نعت آکھیا جلد اہے۔ عرب دی ہک بدو خاتون جس دا ناں اُم معید، آسا سُن حضرت پاک ہوراں دے نورانی پیکر دی تعریف اپنے خصماں اگا کیتی جس کو میں نمونے دے طوا تھا پیش کر ساں کیا نکہ ایہہ نثری نعت دا بہترین نمونہ ہے۔ اُم معید اپنے خصماں کو آکھیا:

ترجمہ: ”میں ہک ایجا جنہاں دکھیا جس دا حسن نمایاں آسا۔ جس دی جسامت مچ خوبصورت ہو چہرہ نورانی آسا۔ نہ رنگت دی زیادہ سفیدی اُس کو معیوب بنا رہی آسی ہور نہ گردن تہ سر دا پتلا ہونا اُس بچ نقص پیدا کر رہیا آسا۔ بڑا حسین، مچ ہی خوبو، اکھیاں کالیاں تہ بڑیاں بڑیاں آسیاں۔ بانہڑ لے آسے۔ اُس دی آواز بارعب تہ گونج دار آسی۔ گردن چمکدار تہ داڑھی مبارک کہنی آسی۔ جس ویلے اوہ خاموش تہ چپ ہوندے تہ پُرو قار لگدے۔ جس ویلے گل بات کردے تہ چہرہ پُور ہور باروق ہوندا۔ مٹھیاں مٹھیاں گلاں کردے۔ واضح گفتگو کردے جیہڑی نہ بے فائدہ ہوندی ہور نہ ہی بے ہودہ۔ گفتار جیاں موتیاں دی لڑی ہووے۔ جس بچوں موتیاں دے ٹہیر ڈل رہے ہوون۔ دُوروں دکھیاں سب تھیں بارعب تہ سب تھیں اُچے ہوو خوبصورت نظر ایندے ہور نیڑے تھیں مچ حسین تہ شیرین لگدے۔ قدر میانہ آسا نہ اتنا اچا جے اکھیاں کو

مندرا لگے ہو نہ ہی اتنا مندرا کہ اکھیاں اُسکو حقیر سمجھن لگن۔ اوہ دو شاخاں دے درمیان ہک اچھی شاخ آسی جیہڑی سب تھی زیادہ سرسبز، شاداب ہو رقد آور ہووے۔ انہاں نال اُندے اچھے سنگی ساتھی آسے جیہڑے اُندے اُردے پردے کھیرا مارکار ہندے آسے۔ اگر آپ انہاں کو کوئی حکم دیندے تہ اس تے چھٹ پھٹ عمل کردے۔ ساریاں دے محترم تہ ہر دل عزیز۔“

(بحوالہ سیرت البنی)

(رحمت اللعالمین جلد اول صفحہ 132)

اسی طراں حضرت جعفر طیارؓ دا اوہ خطہ جیہڑا انہاں سُن نجاشی بادشاہ دے دربار تک پیش کیتا آسا وی نثری نعت دا عمدہ شاہکار تصوّر کیتا گیندا ہے۔ اُسدے تریجے دا کجھ حصہ پیش ہے۔ ترجمہ:..... ”اے بادشاہ! اسیں ہک جاہل قوم آسیاں۔ بُناں دی بوجا کردے آسیاں۔ مردار کھیندے ہو ر بدکاری دے عادی آسیاں۔ اپنے گماہنڈیاں نال بے رحمی تہ بدسلوکی اسدا عمل آسا۔ طاقتور لوک غریباں دا حق کھا گیندے آسے۔ اسدا حال اتنا مندرا آسا ہو ر اللہ تبارک و تعالیٰ سن آساں ہی بچوں ہک اہجار رسولؐ جو لیا جسدے حسب نسب تھیں وی اسیں واقف ہاں۔ اُسدی صداقت امانت ہو ر عفت دا وی آساں کو بخوبی علم ہے۔ اُس آساں کو اللہ تعالیٰ دی ذات تے ایمان آندے دی دعوت دتی جے اسیں اللہ پاک کو وحدہ لا شریک متاں ہو ر اُسی دی عبادت کراں..... اوہ بٹے اوہ ریت جسدی اسیں پوجا کردے ہو ر اسدے بٹلے وی اُسی دی پوجا کردے آسے۔ اُندی غلامی دا پٹہ اپنی گردن تھیں لہناڑ کاسٹ چھوڑیا۔ اُس آساں کو حکم دتا کہ اسیں سچ آکھاں، کسے امانت بچ خیانت نہ کراں۔ رشتہ داراں تہ ناطے داراں نال چنگا سلوک کراں۔ گماہنڈیاں نال نرمی ہو ر حلیمی نال پیش آواں۔ مندیاں کماں تہ خونریزیاں تھیں ہک پاسے رُہواں اُسی سن آساں کو کُوڑ آکھن تھیں، فسق و نجور تھیں، ہو ر پیہماں دامال کھاہ تھیں ڈکیا۔ پاک دامن تہ باکردار کڑیاں تے تہمت لائے تھیں منع کیتا۔ آساں کو حکم دتا کہ اسیں صرف ہو ر صرف اللہ دی عبادت کراں۔ کسے ہو ریں چیز کو اسدا شریک نہ بناواں۔ اسیں نماز پڑھاں، روزے رکھاں ہو ر زکوٰۃ دیواں.....“

(بحوالہ دکن میں اُردو)

(ڈاکٹر نصیر الدین ہاشمی)

نعت شریف دی عظیم صنف دے بیان ہور تعارف بچ برصغیر دے اندر متعارف کچھ تواریخی زبانوں دے نمونے پیش کرنا اس مضمون دا اصلی مطالبہ ہے۔ نعت شریف دی شروعات چونکہ عربی زبان تھیں ہوئی دی ہے تہ اس کرکا عربی زبان دے نمونے ہی تھیں شروعات کرنی مناسب ہے۔ تواریخ گواہ ہے کہ حضور ہوراں دے دور بچ سارا عرب شاعری دا مسکن آسا۔ عرباں دی فصاحت ہور بلاغت ساری دنیا بچ مشہور آسی۔ جناب ابوطالب وی اُس بلاغت دا بگدا چشمہ آسے۔ انہاں حضور ہوراں دے اوصاف بیان کردیاں کئی قصیدے لکھے۔ اُن دے دو شعر نمونے دے طور پیش ہین۔ اوہ لکھدے ہین

وَأَيْضُ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ

نَمَالُ الْيَتَامَى عِصْمَةً لِلْأَرَامِلِ

ترجمہ:..... اوہ نبی کریم روز روشن نالوں چمکدے چہرے والے ہین **جہدے** صدقے بچ بدلاں تھیں پانی منگیا جُلے۔ اوہ یتیمان دے والی ہور بیواواں دے سردی پناہ ہین۔“

وَأَنَّ فَخْرَتَ يَوْمَافِيَّ مُحَمَّدًا

هُوَ الْمُصْطَفَى مَنْ سُرُّهُمَا كَرِيمُهُمَا

ترجمہ:..... ہوراں گر کدے قریش فخر کرن تہ محمد دی ذات اوہ برگزیدہ ذات ہے کہ جس کو قریش بچوں افضل تہ کریم ہونے دا شرف حاصل ہے۔

حضرت حسانؓ عربی نعتیہ شاعری دے نامور شاعر گزرے دے ہین۔ تمام اصحابہ کرامؓ ہوراں بچوں حسانؓ بن ثابت ہوراں کو ایہہ فخر حاصل آسا کہ نعت گوئی دی وجہ توں حضور اکرمؐ انہاں نال سخت پیار و شفقت نال پیش ایندے آسے۔ انہاں کو دکھدیاں ہی حضور نازنینؐ ہوراں دا چہرہ انور چمک گیندا آسا ہور حضورؐ انہاں دار دکھ کا مشکدے رہندے آسے۔ حسانؓ بن ثابت ہوراں دی نعتیہ شاعری دا کوئی جواب ہی نہیہ لیکن میں اُن دی عربی نعتیہ شاعری دا کوئی نمونہ پیش کرن تھیں اس کتیبے قاصر ہاں کہ مگو ہونڈی تہ پرچول دے باوجود وی اُن دی شاعری دستیاب نہیہ ہو سکی۔ اُن دے علاوہ ہور وی ان گنت شاعر اچھے گزرے دے ہین۔ جہاں عربی زبان بچ نعتیہ

شاعری لکھ کا اسدی متبرک تہ مبارک فصل پنج باہدا کیتا ہور اپنے لفظاں دی سوغات پیش کرکا
حضور اقدس ہوراں دی خدمت پنج ہدیہ پیش کیتا۔

جدوں اسلام سر زمین عربی دیاں حداں تھیں نکل کا عجم پنج آیاتہ اوہ آپانال مچ ہی ڈوہنگے
ادبی، علمی تہ تہذیبی اثرات کئیں کا پھچیا۔ جس دے نتیجے پنج اسلامی علوم و ادب ہور تہذیب و ثقافت
دے علاوہ نعت گوئی دی روایت وی عام ہوندی گئی۔ سب تھیں پہلیاں نعتیہ ادب دار و اراج عربی
تھیں فارسی زبان پنج منتقل ہو یا ہور تہیاڑیاں پنج ترقی دیاں سیڑھیاں چڑھن پے گیا۔ فارسی ادب
پنج نعت گوئی دی تاریخ اندر جہاں شاعران دا ذکر تھہنہند اہے اُندی فہرست تہ پنج لمی ہے مگر کجھ ہک
نامور تہ معتبر شاعران دا کلام پیش کرنا مناسب سمجھدراہاں ملاحظہ فرماؤ۔

قصہ رازِ حلیمہ گویت
تا ز دايد داستانِ اوغمت
مصطفیٰ راجوں ز شیر او باز کرد
بر کفش برداشت چون ریحان و ورد

(مولانا جلال الدین رومی)

بلغ العلیٰ بکمالہ
کشف الدجی بجمالہ
حسنت جمیع خصالہ
صلو علیہ وآلہ

محمدؐ است چوں دریائے رحمت اندرس
برتن گجا اسد آتش باُمت مسکین

(امیر خسرو)

غلامِ حلقہ بگو شتم ، رسولِ ساداتم
رہ نجات نمودن حبیبِ آیاتم

(شیخ عبدالقادر جیلانی)

برصغیر دیاں بڑیاں زبانان پنج اُردو زبان دا ہک وکھرا مقام ہے۔ اس گل تھیں وی کوئی انکار نیہہ کہ اُردو زبان دا ادب مچ مٹھا، شیریں تہ فہم و فراست تھیں بریز ہے۔ اُردو ادب پنج جتھا غزل، نظم، قصیدہ، مرثیہ، ہور زبانی کو ویلے ویلے نال ترویج و ترقی ملی اُتھا کلام دے فن پنج وی کوئی کہنا تا نیہہ رہیا۔ اس زبان پنج نعت رسولؐ دا جیہڑا اثاثہ اس ویلے آساں کول موجود ہے اوہ دوئیاں زبانان تھیں کسے وی طور کہٹ نیہہ۔ اُردو زبان دی گجھ مشہور نعتاں دے نمونے اپنی پسند دے مطابق تہ دے پیش کرنا مناسب سمجھا ہاں گجھ اشعار ملاحظہ فرماؤ:

مصطفیٰؐ جانِ رحمت پہ لاکھوں سلام
 شمعِ بزمِ ہدایت پہ لاکھوں سلام
 جسکے سجدے کو محرابِ کعبہ جھکی
 اس جبینِ سعادت پہ لاکھوں سلام

(حافظ طائیر قادری)

میرے آقاؐ آو کہ مدت ہوئی ہے
 تیری راہ میں اکھیاں بچھاتے بچھاتے
 تیری حسرتوں میں تیری چاہتوں میں
 بڑے دن ہوئے گھر سجاتے سجاتے

(حافظ طائیر قادری)

اگر کملی والے کی رحمت نہ ہوتی
 تو قسمت کے ماروں کا کیا حال ہوتا
 رسولؐ خدا کا سہارا نہ ملتا
 تو ہم بے سہاروں کا کیا حال ہوتا

(محمد اویس رضا)

وہ جس کے لئے محفل کو نین بھی ہے
 فردوسِ بریں جس کے وسیلے سے بنی ہے
 وہ ہاشمی مکی وہ مدنی العربی ہے
 وہ میرا نبی میرا نبی میرا نبی ہے
 (سید فصیح الدین سہروردی)

دل میں عشقِ نبیؐ کی ہو ایسی مگن
 روح تڑپتی رہے دل مچلتا رہے
 زندگی کا مزہ ہے کہ ہر سانس سے
 یا محمدؐ محمدؐ نکلتا رہے

(سید نصیر الدین نصیر)

ایہہ آسے اُردو زبانِ دیاں کچھ چُتام نعتاں دے چُتام شعرِ جیہڑے اُسدے خدمتِ نبیؐ
 حاضر کر کا دل کو تسلی تہ رُوح کو سکون ملیا۔ نعت گوئی دافن کدے وی کسے زبان، تہذیب، مذہب،
 علاقے یا رنگ و نسل دے دائرے نبیؐ بند میہ رہیا۔ بلکہ دُنیا دی ہر گٹھا نبیؐ آخر الزمان ہوراں
 دے عاشق موجود رہے ہورتا قیامت رہسن۔ جدوں جدوں وی انہاں عاشقاں دے دل دے
 بُوے گھلے تہ اُنہاں اپنے محبوب دی مدح سرائی ہور تعریف نبیؐ نعتیہ اشعار لکھے۔ قیامت تکر دُنیا
 اِس ڈوہنگے سمندر نبیؐ دُکیاں ماردی رہسی مگر اِس سمندر دے ہیرے موتی کدے وی نہ مگسن۔
 برصغیر دیاں نکلیاں زباناں، پنجابی، گوجری تہ پہاڑی سن وی اِس آبِ زمِ زم نال اپنی شُرُک تہ
 ترہیہ بُجھائی۔ پہاڑی زبان نبیؐ نعتیہ کلام دی تفصیل ذرا اگا چل کا آرہی ہے مگر پہلیاں پنجابی تہ
 گوجری دی نعتیہ شاعری دے نمونے اُسدے سامنے حاضر کردا ہاں۔ پنجابی دے دو نعتیہ شعر:

کی کی نہ کیتا یار نے اِک یار واسطے
 رب محفلاں سجایاں نے سرکار واسطے

(بابا بلھے شاہ)

آکھیں نبی پاک تائیں روئے تے بلائے نی
 لے جا سلام میرا ٹھنڈی ٹھنڈی وائے نی
 (نامعلوم)

گوجری زبان وی ہندوپاک دی ہک مٹھی زبان ہے۔ ہندوستان بچ اس زبان کو بولے
 والے مچ تعداد بچ ہندو مذہب تھیں تعلق رکھدے ہین۔ مگر جموں و کشمیر رارے پار لے علاقیاں بچ
 مسلمان گوجراں دی ہک چنگی تعداد موجود ہے۔ اس زبان دا ادب وی تیزی نال ترقی دے زینے
 طے کر رہیا ہے۔ گوجری ادب دی ذرخیز می بچ وی نعت گوئی دی فصل کمائی جُل رہتی ہے۔ اس
 فصل دی گوڈی تالی تہ آبیاری واسطے گوجری زبان دے صوفی شاعر اپنی رت ڈوہل رہتے ہین۔
 اس قبیلے دے لوک زیادہ تر تصوف تہ معرفت دے متوالے ہوندے ہین۔ اس کر کا اس زبان بچ
 نعت گوئی کوچ زیادہ عروج حاصل ہو رہیا ہے۔ گوجری زبان دے نعتیہ شعراں دے کجھ نمونے
 پیش کر رہیاں ہاں:

جمیو نہیہ نہ جے گو جگ ماں نبی پاک جیو ہور انسان کوئے
 ہوئی نہیہ نہ ہوئے گی ایڈیستی اتنی محترم ایڈی ذیشان کوئے
 اتنا بڑا اخلاق کو ہور دو جو جمیو کون ہے بچ جہان کوئے
 اتنا ظرف کو کون بے دشمنناں پر کرے ایڈی عظیم احسان کوئے
 (رانا فضل حسین)

رحمت جھلے رحمت ڈھلے رحمت کی بڈیاں !!
 رحمت تھیں کونین ماں رحمت واہ وقت کاسائیں
 (اسرائیل اثر)

اک نظر عنایت مہراں کی بے حال میرا پر ہو جاتی
 کونین کی رحمت صل علی میرا پاپ کی کالکھ تہو جاتی
 (اسرائیل اثر)

پہاڑی زبان بچ نعت گوئی: اللہ تبارک و تعالیٰ سُن اپنے اُچے سچے تہ پاک کلام بچ حضور اقدسؐ ہوراں کو جائی جائی قابل قدر نال پکار یا ہور معتبر لفظاں نال یاد کیتا۔ اُندی ذات اقدس تے درو دینچیا، ہور اپنے فرشتیاں کو درو د پڑھن دا حکم دتا۔ لہذا جس کو خدا دی ذات خود پیار کر کے اُس دی صفت کرے تہ اللہ دے بندیاں واسطے وی ایہہ واجب ہے کہ اوہ وی اُس ذات گرامی نال ساری دُنیا تھیں زیادہ پیار تہ محبت کرن۔ اِس قسم دی عقیدت تہ پاک جذبیاں دا اظہار ہی ایمان دی پہلی شرط ہے۔ تائیں تہ نبیؐ گریم ہوراں فرمایا کہ ماہر اجیہڑ اوی اُمّتی اپنی اولاد، ما و پپو ہور دُنیا دی ہر چیز تھیں بدھ کاہڑے نال پیار رکھی اوی اصل مومن ہے۔

پہاڑی لوک مُنڈھ قدیمی تھیں سادہ طبیعت، امن پرست تہ خد پرست رہے دے ہین پہاڑی ادب دا جتنا وی پُرانا ذخیرہ دستیاب ہوندا ہے اوہ انہاں دی خدا پرستی، انسان دوستی ہور رُوحانیت دے نال نال عشق رسولؐ دا صیغہ جا گدا ثبوت ہے۔ ایہہ قوم پہاڑاں، جنگلاں ہور کٹھیاں دے دندے، اُچیاں ماہلیاں دے قدرتی نظاریاں ہور گھلی تہ تازہ آب و ہوا ہور فضاء بچ گزر بسر کردی رہتی ہے۔ انداز ہن سہن آلودگی تھیں پاک صاف رہیا۔ بالخصوص شہراں ہور مغربی آلودگی دی دُڈھڑ اندی تہذیب تہ ثقافت تک بیہ بچ سکی۔ اللہ ہور اُس دے رسولؐ دے عشق دا سر نہاں ہی اندی منزل مقصود رہتی ہے۔ ایہہ ہی وجہ ہے کہ نعت گوئی اِس زبان ہور اِس قبیلے دے شعراء دی شہ رگ ہے۔ اِس شہ رگ تے انگل لگدیاں ہی اندے ساز چھیڑ گیندے ہین ہور اندے ایمان دا سوز نعت گوئی دی صورت بچ چوٹے کھین لگدا ہے۔

پہاڑی ادب دا منظم سلسلہ جموں و کشمیر کلچرل اکیڈمی بچ پہاڑی شعبہ کھلن تھیں بعد ہی شروع ہویا لیکن اُس تھیں پہلیاں اَساں کول دستیاب پہاڑی دی صوفی شاعری دے نمونے و موجود آسے۔ جہاں بچ نعتیہ کلام سی حرفی سیف الملوک ہور بازاں جیاں نظماں موجود آسیاں ہور راج وی موجود ہین۔ لیکن اِس نایاب نعتیہ ادب تھیں وی پہلیاں اُس دے لوک ادب بچ وی نعتیہ کلام دی شکل موجود آسی جیہڑی نسل در نسل سینہ بہ سینہ اَساں تکرر بچتی دی آسی۔ اِس کلام کو پہاڑی زبان بچ گے گے ”ذکر“ تہ گے گے ”سُوہلے“ آکھدے آسے۔ اِسی شوب شکل

دی دوی قسم باراں ہوندیاں آسیاں پُرانے زمانے نچ عام طور گڑیاں جنے کئی کئی راتیاں کہٹھے بیٹھے
اُچیاں اُچیاں ایہہ ذکر یا سُوہلے بولدے رہندے آسے۔ خاص کر بڑیا بہکاں نچ جمعرات ہور
جمعے دی راتیں انداورد ہوندا آسا۔ مگو کجھ شعر حافظے نچ موجود ہین جیہڑے تُسدی نذر کرداں:

سر پھلاں دی کھاری ہے
اگا رسول اللہ پچھا اُمت ساری ہے
پھل ماہلیاں دے کھل گئے نیہہ
ذکر رسول اللہ نال اُمتی مل گئے نیہہ
چی جی مولی ہے
لوکاں مسیت چاہڑی نچ چہنڈا رسولی ہے

پہاڑی زبان دی صوفی شاعری نچ جہاں شاعران صوفیانہ انداز فکر کو اپنایا ہور صوفیانہ تہ
نعتیہ شاعری دی ہک بائی سائی تہ مضبوط بنیاد رکھی انہاں نچ مولوی دلپذیر، مولوی عبدالستار، مولوی
مہرالدین قمر، مولوی میر عالم کرناہی، مفتی ولایت شاہ، پیر حیدر شاہ، سائیں قادر بخش، سائیں
فقیر الدین، عزیز خان کرناہی، زمان چن، محمد عبداللہ کرناہی، باباجی صاحب لاروی ہور میاں محمد
بخش قابل ذکر ہین۔ انہاں ساریاں پہاڑی شاعران سی حرفیاں، باراں ماہ ہور جنگ نامیاں
دے ذریعے پہاڑی ادب دی باری نچ نعتیہ فصل داہیں رادھا مگر میاں محمد بخش ہور ان تصوف
دے سمندر نچ ڈبکی مارکا مثنوی سیف الملوک لکھی جس نچ معرفت ہور نعتیہ کلام دے با معنی نکلے
ہور حُسن و عشق دا مٹھا مٹھیار ہے اس مثنوی نچ لفظاں دا برجستہ استعمال ہے ہور جذبات نگاری تہ
نفسیات شناسی دا ہک نادر تحفہ وی ہے۔ عشق رسول نچ ڈبکی دی ہک نعت نچ میاں صاحب اسراں
ہم کلام ہوندے ہین:

واہ کریم اُمت دا والی مہر شفاعت کردا
جبرائیل جے جس چاکر بنیاں دا سر کردا
اوہ محبوب حبیب رُباناں حامی روزِ حشر دا
آپ یتیم، یتیمیاں تائیں ہتھ سرا اُتا تہردا

جے لکھ واریں عطر گلابوں تہوئے نت زبانوں
 نام انہاں دے لائق نائیں کے قلمے داکاناں
 نال اشارت نکلڑے کیتا جس نے چن اسمانی
 سو کروڑاں تھیں جس پڑھایا کلمہ ذکر ربانی

کلچرل اکیڈمی پنج پہاڑی شعبہ کھلن تھیں بعد پہاڑی شاعراں کو ہک پلیٹ فارم ملیا۔
 اُس پلیٹ فارم دے ذریعے پہاڑی ادب دے نال نال پہاڑی نعتیہ شاعری کووی تروتج و ترقی دا
 سہار مل گیا۔ نعتیہ شاعری دے گلشن پنج بہار آگئی۔ زبان کو سرکاری سرپرستی مل گئی ہور اُس
 سرپرستی دے مہابے پہاڑی زبان و ادب دے گلشن پنج نوں نوں پھل کھلن پے گئے۔ اس
 دور کو ہر مورخ پہاڑی زبان و ادب دی ترقی دا سنہری دور ہی لکھسی بہر حال پھلاں دی اس باڑی
 پنج یک کیارہ نعتیہ پھلاں داوی کھلن پے گیا ہور اُسدی مبارک فصل تہنیاڑے کو لو باہدا کر دی گئی۔
 حضور اکرم ہوراں دیاں جملہ صفات بیان کرنا کسے انسان یا زبان دے اختیار پنج میہ
 ہے ہور نہ ہی کسے قلم دی اتنی طاقت ہے۔ اس دُنیا پنج اول تھیں آخر تک اللہ پاک دی ذات تھیں
 بدھ کا صرف نبی اکرم ہوراں دی ذات گرامی دی تعریف ہوئی دی ہے۔ پہاڑی زبان دے
 شاعراں دی اپنے فن تہ تجیل دے ذریعے جتنی توفیق ہو سکی نعتیہ شعراں دے پھل نذرانے دے
 طور پیش کیئے دے ہن۔ میں سمجھدا ہاں کہ جنہاں شاعران آپ ہوراں دی شان پنج نذرانہ
 عقیدت پیش کیتا ایہہ انہاں دی قسمت دی معراج ہو گئی ہور اوہ وی خوش نصیب تہ بابرکت ہن
 جیہڑے حضور ہوراں دی شان پنج لکھے گئے۔ دور جدید پنج پہاڑی زبان دے نعت گو شاعراں دی
 فہرست چھچی خاصی ہے مگر میں کجھ ہک چونویں چونویں شاعراں دا نعتیہ کلام اُسدے روحانی سکون
 واسطے پیش کرنا مناسب سمجھدا ہاں:

بجن پیادے سونے مٹھے
 جلدے پنج مدینے ڈٹھے
 ماہڑی پنڈھ گناہ دی پہناری
 تائیں ماہڑے قدم نہ اٹھے
 (میاں کریم اللہ قریشی)

کسے واز کیتا جے تار آئی
اج توہڑی مدینے دی وار آئی
سر سٹ پُھولا بچ سجدے توں
اج بہار توہڑے کھربار آئی

(میاں کریم اللہ قریشی)

انمول خزانہ ہے گل بات محمدؐ دی
فردوس دی کُنجی ہین صفات محمدؐ دی
بچ یاد خدا گزرے یا خدمتِ خلق اللہ ہر روز
محمدؐ دا ہر رات محمدؐ دی

(محمد عظیم خان)

محمدؐ دا حسان ہزار اللہ اللہ
ہے مومن سُدو پُ وقار اللہ اللہ
اُوہ اُمت دی خاطر عرش تے وی جا کے
آسے کس قدر بیقرار اللہ اللہ محمدؐ

(محمد عظیم خان)

پیار عجب اظہار عجب مدنی ماہی سرکار عجب
جہاں نال اَساں دل لایا اُوہ سوہنا دلدا ر عجب
احکام عجب اوصاف عجب رب نے دتا انعام عجب
تہ رمزاں جانن والیاں کی اِس بچ ملن اِسرار عجب
(سید ایوب شاہ معتمد)

آپ ہے اللہ جہاں رمزاں نے اندر چہلکنا
نور آسماناں نا اُسے نال ہے روشن زمین

یا محمدؐ تُوُس ہو انہاں رمزاں نی بشری شان
بولنا قرآن تُوُس ہو قرآن نے تُوُس ہو آمین
(شہباز راجوری)

سنے جوڑیاں عرش پر جان آلا
نمازاں اوہ نیماںؑ کی پڑھان آلا
خلاواں بچ اوہ گھوڑے دوڑان آلا
خدا کولاں اُمت بخشوان آلا

(حسام الدین بیتاب)

نظر کر سُو جدھر ، آسن بہاراں یارسلو اللہ
کرم اللہ کرو اُمیدوار ہاں یارسلو اللہ
نظر اپنے کرم نی اک کرو میں وی فدا ہوواں
عجب گرداب بچ ہتھ پیر ماراں یارسلو اللہ
(فدرا راجوری)

اوہ نبیؐ ہے جن و انساناں دا
اوہ رحمت کل جہاناں دا
ہے مالک زمی آسماناں دا
کیہ لکھاں اُسدیاں شاناں دا

(مجروح ملنگامی)

محمدؐ دا رتبہ تہ شان اللہ اللہ
زبان کر نیہہ سکنی بیان اللہ اللہ
نہ کالا نہ گورا نہ حجی نہ عربی
محمدؐ نے کیتا اعلان اللہ اللہ

(فضل حسین کوثر)

سُوہنا ناں رسولِ خدادا لگدا مچُ پیارا جی
جس دے نور تھیں روشن ہويا مشرق مغرب سارا جی
(حاجی فیروز الدین بیگ)

اوہ سوہنا چن مدینے دا میں صدقے جاواں لکھ واری
اُس سوہنے دلبر پیارے تھیں چند گہول کہماواں لکھ واری
ابوبکرؓ، عمرؓ، عثمانؓ علمیؓ جس ذات تھیں واری جان دے سن
اوہ ذات محمدؐ عربی نی میں صدقے جاواں لکھ واری
(ایڈوکیٹ بشارت)

توشافی ہیں روزِ محشر دا
توسا تھی ہیں حوضِ کوثر دا
توسچا پیارا ہر ہر دا
ایہہ سب دے پیارے نبیؐ نبیؐ

(عبدالرشید غمگین)

میں اس راہ نی سنہری خاک کی اکھاں نے بچ دکھاں
مدینے نی ہوا جس راہ تھیں ہوئی تہ گزرنی ہے
اوہ مخلوقات نے آقاؐ نا ہے دربار عالی جاہ
شہنشاواں، فقیراں نی ادا جتھوں سنورنی ہے
(ڈاکٹر صابر مرزا)

بس کلکھ ہمیری رات سی اوہ جس ویلے چانن آ لکیا
دُنیا نے چہوٹھے خواب نیاں تعبیراں آنی بدل گیا
شرکاں نے کچے لفظاں سنگ انسان کہانی لکھنا سی
توحید نے حرفاں بچ ڈوبی تحریراں آنی بدل گیا
(رشید قمر)

ہن رحمت ہی رحمت مدینے دیاں گلیاں
 حسین شانِ قدرت مدینے دیاں گلیاں
 سکون بخشدی ہے فضا ہر گلی دی
 ہن راحت ہی راحت مدینے دیاں گلیاں
 (عبدالحفیظ مجاہد)

داتا ترے درور آواں
 چند اپنی میں گہول کہماواں
 آزاد نے دل نی خواہش ہر دم
 مدینے جا کے مڑ نہ آواں
 (شیخ آزاد احمد آزاد)

توں میری چند تہ میری جان مدینے واڑیا
 تیرے نال میری پہچان مدینے واڑیا
 شیعہ ، سنی ، سلفی ، خلفی سارے
 تیرے در ہن غلمان مدینے واڑیا
 (نثار راہی)

لکھ سکیا نہ کوئی پوری سیرت رسول دی
 باہم اللہ جانی کس نے حقیقت رسول دی
 (شکیبا کریوی)

دُشوار مدینے دے رستے گلزار مدینے دے کوچے
 ہک وار خدایا دس سبھاں اک وار مدینے دے کوچے
 دردر تے بھٹک کے ٹھونڈاں میں غمخوار محافظ کیہہ ساحل
 سرکار محافظ اپنے ہن غمخوار مدینے دے رستے
 (محمد مقبول ساحل)

محمدؐ دے درتے گدا بن کے آیاں
گناہاں دی آپے سدا بن کے آیاں
گلی ہر مدینے دی ریحانؒ سوئی !!
میں اس پاک مٹی دی شفا بن کے آیاں

(محمد سرور ریحانؒ)

ہر دو عالم دام اسے نا
اوّل آخر نام اسے نا
الف اللہ تہ ميم محمدؐ
پڑھو درؤد سلام اسے نا

(محمد منشا خاکیؒ)

مدینے نا خیال گئی بیقرار کرنا ہے
خدا نے حکم نا دل ماہڑا انتظار کرنا ہے

(محمد خلیل جوہرؒ)

ایہہ روشن نگاہواں محمدؐ دے صدقے
پہر آون دُعاواں محمدؐ دے صدقے

(لعل الدین مظلومؒ)

خاکِ مدینہ ہوندی میں خاکسار ہوندا
ہوندی رہِ مدینہ ماہڑا غبار ہوندا

(احمد الدین انورؒ)

جس تے نگاہ مہر مکرم جناب دی ہوئی
حاصل اسکو حیات بچ ہر ہک خوشی ہوئی

(محمد شفیع صابرؒ)

خدایا مدینے دی گلیاں دہسالیں
محمدؐ دے روضے دا جلوہ دہسالیں
(مجنون بونیاری)

ہاں مجبور عاصی سہارے کی لوڑاں
ایہہ بیٹرب نے مولا بلارے کی لوڑاں
نسیماں کھڑوی بہت محشر نی اوکھی
متے شرم رکھی پیارے کی لوڑاں
(امتیاز نسیم ہاشمی)

میں سرورِ عالمؐ نے در و در تقدیر بناون جلساں گا
جو انہاں سنگ شک کیتا ہے اوہ عہد نبھاون جاساں گا
جے میں در نظر کرم رہی تاں سمجھ نصیب چمک گیا
میں چھالے دل نے دکھلاواں غم غلط کراون جاساں گا
(ڈاکٹر فاروق انوار)

نبیاں نے سردار نی عظمت کیہہ لکھاں
آقاؐ نے دربار نی عظمت کیہہ لکھاں
جس جائی تھیں لنگھے خوشبو بنڈنے سن
زلفاں در دستار نی عظمت کیہہ لکھاں
(پرویز مانوس)

ایہہ حقیقت ہے کوئی خاب نیہہ ہے
محمدؐ مصطفیٰؐ دا کوئی جواب نیہہ ہے
توں ہیں اُندا امتی ایہہ ندیم بے قرار !!
اس تھیں بدھ کا کوئی ہور خطاب نیہہ ہے
(حیدر ندیم)

آمنہٗ دی گود بچِ صلیٰ علیٰ پیدا ہوئے
 روشن ہو یا سارا جہاں نورِ خدا پیدا ہوئے
 ہوشی اشرفِ بلیں بلیں ماہڑی ہر مشکل نا حل
 بے کساں نے واسطے مشکل کُشا پیدا ہوئے
 (قاری محمد اشرف)

کراں روزِ میناں مین سٹ سٹ کساوے
 مدینے کدے وار ہک اوہ بلاوے !!
 تڑفدا میں گلیاں دی بس خاک چھاناں
 نہ چھتری نہ کھیڑی نہ پولاں پتاوے
 (محمد رفیق مخلص)

نہ ایہہ سوئی زمی ہوندی نہ ایہہ شمسِ وقتر ہوندا
 انہاں دے نورِ دی لالی گلاباں بچِ بہاراں بچِ
 انہاں دا نور نہ ہوندا ایہہ قصہ مختصر ہوندا
 اگر اوہ آپ نہ ایندے زمانہ در بدر ہوندا
 (عبدالعزیز ندیم)

اللہ اپنے یار نے صدقے - مدنی تاجدار نے صدقے
 نعیمی کی اس پار بلاؤ۔ اپنی شان وقار نے صدقے
 (ڈاکٹر عبدالحق نعیمی)

مدینے نی سوئی بہار آنسی گا
 دل و جان و رِ اک نکھار آنسی گا
 میں ممنون ، مشکور رہساں گی نورین
 مدینے جے اوہ بار بار آنسی گا
 (نورین صابر)

محمدؐ دے در توں بلاوا جے آوے
نصیبہ گنہگار دا سنور جاوے
(اقبال نسیم)

طیبہ دی زمی اُپر ہک وار بلا چھوڑو
سیرت دا مٹکو اپنی دیوانہ بنا چھوڑو
(مشکور شاد)

تُساں نی یاد آقاؐ یاد نی زنجیر بن جائے
ماہری ساساں نا ریگستاں وی کشمیر بن جائے
(عبدالواحد منہاس)

دل تڑفے ہجر فراتے بیچ فراتھروں آپے ڈوبل جانڈے
اوہ کیسائیک تصور ہے غم سارے آپے پھیل جانڈے
(عبدالمجید حسرت)

دُنیا تُساں نی دیوانی محمدؐ
دہساں ہور میں کیہہ کہانی محمدؐ
(شمینہ سحر)

شفاعت کرنے کی ماہری کدوں پیارا سامنے ہوسی
کدوں تک ماہری بخشش نا اشارہ سامنے ہوسی
(قیومہ بی ستی)

تمنا ہے آقاؐ دے دربار آواں
مدینے دی گلایاں توں صدقے میں جاواں
(نعیم کرناہی)

د: دلے نا درد نیہہ دُور ہونا کئی وید تہ کئی حکیم
درد ہجر نا دُور ایہہ تاں ہوسی جدوں خواب بیچ نبی کریمؐ اچھسن

اِکو آس دل بچ ہر دم یارتائیں خورے کدوں اوہ صورت نسیم اچھسن
 باہجوں یار جاوید ایہہ کئہر خالی ہورے کدوں اوہ اصل مقیم اچھسن
 (جاوید خان جاوید)

آخر تے ایہہ ضرور آکھساں جے پہاڑی نعت دی صنف اہجاں نکلے جندقہ نالوں
 کئہ سیٹیاں دیندی ہے۔ اسدا سفر اہجاں کافی مختصر ہے مگر تھوڑے جے عرصے بچ اس صنف نال
 پہاڑی شاعری کو اچا وقار حاصل ہو یا دا ہے۔ نعت نگاری واسطے ضروری ہے کہ سیرت پاک ہور
 اسلامی فلسفے دا صحیح مطالعہ ہووے ہور اُسدے نال نال نعت نگار جذبہ، شوق تہ محبت رسول دے
 سمندر بچ ڈیادا ہووے۔ تانجیاں اُسدے ارمان ہور جگر دا جوش نعت بن کا کاغذ دے سینے تے
 راج کرے تائیں اوہ کامیاب نعت نگار ہو سکدا ہے۔ نعت گوئی تے مقالہ لکھنا وی کوئی جندقاں
 دی کھیڈ بیہ۔ عشق رسول دا احساس ماہڑے سکوت تے وی غالب آ گیا۔ اُندی محبت تہ درد
 ماہڑے بے حس قلب کو تر فاگی ہور اسدے نال نال کجھ جذبہ ربانی آسا جسدی کشش نال قلم
 چل پیا۔ بس میں ایہہ آکھس جے توفیق ایہی آسی جس مگو جذبہ شوق ہور ہمت نال نواز چھوڑیا
 ورنہ.....:

گُتھے تیری ثناء گُتھے مہر علی
 گستاخ اکھیاں گُتھے جاڑیاں

بجھارت کہہ ہونی اے؟

بجھارتاں اک راز ہونا جیہڑا ذہن وچوں اٹھنا تہ فر کوئی مناسب حل ٹھونڈنا اس نال حل لوڑنے واسطے بند اپنی پوری بصیرت استعمال کرنا۔ اس کی اردو وچ پہیلی تہ انگریزی وچ Riddle آکھنے ہاں کجھ لوک اکھان نی طراں بجھارتاں بولنے ہین کجھ شاعری وچ ان میں مگر ان سب نال حل منطقی طریقے نال لوڑنا ہے اپنے ذہن اُپر زور باہناں تہ تسلی بخش جواب ٹھونڈنا۔ جدوں نکلے ہونے سیاں بیہوں ساری اے واٹساپ، فیس بک تہ ٹی وی وی بیہوں کہٹ ہونی سی سارے جاتک ٹبرے وچ بیہئی اک دُوئے کولوں سوال چکھنے سن جس کی اس بجھارتاں آکھنے ہاں۔

بجھارتاں ترے طراں نی ہونیاں:

- ۱۔ واقعاتی بجھارت
- ۲۔ طبعیاتی بجھارتاں
- ۳۔ لفظاں نے ہیر پھیر والیاں بجھارتاں

واقعاتی بجھارت:

تساں کی اک چنگی جیئی مثال دیناں جیہڑی تساں بچپن وچ ضرور کجھی ہوسی۔ اک بندارہ پیا نا اے اس کول بکری شیر تہ ہتھوائی اے۔ رستے وچ اک دریا اُپر سہم اچھنی اے تہ اُس بندے کی ایہہ سہم پار کرنی اے۔ ورجبوری ایہہ اے کہ اوہ اپنے نال صرف اک چیز ای نال لینی جائی سکنا۔ کدے ہتھوائی نیسی تہ پچھے اُس بکری کی شیر کھائی چھوڑسی، کدے شیر نیسی تاں پچھے بکری ہتھوائی کھائی چھوڑسی۔ اس نال صحیح جواب کہہ ہونی سکنا۔

۱۔..... تازہ چارہ ۲۔..... اوہ درخت یا لکڑی ناٹوٹا جیہڑا دریا ٹپنے واسطے استعمال ہووے۔

اس نا صحیح جواب ہوئی کہ پہلاں بندہ بکری پارٹھی، فرہتھوائی پارٹھی تہ بکری اپنے نال واپس موڑی آنسی، فر شیر کی پارٹھی تہ آخر اُپر بکری ٹیسی، اس طراں اوہ ترے چیزاں پارٹھی۔
 اک چیز اچھی، جیہڑی زمیں تھیں آسمانے توڑیں مگر بلی نے سینے کی چھوئے وی نہ سکتی:
 ”رستہ“

اک چیز جیہڑی کھرے اندر چھانی اتنی جگہ بنی اے تہ باہر ساری دنیا اُپر راج کرنی:
 ”دینہہ“ (سورج)

اک چیز پوری تہنیاڑی ٹرے تہ راتیں اک انگلی برابر جگہ ہنہ: ”سوٹی“ (لاٹھی)
 طبعیاتی بھارتاں:

ابھیاں بھارتاں طبعی عناصر نے ناں نے اُلٹے سیدھے کری بھارت بنائی جانی اے،
 جسراں اک چیز اچھی جس نے سر پُر پیر ہونے۔ اگر بندہ تجھسی تہ سدھا جواب دیسی۔ چوٹی،
 کاگ وغیرہ یا اوہ چیز کہہ اے جس نے سرے اُپر بچے ہونے؟ بچھنے والا آکھسی ”میوہ دار بوٹا“۔ یا
 اک بھارت اے کہ ”میں گولہ وی میں دراٹی وی لوک ماہرے ناں نے سولے گانین، مگی تیکنے
 واسطے ترسنے ہین: جواب ہوئی ”چین“

لفظاں نے ہیر پھیر والیاں بھارتاں:

تری قسم بھارتاں نی اوہ اے جیہڑی صرف لفظاں نے ہیر پھیر نال بنی اے تہ اسے
 طراں بچھی جانی اے۔ چار رانیاں تہ اک راجہ کم ساریاں ناں سا بچھا: اس نا جواب اے ”چار
 انگلیاں اک انگوٹھا“۔

”جادو گرنا کمال، کھائے نیلا کڈھے لال“: جواب ہوئی ”پان“

بھارتاں نے چھنے ناوی اپنا اک طریقہ ہونا، اک عمل ہونا سا۔ کھرے وچ ککڑ یا کلبوتر
 پالنے سیاں۔ ہر ککڑ تہ کلبوتر اپنا اپنا سامیان ہونا سا۔ کدے اک رنگے نے ہون فرتہا گا، نھی نشانی
 لانے سیاں، جیہڑا بھارت ہارنا سا اس کی ککڑ یا کلبوتر دینا پنا سا۔ اس طراں کھرے نے اندر ہار
 جیت نی کھیڈ ہونی سی۔ دو طریقہ سی تصوراتی بھارت چھنا والا۔ کدے بھارت نا جواب نہ

دینی سکے تاں اس کی قلعہ دینا پینا سا۔ اس آکھنے سیاں اچھا جواب نہ آیا 20 توڑیں گنساں، نیہہ تہ قلعہ دینا پیسی۔ اس طراں جتنے قلعیاں نے ناں یاد ہونے سے اوہ دینے سیاں، فراگر پنپنے والا وی کسے بجھارتے وچ ہارنا سی تہ اُس کی اوہ جتیا ہو یا قلعہ، ککڑیا کلبوتر واپس کرنا پینا سیا۔ ایہہ آکھنا پینا سا کہ فلاں سگیاڑی زمی تہ ساں نی، ”دہسو جواب“ مگر ایہہ سارا کجھ لفظاں تک سا، سوائے ککڑ تہ کلبوتر نے۔ اسان نکلیاں ہونیاں جیہڑیاں بجھارتاں سُنیاں سیاں اوہ کجھ اسطراں ہین:

۱۔ ”راجہ رانی..... سُو کہانی..... اک کہڑا..... دورنگ پانی“

جواب:..... اٹھا

۲۔ ”ہری پُہری سی..... موتیاں نی لڑی سی..... باغے وچ..... شال ہنی کھڑی سی“

جواب:..... سلٹا / گھماں

۳۔ ”سوہنے رَ ب نے ڈاڈے کم..... باہر ہڈی تہ اندر چم“

جواب:..... کچھوا

۴۔ ”ہردم مولی تیری آس..... ادیریں چمڑی تہ باہریں ماس“

جواب:..... ککڑے نا پوٹا

۵۔ ”ماء جی ای نیہہ..... تہ پتر نچنا تھیا“

جواب:..... تہواں

۶۔ ”اساں اک جوگی ڈٹھا..... نہ لمبانہ گٹھا“

”ساون پہا درے سوہلے گانا..... جنگلے نے وچ پیلاں باہنا“

جواب:..... مور

۷۔ ”کٹورے وچ کٹورا..... پُتر پوکولوں گورا“

جواب:..... ناریل

۸۔ ”کالا کتا..... کندھے نال ستا“

جواب:..... تروکڑا (توا)

- ۹۔ ”نکی چھٹی گروی.....راجے نی پگ اڑی“
جواب:.....جوں
- ۱۰۔ ”شیشیاں نامحل.....تہ کنڈیاں نی باڑ“
جواب:.....اکھیاں
- ۱۱۔ ”دس جنے پکانے آ لے.....پنج جنے باہنے آ لے
بتری داندگانے آ لے.....جھنڈو بی بی تہر و ہنے آ لے“
جواب:.....کھانا کھانا
- ۱۲۔ ”تلیانا کبوتر پنچنا پینا.....آہستہ آہستہ تَساں داہرا چھنا پینا“
جواب:.....پیڑا
- ۱۳۔ ”باغاں تھیں آئے ملنگ.....نیلی ٹوپی رتے رنگ“
جواب:.....مرچاں
- ۱۴۔ ”پارلے ٹہنا کے آررتا گلڑ.....تھلاواں تہ اکھیں پھٹن.....کہر جاواں تہ ماء پے کٹن“
جواب:.....مرچاں
- ۱۵۔ ”اک جانور اصلی.....نہ اسنی ہڈی نہ اسنی پسلی“
جواب:.....جوک رحلم
- ۱۶۔ ”رارنکا پارنکا بشکا رہہ ہڈ کھلی.....سولیا چو ہنگیا فیرے شرم کھلی“
جواب:.....حقہ
- ۱۷۔ ”اک پیالی دورنگا پانی.....تھوٹھوٹھیا نیہہ فرٹھیا نیہہ“
جواب:.....انڈا
- ۱۸۔ ”سباں نال جیہڑا دے سے.....پر پگڑے نہ جائے
نکا بڑا نکا ہووے.....اپنے اپنے روپ دہسے“
جواب:.....چھاملہ (سایہ)

- ۱۹۔ ”ابھجاساز بجایا..... آپوں نہ سُنیا..... دُوڑے کی سنایا“
جواب:..... خراٹے
- ۲۰۔ ”چُپ چپیتا آیا، کدے ہسایا کدے روایا، پئے پئے سارا کجھ اس دَسایا“
جواب:..... خواب
- ۲۱۔ ”اک قلعہ وچ دوڑ ہزار..... ہر دوڑے وچ اک پہرے دار
بہوں چنگا قلعہ بنایا..... نہ مٹی نہ چونا لایا“
جواب:..... لکھیا ریاں ناچھتہ
- ۲۲۔ ”دہسو ماہڑاناں..... میں اک سنگی گاں
جتنا ہسا اتنا کھاسی..... کہڑے کہڑے سوہلے گاسی
پر پیٹ اسنانہ پہرے جاسی“
جواب:..... کہراٹ (جندر)
- ۲۳۔ ”شیشے ناکہر نہ لوہے نہ در..... مکھے جیا پیٹ نکا جیا سر“
جواب:..... بلب
- ۲۴۔ ”اک کہوڑا جس نیاں چھ ٹنگاں تہ دو پیر
تماشہ تکیا اس نے پیٹھے اُپر پونچھڑا چنوسیر“
جواب:..... ترازو
- ۲۵۔ ”دہسوہن میں کہہ ہاں..... لسا منگی کھانا طاقت آلا پینا“
جواب:..... غصہ
- ۲۶۔ ”دُنیا وچ آساں دو پہر..... پہناراپہنار چھگنے آ لے..... پیراں منڈ بنے آ لے
ایہہ گل تُساں کی نویں سُنناں..... راتیں سخے تہنیاڑی پہرے رہاں“
جواب:..... جُتیاں

۲۷۔ ”لوک آکھسن سارے اس کی اڑیا..... کاغذے نے سارے کپڑے لائے
تہناگے نے سارے زیور گہنے..... سدھی وی جائے، مڑنی وی جائے
پر کوئی بیہہ پر اڈنی جائے“
جواب:..... پتنگ

۲۸۔ ”ایہہ گل کوئی کسراں جانے..... اک ڈبی وچ در جتاں دانے
مٹھے مٹھے، رنگ رنگیلے..... رس پہرے رس دارر سیلے
کوئی چوسے، کوئی چاپے..... بچھ بڈھا ہراک کھائے“
جواب:..... انار

۲۹۔ ”دُبلی پتلی جیسی اک رانی..... اُپراگ تہ منڈھ پانی
مُنہہ پُٹسو تہ رولا باہسی..... گل کرسو تہ چُپ ہوئی جاسی“
جواب:..... تھہ

۳۰۔ ”کسے تھیں بیہہ سُننی..... مَنہویں تھیں بیہہ بولنی
دِسنی بیہہ پر..... پر ہواناں جینی“
جواب:..... آواز

۳۱۔ ”اک چیز ایسی..... تَساں نے اگے پیسی
تَساں نہ جاننے ہو..... کران ناہوسی“
جواب:..... آنے والا گل

۳۲۔ ”تیلی ناتیل، کمہارے نی ہنڈی..... ہاتھی نی سوئڈا، نواب نی چہنڈی“
جواب:..... چراغ

۳۳۔ ”آئی گلابوگئی گلابو..... کسے نہ دُٹھی..... پانی ہاروں پتلی..... پتا سے ہاروں مٹھی“
جواب:..... نیندر

- ۳۴۔ ”نکا ٹوٹا سپاہی..... چورے کی پیش نہ آئی“
جواب:..... تالا
- ۳۵۔ ”کھڑی رہ تہ کھڑے سارے..... بیٹھی تہ بیٹھے سارے“
جواب:..... کھٹ ”چارپائی“
- ۳۶۔ ”پھینا تیرا نک، تھوڑا منہہ..... جانے ماہڑی جتی، پٹھہ سیں توں“
جواب:..... طوطا تہ ڈڈھ
- ۳۷۔ ”نہ کھانا نہ پینا، گلاں کری جینا“
جواب:..... ریڈیو
- ۳۸۔ ”ادھر ادھر چکر کھا ہدے، فیر سرے اُپر لادے“
جواب:..... گپڑی
- ۳۹۔ ”بن بلایا حکیم آیا..... چوری چھپی ٹیکہ لایا“
جواب:..... مچھر
- ۴۰۔ ”پہنپ کدے نہ سکھائے..... چھائے وچ سکاے“
جواب:..... پر سے
- ۴۱۔ ”گلاں گلاں وچ کھائے..... فرپورے ناپورا اگے آئے“
جواب:..... مغز
- ۴۲۔ ”کالے جنے نی کالی ماسی..... ہے ساریاں نے خونے نی پیاسی“
جواب:..... جوں
- ۴۳۔ ”چارپائے اک سوار..... چکھے بندے بے شمار“
جواب:..... جنازہ
- ۴۴۔ ”رتی پھر پیٹ کھا ہد سارا کھیت“
جواب:..... دارٹی

۴۵۔ ”گاٹے کپناں چننے کترنا نہ اوہ قاتل نہ چور فیروی کرنا شور“

جواب:.....درزی

بھارتاں اصل وچ انگریزی نے IQ نا متبادل ہین۔ ایہہ اُس ویلے اَساں نے معاشرے وچ خوب رائج سن جدوں اَساں نے لوکاں کول entertainment نا ہو رکوئی معقول ذریعہ میہہ سی ہونا۔ اکثر سیالے نیاں کالیاں تہ لمیاں ساہ کہوٹمیاں راتاں گزارنے واسطے اس قسم نیاں چیزاں دل پہلائی واسطے برتیاں جانیاں سن؛ جہاں نے ذریعے اک تہ نویں نسل نی ذہن سازی وی ہونی سی تہ وقت ٹپائی وی۔ اج دُنیا بڑی حد تک بدلی چکی اے تہ انہاں چیزاں نا چلن وی کہٹ (بلکہ سروں ای میہہ) ہوئی گیا اے۔ بہر حال ضرورت اس گل نی اے کہ اَساں کی اس سرمائے کی بچانا پیسی تاں جے اُس اِس سرمائے کی اگلی نسل تکر پچائی سکے۔

ناول ”شکست“ دا پہاڑی ترجمہ

..... ہک تجزیہ

کرشن چندر اُردو دے ہک نامور ناول نگار، افسانہ نگار تہ کہانی کار ہیں۔ ممبئی جے شہری چکا چوندا ندے قلم اگا ماند پے گیندی ہے۔ ممبئی جیسے شہر دیاں گلیاں کو چے تہ شہر دے حُسن پچھا دا اوہ بد صورت چہرہ اندے قلم سن باندا کیتا ہے جس تے کسی دی نظر نیہہ پیندی بلکہ کرشن چندر جتھا خوبصورت منظر نگاری واسطے مشہور ہیں اتھا ہی اوہ سماجی، سیاسی، ثقافتی، بد نما داغ وی باہندے کرن والے ہیں اس عظیم ناول نگار دا بچپن تہ لڑکپن داسار ادور جموں و کشمیر دے اس خوبصورت خطے پنج گڈر یا جیہڑا صدیاں تھیں پہاڑی ثقافت دا مرکز رہیا دا آسا۔ اس پہاڑا ماحول جیہڑا اس سماج دا ہک اہم حصہ آسا جس پنج کدے کسی مذہب تہ کسی انسان دی ذات پات نال کوئی تفاوت تہ امتیاز نیہہ برتیا گیا، اج وی پہاڑی سماج پنج کسی حد تک اوہی فر اخیلی تہ وسعت قلبی دیاں جیہڑی زمین اندر ڈوہنگیاں ہیں۔ اس صدی پنج جد کہ ہر پاسے نفرتاں دا چھکھڑ ہر تہذیب کو وی پٹ ترپٹ گئے۔ جد کہ پہاڑی سماج جیہڑا کہیں مصیبتاں تہ تکلیفاں چہلدا آیا اس سن اپنی اوہ عظیم شان باقی رکھی، کرشن چندر دا کوئی وی ناول ہوئے۔ افسانہ یا کہانی اس پنج پونچھ دے پہاڑی سماج، زبان تہ کرداراں دی مہک ضرور تھہ پیندی ہے۔ کرشن جی اندر بچپن پنج جیہڑی محبت تہ انسیت اس سماج سُن پھری دی آسی اس سُن پوری زندگی انہاں کو مایوس نیہہ ہون دتا، پوری زندگی کرشن چندر اوہی محبت دُنیا کو عموماً ہندو پاک پنج بندھدے رہے۔ اج ناول یا افسانہ دی دُنیا پنج انہاں کو ہک بڑے تہ معتبر فن کار دے طور تے جانیاں گیندا ہے۔ اسدی وجہ ایہی ہے جے کدے اندا موضوع

گُجھ وی ہو یا تہ اس محبت کو انہاں کدے وی بے راہ نہیہ ہون دتا، کدے وی انسان نال نفرت کرنا نہیہ سکھا لیا۔ خصوصاً پونچھ دی تہرتی دے تمام نفوس دے مزاج تھیں اوہ پوری طراں واقف آسے ہو رکدے وی انہاں کو اس گل دی شکایت نہیہ ہوئی جے انہاں نال کسی سُن کدے امتیاز برتیا۔ اس انوکھے فنکار دی ابتدائی تعلیم میٹرک توڑیں پونچھ بچ ہوئی ”مٹی کے صنم“ بچ انہاں سُن اوہ تمام حالات بیان کیئے دے ہین، کرشن چندر ہوراں کو پونچھ دے انسان تہ کیہہ اتھا دا کہنا جھنڈ بولے، ٹہنا کا ٹھہری، گہول کٹھے ندی تہ دریا، بکری تہ بچھ رستے تہ کھیڑے ہر چیز نال محبت آسی، پونچھ کو روم تھیں زیادہ خوبصورت قرار دینے والے اس فن کار سن بے شک پہاڑی سماج دے محبت دا جواب بڑی عظیم خدمت نال دتا۔ اس واسطے پہاڑی زبان وادب بچ عموماً کرشن چندر داناں آہی گیندا ہے۔ ناول دے علاوہ اندے افسانیاں تہ فلمی کہانیاں بچ اکثر اوہ پہاڑی کردار اپنے الگ ہی انداز بچ اپنا لہجہ اختیار کیندا نظر آ گیندا ہے۔

اُردو بچ ناول نگاری دی روایتاں کو باہد اپنے ہو ر اُردو ناول دے قارئین دے حلقے کو وسیع تر کیئے بچ کرشن چندر داناں سب تھیں زیادہ باہندے دسدے ہے۔ جندی ناول نگاری دا آغاز ”شکست“ تھیں ہو یا ایہہ صرف ناں ہے بلکہ اندی جیت یا کامیابی اُتھوں ہی شروع ہوندی ہے۔ کیاں جے اس ناول دے علاوہ حالان تکراندے تریہی تھیں زیادہ ناول چھپ کا منظر عام تے آگئے دے ہین۔ جہاں بچ ”ایک واکن سمندر کنارے“ ایک عورت ہزار دیوانے“ درد کی نہر“ باون پتے“ ”سڑک واپس جاتی ہے“ ”غدار“ ایک گدھے کی سرگذشت“ ”دا درپل کے بچے“ ”برف کے پھول“ ”جب کھیت جاگے“ ”طوفان کی کلیاں“ ”زرگاؤں کی رانی“ ”دل کی وادیاں“ ”سوئیں“ ”گنگا بہے نہ رات“ ”چاندی کے گھاؤ“ ”ایک گدھا نیفامیں“ ”مٹی کے صنم“ ”کانڈ کی ناؤ“ ”دوسری برف باری سے پہلے“ وغیرہ بڑے مقبول ہوئے ہین۔ کرشن چندر کو نکلیاں تھیں ہی ناول نال دلچسپی آسی۔ اسکول دے زمانے بچ اندا ایہہ حال آسا جے جیہڑا ناول تھہنڈا اس کو پڑھ کے تریہہ بھیندے۔ ابتدائی دور دے بارے بچ خود کرشن چندر آکھدے ہین۔ ”پہلی ادبی کتاب جیہڑی میں پڑھی اوہ الف لیلی دا اُردو ترجمہ آسا۔ ایہہ کوئی تیسری جماعت دا قصہ ہے۔ ادبی

کتاباں پڑھنے تھیں نہ ڈھکدے آسے۔ لیکن والدہ کو سخت اعتراض آسا۔ الف لیلیٰ دے بعد میں سدرشن دیاں کہانیاں پڑھیاں فر پریم چند دیاں کہانیاں، میٹرک توڑیں میں سچ سارا ادب کھگال رکھندا۔

دکھاں تا ایہہ عمر ہی کیہنہ ہے جس سچ بچے کو اپنی کتاب پڑھنایا سمجھنا وی اوکھا ہوندا ہے۔ اسدے برخلاف کرشن چندر دا ادب نال لگاؤ تہ جوڑ باہندے نظر ایندا ہے۔ کرشن چندر سچ نثر نگاری دی صلاحیت دا اندازہ وی اسکول دے زمانے سچ اندے تحریر کردہ مضمون تھیں متاثر ہوکا اندے استاد ماسٹر بشمیر ناتھ سن آکھیا آسا۔

”کرشن ایک دن نثر میں اپنا مقام پیدا کرے گا“

ہوراج ساری دُنیا جاندی ہے جے اندے استاد دی پیشن گوئی سچ نکلی تہ کرشن چندر سن نثر نگاری سچ بین اقوامی شہرت حاصل کیتی۔ جتھا تکر کرشن چندر دے ناولاں دا تعلق ہے انہاں سن اپنیاں کہانیاں واسطے موضوع دی ٹھونڈی اپنے اُردے پردے تھیں کیتی ہے۔ جیہڑے عام انسانی زندگی ہور اسدے بنیادی مسائل نال تعلق رکھدے ہین۔ ہک پاسے انہاں سن دیہاتی تہ شہری دُواں ہی قسم دی زندگی تھیں اپنے موضوع بیلے تہ دوئے پاسے سماج دے ہر طبقے ہور ہر پیشے تھیں اپنے کردار چُنے دے ہین۔ دیہی زندگی سچ انہاں سن کشمیر دے دیہات خصوصاً (پونچھ) دے جیہڑے حسین مناظر دی عکاسی کیتی دی ہے اوہ کسی ہور اُردو ناول نگار کول نیہہ ملدے۔ شہری زندگی سچ انہاں سن ممبئی دے ماحول تے کنیں ناول لکھے۔ ممبئی دا دولت مند طبقہ، فلمی دُنیا دا ماحول، فٹ پاتھ ہور چھگیاں سچ رہن والے زندگی دی سخت جدوجہد سچ مصروف مزدور اُندے ناولاں سچ جائی جانی نظر ایندے ہین۔ ایہہ تمام ناول انفرادی ہور سماجی استحصال تہ انسانی فطرت دے فکری ہور جذباتی تضادات کوکئی زاویاں نال باہندے آندے ہین۔ سماج دے نکلے تھیں نکلے پہلو تے اندی نظر ہوندی ہے۔ اندا قلم سماج دے چھوٹے رسم و رواج، ٹھونگ، مذہب نال بے پناہ لگاؤ۔ انہاں سبھاں چیزاں دی نشاندہی تہ نقاب کشائی کردے ہین۔ کرشن چندر دے ناولاں دا موضوع ”سماج“ ہونے دے باوجود بڑا متنوع ہے کیا نچے سماج دے کئی پہلو ہوندے ہین لہذا انہاں سن

ہندوستانی گڑی دی مظلومیت، تباہی ہو رہی ہے دی کہانیاں وی سنائی دیاں ہین۔ شکست، جاگیر دار نہ ہو سرمایہ دارانہ استحصال تے وی کافی گل کیتی دی ہے۔ انسانی فطرت کو سمجھنے دی بے پناہ صلاحیت دے سبب اندیاں ناولاں دے قصے دلچسپ وی ہین ہور زندگی دے نیڑے وی۔

ریوتی سرن شرما دا کھنا ہے:

”کرشن چندر سن ہر اس موضوع تے لکھیا ہے جس تے لوک لکھنے دی سوچ دے وی نہیہ، اسدا ادب زماں و مکاں ہور زندگی دے پورے احاطے پنج پھیلایا دا ہے۔ اوہ لکھنے پنج نہ خواہاں تھیں ہونگر یا چنگیا ہور نہ حقیقت تھیں، زندگی تھیں نہ مزاج تھیں، نہ سیاست تھیں نہ رومان تھیں، نہ خوبصورتی تھیں، نہ امیر تھیں نہ حقیر تھیں، نہ ملکی تے نہ غیر ملکی تھیں، نہ جاندار تھیں نہ بے جان تھیں، نہ انسان تھیں نہ پراسر تھیں، نہ مز تھیں نہ پروپیگنڈے تھیں، بو تھیں نہ قتل تھیں۔“

ناول دی کامیابی واسطے پڑ اثر فضاء آفرینی وی ہک ضروری عنصر ہے۔ اسدا تعلق ناول دے خارجی پلاٹ نال وی ہے ہور داخلی نال وی۔ خارجی پلاٹ دی فضاء آفرینی پنج منظر نگاری معاشرے دی تصویر کشی، ماحول نگاری، جذبات نویسی وغیرہ شامل ہین۔ داخلی پلاٹ فضاء آفرینی دی بڑی فنکاری نال ہین اسی ہک نمایاں صفت دی وجہ نال عزیز احمد سن شکست کو اردو دا بہترین ناول قرار دتا دا ہے۔ سہیل بخاری لکھدے ہین۔

”اوپنچی اوپنچی چوٹیاں، گہری گہری وادیاں، مرغزار، چشمے، گڈنڈیاں، گلہشر، ندیاں، جھیلیں سب کے منہ بولتی تصویر بن گئی ہین۔ ان کی کامیاب مصوری نے ”شکست“ کے رومان کو جھلکانے اور چمکانے میں بڑی مدد دی ہے اور پورے۔“

کرشن چندر سن اپنیاں ناولاں پنج داخلی ہور خارجی کائنات دا مکمل نقشہ تیار کیتے پنج بڑی کامیابی حاصل کیتی ہے۔ ماحول نگاری، جذبات نگاری ہور فطرت نگاری دے سلسلے پنج اندا جادو گر قلم فنکارانہ مہارت دسد ہے تہ اسراں کرشن چندر دافن بڑے ہی پختہ ہور پایہ دار حسن دا حامل ہے۔ منظر نگاری ”شکست“ دے پورے قصے کو ہک اہجا دل فریب ہور رومانی رنگ پہر چھوڑ دی ہے۔ جیاں اس پنج قدرت دی بنائی ہوئی زندگی دارس ہور نور پہر دی ہے کیا نچے ”شکست“ اس تھیں بدھ کا ہے۔

ایہہ اندا ہک بہترین ناول ہے۔ اندیاں ناولاں بچ قدرتی مناظر دی کثرت ضروری لیکن ایہہ مناظر واقعہ نگاری بچ روکاٹ نیہہ بندے بلکہ واقعیان دا تاثر بدھیندے ہین یا بدھائے بچ مدد دیندے ہین۔ کیا بچ کرشن چندر کول اندے مناظر دی حیثیت محض خارجی نیہہ بلکہ یہ ایہہ مناظر جذبے نال پلٹے دے ہین۔ جذبات نال ہر کسی جوان دل دی طراں اندے مناظر وی تہڑ کدے محسوس ہوندے ہین۔ ناول نگاری دے فن دی تکمیل تہ سوہنے پن واسطے بہتر کردار نگاری وی ضروری ہے ناول دے واقعات دا حسن ہور اثر کرداراں تے منحصر ہے۔ کرداراں بچ بے کدے جذبہ ہو عمل دیاں تحریکیاں موجود ہن تہ ناول دے واقعات بے مزہ تہ بے جان نیہہ ہوندے بلکہ اوہ جاندار دسدے ہین۔ کرشن چندر اپنے ناولاں دیاں کرداراں نال ہمدردی رکھدی ہین تہ اندا نک نقشہ باہندے آننے دی پوری کوشش کردے ہین۔ لیکن ناول دے پلاٹ بچ تعمیر ماجرا دے دوران بالعموم اوہ اپنیاں کرداراں دی مناسب تہ فطری نشوونما دار تہ بیان نیہہ دیندے۔ ناول دا قصہ ناول دے مرکزی کرداراں دی زندگی دا قصہ ہوندا ہے ہور زندگی کدے ہک پاسی نیہہ ہوندی گرنڈ ٹرنڈ تہ بیٹی دی نیہہ ہوندی ہمہ جہت تہ رنگاں رنگ ہوندی ہے۔

کرشن چندر دا ہر کردار محبت دا پہنکھا ہوندا ہے اوہ خدا نا گہندا ہے۔ جاگیر دار نال لڑدے سرمایہ دار نال نبر و آزما رہندا ہے، انصاف واسطے تڑفدا ہے بظاہر آزادی واسطے لڑدا ہے۔ اناج واسطے تہ برابری واسطے لڑدا ہے مگر بنیادی طور تے اوہ محبت واسطے لڑدا ہے اس کو محبت چاہیدی ہے۔ انسان دی محبت چنگے خیال دی محبت ہور سوہنیاں خواہاں دی محبت۔ فرجس ویلے اوہ محبت نیہہ تھہ بنددی ہوس، جبر، سرمایہ داری ہور افلاس دیاں ہتھیاں مری دی یا ادھ موئی ہتھ گلدی ہے تہ اوہ جنگ تے آمادہ ہو گیندا ہے۔

کرشن چندر دی مکالمہ نگاری وی بڑی تیز تہ چٹنے والی ہوندی ہے جدکہ ناول نگار کدے جبراً وی کردار دے منہواں تھیں کوئی جملہ اکھالدا ہے تہ اوہ وی فطری تہ سماج دے مناسب معلوم ہوندا ہے۔

بعض ادیبوں نے کوشش کی ہے کہ ابتدائی تحریروں کو جہاں بچہ پہاڑی دے الفاظ، انداز و لہجہ کو پنجابی آکھیا دے انہاں دا ایہہ خیال غلط ہے بلکہ ایہہ سب کجھ پہاڑی زبان دا اثر آسا جیہڑا بڑے دور تکر کوشش چندر ہوراں دا قلم دسدا رہیا ہوراہ ادب دیاں اُچیاں منزلاں چڑھدے رہئے۔

کوشش چندر دا نظریہ حیات انسانی جبلت، فطرت، سرمایہ داری، ظلم پھنگھ، فرقہ وارانہ فسادات تہ ہندوپاک، فن ہور ادب تہ ادیب دی بد حالی تے مشتمل نظر ایندا ہے۔

فنی اعتبار نال کوشش چندر دا سب تھیں پہلا مکمل ناول ”شکست“ ہے۔ ناقدین بعض کمزوریاں دے باوجود ”شکست“ دی اہمیت کو تسلیم کیتا دے۔ ناول ”شکست“ دا پہاڑی ترجمہ ”محمد شفیع میر کرناہی ہوراں سُن کیتا، اس کتاب تے ترجمہ یا شائع کرنے دی تاریخ موجود نیہہ البتہ ڈاکٹر مرزا فاروق انوار ”پہلی گل“ دے آخر تے لکھیا ہے۔ ”سریگر 2 نومبر 2012ء اس ناول دے پہاڑی ترجمہ کو بڑی مقبولیت حاصل ہوئی۔ اسدی بڑی وجہ ایہہ ہے جے اس ناول دے سارے کردار پہاڑی معاشرے دے ہین ہور ترجمہ پڑھ کا محسوس نیہہ ہوندا جے ایہہ اسدے پہاڑی معاشرے دے باہر دی یا اسدی زبان تھیں کئی کسی دوئی زبان دا ناول ہو سکدا ہے۔ پہلی گل بچہ ڈاکٹر مرزا فاروق انوار رقمطراز ہین۔ ”جیہڑیاں کتاباں طباعت تہ کمپوزنگ نے مرحلے تھیں نکل چکیا ہین انہاں بچہ کوشش چندر نے مشہور ناول ”شکست“ دا پہاڑی ترجمہ وی شامل ہے۔ کوشش چندر ناناں زبان اُپرا ایندیاں ہی ہک دم پونچھ نا خوبصورت علاقہ ذہن بچہ رقص کرن لگنا ہے۔

کوشش چندر نا جنم پنہاویں جے بھرت پور، راجستھان نے اندر ہو یا مگر انہاں اکھ پونچھ نے ادب پرور ماحول بچہ کھولی جتھے تحسین جعفری دینا تھ رفیق، مولا چراغ حسن حسرت جیاں شخصیات پہلاں ہی شعر و ادب نے چراغ روشن کری بیٹھسن۔ کوشش چندر نی پرورش وی پونچھ نے اندر ہونی تہ انہاں اپنی ابتدائی تعلیم وی اتھے ہی حاصل کیتی تہ اسے دوران انہاں اپنی ادبی زندگی نی شروعات وی کیتی۔

پونچھ نے اندر انہاں نال بچپن ہور لڑکپن گورن نی وجہ نال اتھے نے تہذیب و تمدن تہ زبان نال انہاں نالگا و بڑی حد تک بدھنا گیا تہ اس نیاں جڑاں انہاں نے فکر و احساس نے اندر بہوں ڈوہنگیاں پیوست ہوئی گیا۔ پونچھ انہاں نی رگ رگ اندر سائی گئی تہ اس ناکس ساری زندگی انہاں نیاں لکھتاں ہور شخصیت اُپر باہند انظری اچھنا رہیا اس نا احساس اُساں کی انہاں نی اس تحریر تھیں بخوبی ہوئی سکنا ہے۔

”کتنے ہی راستے ہیں میرے جو پونچھ کو جاتے ہیں میں جدھر سے بھی چلتا ہوں پونچھ پہنچ جاتا ہوں اکثر اس شہر کے کلس میری تہانیوں میں چمک اُٹھتے ہیں۔“ کرشن چندر

انہاں نا ذہن و فکر ہمیشہ پونچھ پہاڑی ثقافت نے اُساں پاساں گہمنا رہیا۔ انہاں قصیاں کہانیاں ناولاں تہ دوئیاں لکھتاں و چوشاید ہی کوئی اتہنگی ہوسی جیہڑی پونچھ دے ذکر تھیں خالی ہوئے انہاں نیاں تخلیقاں نے اکثر کردار پہاڑی معاشرے ہور ماحول تھیں ہی چنے گئے۔ انہاں اپنے اسلوب تحریر کی اک نواں رنگ تہ آہنگ عطا کیتا جس نے اندر پہاڑی زبان نی شیرینی چاشنی کی ملایا گیا ہے۔ اوہ پہاڑی زبان نے بے شمار لفظ محاورے تہ آکھان اپنیاں تحریراں نے اندر اسراں پیش کرنین کہ ایہہ اُردو زبان نا اک ناقابل تہنیخ حصہ نظر آوین۔

”شکست“ نا انتخاب وی اُس ویلے ارباب اختیار غالباً اسے گلوں کیتا ہوسی جے اس نے اندر سارے ناسارا اوہ مخلوط کلچر باہندے اچھنا ہے جیہڑا کہ پونچھ نی شان وی اے تہ پہچان وی۔ اس نے سارے کردار پہاڑی معاشرے نی نمائندگی کرنین طرف زمان تہ مکاں وی ہر لحاظ نال پونچھ نے اُردو دنا ہی ہے۔

اس ناول نا ترجمہ جناب محمد شفیع میر ہوراں کیتا ہے تہ اُس اُمید کرنے ہاں جے اُساں کی ضرور پسند آسی گا۔“

انوار ہوراں سُن کس سوہنے انداز بیچ شکست ناول تے گل کیتی ہور اسدا پہاڑی بیچ ترجمہ کرنے داند عاوی کیتا ہے۔ مترجم کو قریباً ہک سال دا عرصہ لگا اس ترجمہ کو مکمل کر دیاں حالاں کہ ترجمہ اس ٹہنگ نال ہور اس طراں کیتا گیا ہے جے ایہہ طبع زاد لگن لگدا ہے۔ صرف فرق اتنا ہے

جے کرشن چندر جے چوٹی دے ادیب تہ فنکار داناں پہلیاں ہی اپنے نال ذہن اصل بچ کرشن چندر ہوراں دارر ہندا ہے۔ مترجم سُن بڑی کوشش کیتی جے اچھے الفاظ کوہر تیا جملے جیہڑے بالکل نیچھ پہاڑی ہون، بقول مترجم کوئی الفاظ یا جملے اچھے آسے جہاں بچ پہاڑی الفاظ برتنے نال اسدے معنی گچھ تھیں گچھ ہو گیندے آسے تہ اسراں روانی تہ تفہیم کو مدد نظر رکھدیاں ہونیاں اتھا رعایت برتی گئی ہے۔

اس ترجمہ بچ کتابت یا کمپوزنگ دیاں غلطیاں کئی جانی رہ گئی دیاں ہین اُمید ہے جے اگلا ایڈیشن جس ویلے شائع ہو یا اس بچ انہاں چیزاں دا پوری طراں خیال رکھیا گئی تانجے قارئین واسطے آسانی ہووے۔ اسیں ہُن اصل مدعے تے ایندے ہاں جے اس ترجمہ نگاری نکال کیہہ فائدہ ہو یا اسدی ضرورت کیاں محسوس ہوئی، ترجمے دے بعد اس نال کیہہ فرق پیا۔ جسراں اسیں پچھلیاں سطران بچ ایہہ گل واضح کر آئے ہاں جے اس ناول بچ پونچھ دی پہاڑی معاشرت دی عکاسی کیتی گئی دی ہے ہور مترجم دا تعلق کرناہ دی تہرتی نال ہے۔ اس واسطے ایہہ ترجمہ محض پونچھ دی معاشرت، لہجہ، انداز یا اسلوب تے نیہہ رہیا بلکہ اصل ناول تھیں اسدی اہمیت بدھ گئی کیا نچے پونچھ دی معاشرت ہُن پونچھ دی نیہہ رہی بلکہ اس ترجمہ نال اس پوری تہ وسیع آبادی کو اپنے احاطے بچ آندا دا ہے جیہڑی جموں و کشمیر تہ ہندوپاک دے مختلف خطیاں بچ آباد ہے۔ ”شکست“ ناول (اُردو) داناں واسطے پورے برصغیر دے معاشرے بچ اوپرا آسا۔ لیکن پہاڑی زبان بچ اسداسارا اوپریاں نکل گیا۔ کیا نچے، ہر پہاڑی طبقہ دے کلچر، ثقافت، رہن سہن، دکھ سکھ، جبر و ظلم، بے کسی تہ بے چینی، لطف و سرور، حتی کہ پوشیدہ معاشرت دی عکاسی ہوندی دسدی ہے۔ اس بچ جیہڑا رنگ پہاڑی ترجمہ نال پیدا ہو گیا دا ہے۔ اوہ اصل تھیں کیاں بہتر لگدا ہے۔ فروی گچھ گلاں جیہڑیاں پوری طراں دوئی زبان بچ ٹھہلنیاں ہور انہاں کو مکمل نویس زبان دے قلب بچ ٹھہلانا و ہکھاکم ہوندا ہے۔ جد کہ مترجم سُن اچھے جملے یا لفظ کو دی پہاڑی رنگ دی دی پھر پور کوشش کیتی دی ہے۔ دوئے پاسے اس ترجمہ دے بارے ہک خیال ایندا ہے جے اس طراں دے ترجمہ پہاڑی زبان دے ادب کوچھ اُچائیاں تے کھڑسکدے ہین ہور میں گذارش کرساں کلچرل

اکیڈمی دے ارباب اختیار کو کہ جسراں ہور کئی درجناں کتاباں دا ترجمہ ہو یا اسی طراں اُردو، فارسی تہ دوئی کنیں زبانان دے ادب کو پہاڑی زبان بچ پھانلے دی لوڑ ہے۔
 مختصر ایہہ کہ ناول ”شکست“ کسی زمانے بچ اُردو دی میراث آسی جد کہ اج ایہہ اسدی وی میراث بن گئی دی ہے۔ ہُن لوڑ اس گل دی ہے جے اس کو پڑھنے خصوصاً اسدے ادباء حضرات واسطے ضروری ہے۔ ترجمہ نگارن اس بچ جیہڑا الفاظ دا ذخیرہ اسان واسطے چھوڑیا ہے۔ ایہہ اندا سب تھیں بڑا کارنامہ ہے۔ اُمید کرساں جے موصوف اسان کو مزید کتاباں دے تر جے کے فراہم کرسن، پہاڑی زبان و ادب دے باہدے بچ اپنی بے پناہ صلاحیت کو پہاڑی زبان واسطے برتن جس نال اسدے نوجوان مستفید ہوسن۔

کتا بیات:

- 1 ”ناول شکست“
- 2 آب بیتی نمبر ”فن اور شخصیت“، بمبئی 1980ء
- 3 کرشن چندر نمبر ماہنامہ ”میسویں صدی“، دہلی 1988ء۔
- 4 اُردو ناول نگاری بحوالہ ڈاکٹر اسلم پرویز 1993ء
- 5 ناول ”برف کے پھول“، کرشن چندر
- 6 ناول ”شاعر“، کرشن چندر نمبر ڈاکٹر اسلم پرویز 1993ء
- 7 ناول ”ایک عورت ہزار دیوانے“، کرشن چندر۔
- 8 ناول میری یادوں کے چنار۔ کرشن چندر نمبر۔
- 9 ناول ”چاندی کے گھاؤ“، کرشن چندر وغیرہ

باعثِ تحریر آنکھ

۱۳ بیساکھ ۲۰۲۰ء بمطابق ۲۴ اپریل ۱۹۵۶ء

زر و چوب..... ہک چھٹا کی

مرچ سیاہ..... دو آنے

مرچ سُرخ..... دو آنے

سونف..... 1

تیل سیاہ..... عصہ (ہک روپیہ)

باعثِ تحریر آنکھ منکھ متولی میر ولد قمر زمان میر ساکنہ چمن باغ تحصیل شیر آباد ضلع دھام پور بہ ہوش و حواس خمسہ تحریر کر کا دینداں کہ میں ہک راس گاں لائیری نال ہک ۴ (چار) مہینے دے بچھے دے رنگ رتی ہک سنگ پچھیا دا ادھا..... متھے پرچین ادھا ڈمڑوی چٹا۔ مسمی گل زمان ولد شیر محمد ساکنہ دھ سنگلاں بھہڑی کو بعوض مبلغ ست سو روپے نصف جسدا ساڈے ترے سو روپے ہوندا ہے فروخت کر داہاں۔ قیمت ساری یعنی مبلغ ست سو روپے میں چا کہندے۔

میں حلفاً بیان کر داہاں کہ مذکورہ گاں اری ڈری ہے تہ کسے عیب تھیں عاری ہے نمبر ۲: ایہہ مذکورہ گاں ماہڑی اپنی ہے۔ میں واحد بلا شریک غیر اسدا مالک ہاں۔ اج دے بعد ہن اس گائیں دامالک معہ بچھاگل زمان ولد شیر محمد ساکنہ دھ سنگلاں ہے۔ میں ایہہ گل وی آکھنا ضروری سمجھدا ہاں کہ ایہہ گاں معہ پوئی ماہڑی جائیداد آسی۔ اسدا مالک بلا شریک غیرے ہاں میں فر میں، فر میں، فر ماہڑی پوئی بچوں املا دا گدر اخدا بخش ولد بندہ مذکورہ و موصوفہ ہووے آ۔ جے اگر میں گاں نیچی دی نہ ہووے آ۔

لہذا میں ایہہ خلاص واژو تحریر کر کے دینداں تا نخبے سندر ہوئے۔ ارج یعنی ۱۳ ایسیا کھ
۲۰۲۰ میں مندرجہ بالا بیان حلفاً دُڈھادی ڈولی پی کا لکھدا ریندا۔

فقط میں یعنی کہ متولی ولد قمر زمان

تحریر بتاریخ ۱۳ ایسیا کھ بروز جمعہ

منشی سراج الدین منشی محمد یاسین خان دے بعد تحریر ہو رکھے پڑھے دے معاملے پنج
دوئے نمبر اتے آسا۔ اولڈ کر پولیس چوکی پنج منشی جے ”موقر“ عہدے تے وی رہ چکیا دا آسا۔
اُسدی تحریر عام لکھتاں تھیں کنی تہ منفرد ہوندی آسی۔ اوہ اکثر ایہجیاں لفظاں دا استعمال کردا آسا
جیہڑے صرف پولیس دے ریکارڈ پنج ہوندے ہین۔ یا فر عرضی نو لیس ہو رو کیلا دے ایجٹ ہو منشی
استعمال کردے ہین۔ مثلاً راقم، بندہ، خاکسار، مذکورہ، موصوف مثلاً جان بوجھ بوجھ (بوج) یا آکر
کا ایہجیاں لفظاں دا استعمال جیہڑے عام تہ روز مرہ دی بول چال پنج برتائے نہ گیندے آسے۔
اکثر لفظاں کو تروڑ مروڑ کا یا اپنی مرضی دے مطابق جوڑ کا برتے گیندے آسے جیہڑے اکثر غلط
ہوندے آسے۔ مثلاً عام گڑیاں واسطے انگریزی دے لفظ لیڈی دا جمع بنا کا ”الیاڈ“ تہ ہندوستانی
لفظ سڑک دا جمع ”اسٹراک“ لکھے پنج انہاں کو کوئی قباحت نا ہوندی آسی۔ گھوڑا (گھوڑا) عام
بول چال تھیں علاوہ ہک صحیح اسم ہون دے باوجود اس کو اسپ سیاہ ناں یا بکری دی جانی ”بڑ“ دا
استعمال خواتین دی جانی مستورات“ بلکہ واحد پنج وی ایہو ہی لفظ کوئی غلط نہ منے گیندا آسا۔ میخ یا
گنچی عموماً لوئے دی ہوندی آ۔ اسکو کلید آہنی۔ دروازے کو در چوہی..... ہلدی کو زرد چوب وغیرہ
لکھے پنج عار نہ سمجھدے آسے۔ حالانکہ نہ کوئی لکھن آلا نا پڑھن آلا نہ عمل در آمد کرن آلا کوئی۔ منشی محمد
حسین آزاد یا شبلی ہوندا آسا۔

مشہور قانون دان آئند زائین ملاسن ہکی حوالدار کو عدالتا دے کمرے پنج چکھیا۔ ایہہ
روایت چھڑ ”ہور غیر چھڑ“ ہور ناوا نیز“ دے الفاظ گنھوں آگئے جیہڑے تہساں ضمنی پنج تحریر
فرمائے دے ہین۔ تھانے دے حوالدار سن ادباً عرض کیتا جناب ”روایت“ روٹی دا ”جمع الجمع“
ہے تہ چہ“ ادھ کی یا چڑی دی تہ غیر چھڑ بغیر پکائے دے ”تہ نان وائز“ ”نان بائی“ دا جمع ہے تہ
نچ صاحب مشکاندیاں ہو یاں اسکو پچھیا۔ ”نان بائی“ فارسی دا لفظ ہے اسدا انگریزی پنج جمع

کیسے داکینیہ مطلب ہے؟ حوالدار اقول اس پیچیدہ تہ دلچسپ سوال دا کوئی جواب نہ آسا۔ اوہ صرف ”جی سر، جی سر، آکھ سکیا۔“

ماہڑے گراں دا ”پرچون فروش“ نیک جو، ”خدا سکو جنت نصیب کرے زیادہ تر، تمنا کوں، نسوار، گڑھ، چینی، آلوں، املی، شکر، قند سیاہ، الاچی کلان، الاچی سبز خورد، پارچہ مارکین، پارچہ لٹھا، پارچہ بوسکی، آر دگندم۔ ایہہ انہاں چیزاں دے ناں ہین جیہڑے اُس بستی دے ہر پڑھے لکھے دے تہ انپرٹھ خریدار تہ بیوپاریا، کو یاد بلکہ پہنا کھے ہوندے آسے۔“

منگتا لودھی جدوی ”نیک جو“ دی ہٹی تے اپنا پچیا ٹرٹیا دا چھاتا۔ ہک چندا جیا تھیلا موہنڈے نال لڑھکا کا آکھدا آسا دکاندار اُسکو دکھیاں ہی اُسدے سلام دا جواب دین توں پہلاں ایہہ نسوار دے ڈبے دا ٹھکنا ہٹا کا دکھدا آسا کہ ڈبے بیچ نسوار ہے وی کہ نیہہ۔ فر اُس کو چکھدا۔ نسوار تہ میں دیساں ہور دہس کے لوڑھسی۔ ”تمنا کوں، ہک چھٹا کی، جمین ادھی چھٹا کی، گڑھ ہک پا، بمبئی چا، دو آنے دی، نمکی چا دو آنے دی، سیاہی دیاں دو ٹکلیاں گدرے واسطے ہور فر دکھساں اگر کجھ یاد پیا۔ ٹھول (انڈے) نہ کھڑسین؟ اوہ پٹھواری کھاندا آسا۔ اوہ ٹر گیا۔ اتروں فر آسی۔“

”بچھا۔ موسی واسطے تکلینا دا ہٹنا گا آندا دا بیٹی، کھڑسین؟ چنگا، فر، رکھ اوہ وی، اوہ کتنے دا خواجہ صاحب؟ دوواں آنیاں دا..... بس! نیک جو۔ سن کاپی کھولی تہ ہولڈر دواتا بیچ ڈوب کا..... لکھنا شروع کیتیس، ”قند سیاہ“ آنے، تمنا کو، اک آنہ..... وغیرہ وغیرہ۔“

”..... کل کڈوی، چاہنا یا فر چاہی ہک دکھیں، اگر بن گئی، سوانے کا کے دے پیر آرہیا کل.....“ نیک جو سن منگتے کو آکھیا۔

”..... مگر اُسدے محلے بیچ ہک کڈوی نیہہ بچیا۔ سارے مری نال مر گئے.....“ فر کے بنسی..... پیر صاحب واسطے کڈوی ہونا ضروری ہے۔ سونے جو دے ہکس کڈوی کو فروی چار ڈنگ کڈھ سن۔ فروی کرے دکھیں! ہین؟ چارہ نیہہ.....“ منگتا کا کا سودا برٹ کا ٹر گیا..... برداشت ٹرے دے چندے ٹھیلے بیچ باء کا موہنڈے اُپر دھر کا بنا دار لے گیا۔ پولا دا ہک پیر اُتھے سٹ گیا۔ دواتھوڑا جیا اگاڑ کا کڈھ پھینکیس۔ فر راہ بچوں ایہہ واپس مُڑ آیا۔ شیر باز کا کے کولوں چکھ آواں کہ سٹھناں کو جنوں لائے آسے کہ..... نہ؟

اوہ سدا شیر باز در زیا کول گچھ پچیا۔ شیر باز مشینا دی چوکی پر سر رکھ کے ستیاں دا کھڑو کے مار رہیا آسا۔

..... اوہو..... اُستاد جی تہ ستیا دا.....!

”میں جاگداں..... گل کر، کیاں آئیں؟“

اوستھناں دے جنواں واسطے.....“

”اٹھ آنے کڈھ..... سٹھن اوہے..... ٹنگی دی ہئی۔“

”اٹھ آنے..... میں کل آنساں..... سٹھن کھن جلاں۔“

”کھڑ کل اٹھ آنے کھن آئیں“ ایہہ آکھ کا اُس اگلا کھڑو کا دُوئے پاسے مُنبہ فیہ کا ماریا۔

ایسے والا موسم سیالے دا آسا۔ سیالے تھیں ہک دو مہینے پہلے لوک کھوڑیاں چہم دے ہوندے آسے۔ جے گچھ وی آمدنی ہوندی آسکھ اُسکو سیالے واسطے اپنے تہ گدریاں تہ عیال واسطے پلے..... سیٹر دے آسے۔ جتنے وی بن سکن نکھا۔

اشیائے خوردنی ہور دویاں چیزاں نال نال الفاظ تہ گرا ترومی بدلدا گیا۔ بدل گیا تمیز بدل گئی۔ گل بدلی۔ گل کرن دا طور طریقہ وی بدل گیا۔ زبان بدلی، بولی بدلی، الفاظ بدلے، سلام کلام دا طریقہ بدلایا۔ پیراں فقیراں دی بولی بدلی، دُعا ہور بد دُعا بچ جیہڑا فرق آسا اُس بچ وی تبدیلی آگئی پٹواریا تہ نشی دی زبان بدلی۔ عرضی نو لیس تہ وکیلا دے الفاظ بدلے۔ سماجیات دیاں گلاں تہ سماجی تصویراں بدل گیاں۔ منگتے کو بمر گیا کہ جس آلے نال کھوڑ چہم دے ہین اُسکو کیہہ آکھیدے ہین۔ بڑی مشکلا نال اُسکو یاد آیا۔ اُس جمالے کا کے کو چکھیا..... وے جس لکڑی نال کھوڑیاں چہم دے ہین، اُسکو کیہہ آکھدے اوہ..... جمالے آکھیا..... ”چہما با.....!“

ہاں۔ ہاں..... ٹھیک آکھی۔ ہک مکلوڑ کا آن دے۔ کھوڑیاں دے چارنچ بُوٹے چہمنے ہین۔“
پہیا پسیڑ سارا کپ کا کھن گئے دے ہین اگلے..... فروی میں کوشش کرساں۔ ہور گُڑے دسدے میہہ۔ چھلڑ تہ کیٹیاں ہی دسدے ہین۔ طوطے، کاگ تہ دُوئے جانا و مرگ لگے دے رہندے ہین۔ اج چہا مے دے۔ پہلے..... میں اج موٹھی دیاں پھلیاں چن آنساں اگر

گُرے تھہنیاں۔ وگوادے دتھے دو چاروی کپ آنساں۔ اگر گوگوں ناجبے نہ فرہینے یا پسیدہ
 دیاں دس باراں ڈالیاں تھل آنساں..... گدرے وی لہاڑکا گھاگئے۔ نہ گُرے جانور نہ بُوٹے۔
 کل ہک تینتھ دو کالیاں کویلاں۔ ہک ہد ہد، کالی چہنٹھاں دو ترے۔ ماہے۔ ٹھم ٹھو کے، نہ بُوٹے
 نا پتر، نہ پھل نہ میوے۔ پتہ نیہہ کون بلا کھاگئی۔ ہر چیز غائب۔ خدا خیر کرے۔ زمانہ بدل گیا۔
 سارا گجھ بدل گیا۔ چار پہاٹھیاں کڑبی دیاں پیسے اُپر چا ہڑھ آیاں، بگڑوں وی کسے کپ کھڑیا دا۔
 دفع کرجی..... میں تنگ آ گیاں..... او پر ازمانہ ہے بدل گیا۔ گدرے روز پیشن گوئیاں
 کردے ہین جے کدوں تھپ ہوسی کدوں بدل پیسی۔ کدوں ہوسی بارش، دفع کرو جی بہتر ہے
 جے کہ گُرے رُکچھاں بہار دار یا پنجانچ نچ۔ سوچ ذرا اسدے گراں دی آباد تینی سال پہلیاں۔
 چار ہزار ہوندی آسی۔ اتروں پٹواری تہ ماشٹرجی آکھدے آسے جے اج چواں ہزاراں کوسولاں
 ہزار بن گئے۔ قیامت آگئی۔ آخر بنسی کیہنہ؟ منشی آکھدا آسا کہ راشن وی مہنگا ہو گیا۔ بے روز
 گاری وی بدل گئی۔ انکلاں تہ آئیاں دانشکر نچ وی اضافہ..... حالات بدل رہے ہین۔ بلّا مارو جی
 پلیاں تہ کتیاں نچ بے پناہ اضافہ..... قیمتیاں وی بد گیاں۔

ایہہ گلاں وی پرائیاں..... کوئی نویں گل کر..... اتنے بچوں ہک نوجوان گجھ فارم کھن کا
 آ گیا ”اے فارم پھر کاکل مکو دیو۔ ن تہ تئسدا راشن بند ہوگیسی۔ دوئے پاسے داراں موسیٰ خان
 آ گیا۔ اُس تک جو کوریٹ لسٹ دتی۔ چاول 40 روپے کلو۔ ہلدی 350 روپے کلو۔ آٹا گندم دا
 40 روپے کلو وغیرہ وغیرہ۔

مکو یاد آن لکیاں۔ زرد چوب چھٹا کی 1
 تیل سیاہ..... سیر عرص دہک روپے
 آرد گندم..... اک سیر چار آنے
 آٹو..... دو درجن ہک روپیا
 ڈبل زین ہک تھان..... چالی روپے

آخری دانہ

اتاریں نی ڈپک اُساں کی چھ تہیاڑیاں ناسفر ہتھوچتھیاں کڈھانی سی۔ اُس ہی مہبہ ہر بال بچے والے کُہر اتاریں نی گل بکھ ہی ہونی اے۔ چھ تہیاڑے کُہر، نوکری، تجارت نا جنجال سلیری سلیری بس اک اتار آونا جس تہیاڑے نہ تہ کوئی سر دردی نہ ذمہ داری۔ بس اپنا آپ تہ اپنا وقت ہونا اے۔ اگر آکھو تہ تساہڑی اپنی زندگی کڈھنے واسطے اتار جمع کرو، آپوں پتہ لگی جاسی تساہڑی زندگی کتنی سی۔ اسے زندگی کی لوک کُہروں باہر نکلی تہ کُہر، کُلا، دُکان، دفتر نی بندش تھیں آزاد ہوئی تہ جینے ہین۔ بڑھے تہ بڑھے نکلیاں کی وی اس تہیاڑے سکول، بستہ، کم، کتاب، کاپی تھیں آزادی لوڑنی اے۔ انسان اصل پنج جمنیاں وی آزاد ہونا اے تہ مرنیاں وی آزاد ہوئی جانا اے۔ جتنے اتار تہیاڑے اوہ آزادی نال جینا اے، اُسے کی زندگی مننا اے۔ باقی تہ ساری زندگی اوہ کوہلونا داند ہونا اے۔

اُج اتار اے۔ میں اپنی لاڑی تہ چھ سال نے دلپذیر کی لئی کُہروں باہر نکلیاں۔ اُج اساہڑا پروگرام جنگل واخ جانے نا اے۔ اُساں دواں کی اُچے پہاڑ، جنگل، باغ تہ چٹے بگنے دریا ڈاہڈے پسند ہین۔ اس واسطے اُساں پشلی رات تیاری پنج کڈھی۔ کُہر آلی پوری تہیاڑی واسطے کھانے پینے نیاں چیزاں تیار کرنی رہی تہ میں دلپذیر نے کھڈونے تہ کپڑے ٹھہی ٹھہی اٹھی پنج رکھنا رہیاں۔ ساریں سرکاری چھٹی سی۔ اُساں تیاری اس طراں کیتی جے اگر رات سر چھپانے نی کوئی جگہ لہی گئی تہ ساروی اُتھی رہیاں۔

میں سارا سامان گڈی بچ فٹ کیتا۔ کوٹھی نے مین گیٹ کی جند رہ لائی چنگی طراں چھکیتہ تہ کوٹھی نے چار چو فیر اک چکر کٹیا۔ ساریاں کھڑکیاں نے پلے اک اک کری تکلے۔ پوری تسلی کری واپس آنی گڈی نے کول آنی کھلوتا۔ اچر توڑیں کبر آلی تہ دلپذیر گڈی اندر بڑی پشلی سپٹے اُپر بیٹنے واسطے میں کھڑکی کھولی تہ ماہری نظر سامنے کندھے نال کھلوتی نی کھٹے اُپر پیٹی۔ ماہر ادل تہڑکن لگا۔ ایہہ کھٹ ماہری ماؤنی اے۔ اُس کی مویاں نیاں چار مہینے ہوئی گئے سن۔ ماء اُساں کی ملن آئی سی۔ زیادہ اُسکی دلپذیر ناکہٹ لگی جاناسی۔ چھ مہینے پہلاں اوہ آئی تہ فر واپس بیہہ جانی سکی۔ اک دو مہینے اوہ ٹھیک ریٹی، مگر تریے مہینے اُسکی سینے نادر داٹھیا۔ ڈاکٹراں نال علاج وی لکھ بیہہ کری سکیا تہ اخیر اوہ رخصت ہوئی گئی۔ اُساں اُس ناسارا سامان تہ مٹگنے والیاں بچ بندھی شوٹیا، پُر کھٹ کسے بیہہ نیٹی۔ ہلا اس بڑے کہنے شہرے بچ کوئی سیوے والی کھٹ لئی تہ کھٹے رکھے۔ اُساں وی اس کی باہر کڈھی کندھے نال کھلیاری شوٹیا۔ مگی گڈی بچ بہنیاں پہنکی گیا۔ کھٹے اُپروں اکھیاں پٹن ہی نہ ہوون۔ مگی کھٹے نے اُپر لے دو پاوے نیاں بواندیاں ماؤنیاں گول تہ بڑیاں بڑیاں اکھیاں لگن تہ بڑے دوئی پاوے اُسناں مٹیاں مٹیاں بانہواں۔ کھٹے نے سیوے پسلیاں ہار لگن لگ پیاں۔ مگی اس طراں لگے جے ماء بانہیاں کھولی مگی گلے لگنا چہنی اے۔ میں کھڑکی بند کیتی۔ واپس مڑیاں تہ جانی کھٹے کول کھلوتا۔ اک واری اپنا آپ سیویاں نال لایا تہ اپنیاں بانہواں اُس نے اُپر کھلیاری تہ اکھیاں بند کری لئیاں۔ ماہرے ساہ لٹے لٹے ہوئی گئے۔

دلپذیر آلاماریا تہ میں اکھیاں کھولیاں۔ واپس مڑیاں تہ کھٹے نے کھٹے پاسے رواڑی نے بوٹے بچ چوی نے آہنے اُپر نظر پئی گئی۔ میں ججا آہنے اندر تکیا، ماہریاں اکھیاں سدھیاں جانی آہنے اندر چوی نے بچے نیاں اکھیاں اُپر پیاں۔ نکلیاں نکلیاں گول نچنیاں نپلیاں اکھیاں جیاں برول فٹ کیتے ہوون۔ مگی تکی بچے ماہرے واخ بکھی موڑی تہ گردن ہلائی ہلائی بچے شتابی شتابی چلانا شروع کیتے تہ آہنے نی کھندے بچ جانی چھپیا۔

ماہری کبر آلی فر آلاماریا۔ میں جلدی جلدی واپس آیاں تہ سپٹ اُپر بیٹنی گڈی سٹارٹ کیتی۔ رستے بچ آپ مہاریاں میں بولنا شروع کیتا۔ مگی وی بیہہ سی پتہ میں کس کی سنانا۔

”اُج چوئی نا بچہ پنکر یا نا اے۔ پہلاں تہ جگہ اُپر ہی بھینٹی چوں چوں کر نار ہناسی۔ نکلی جئی
 بغیر بالاں تھیں گردن تہ نکلے نکلے ٹہلے ملکے نے پیر۔ ہتھ لائیاں وی ڈرگناسی۔ بس پانی نا تو پی سی۔
 اُج تہ اُس نی چال بدلی نی اے۔“

”ماؤنی محنت سی تاں ہی اتھے توڑیں بچیا“ نیہہ تہ کدوں نامری گیا ہووے“ ماہڑی لاڑی

جواب دتا۔

دلپزیر چھٹ بولی بیا ”ہن ایہہ کتنے چر آہلنے بچ رہسی۔ اگے کدھر جاسی؟“
 میں چپ رہیاں پر چوئی نے ہاڑے مگی اک اک کری یاد آون لگے۔ اس تھیں بعد کسے
 گل نیہہ کیتی۔ دلپزیر ماؤنی چھوئی بچ سر رکھیا تہ سیئی گیا۔ کہر آلی وی کجھ نیہہ بولی۔ میں سوچاں بچ
 ڈیانا گڈی لئی ہل سٹیشن اُپر بچھی گیاں۔

گڈی پارک کری میں سماں کڈھیا۔ اس جگہ ٹے یر لایا۔ ڈکی بچوں دری کڈھی میں نیلے
 کہنا نے تلے اُپر کھلیاری کہر آلی تہ دلپزیر کی اُس اُپر بہو لیا تہ گیس سیلنڈر کی چلھے نال جوڑی کہر
 آلی نے حوالے کیتا۔ بسہونے واسطے میں اُچے جئے تھے اُپر جانی بیٹھاں۔ چار چوفیری اُچے
 ٹہا کے جنہاں اُپر ٹیلا اُچا اُچا کہنا تہ نیلے بوٹے۔ ٹہا کیاں نے چچیاں اُپروں اڈنے چھوڑا
 دسنے جیاں پینچے نے ہتھوں پینچن ہوئی نی روں نے گولے اڈنے جانے ہوون یا فر دریا نے اُپر
 چنگ نسنی جانی ہووے۔ بوٹیاں نی ٹھنڈی ہوا منہویں نی چھڑی کی تر کرنی تہ گرمی نا اثر کہنا نی آخر
 ماہڑیاں اکھیاں کی بند کرن لگ پئی۔

کہر آلی تہ دلپزیر دری اُپر تھوڑی چرگلاں کرنے رہے۔ فر دلپزیر اُپر وی ٹھنڈی ہونا نا اثر
 ہون لگا۔ اُسندیاں اکھیاں وی بند ہوئی گئیاں تہ اوہ دری اُپر ہی لم لیٹ سیئی گیا۔ کہر آلی کھانے
 پینے نا سماں کڈھی لان لگ پئی۔ اک نظر میں کہر آلی کی تکیا۔ اُسکی کمیں بچ مصروف تکی میں فر
 اکھیاں بند کری لئیاں۔ پتہ نیہہ کیاں مگی مڑی مڑی آہلنے بچ چوئی نے بچے تہ ماؤنی کھٹ یاد
 آونی سی۔ بچے نیاں گول اکھیاں نی چمک اُج پہلاں جئی نیہہ سی۔

چڑی کوئی چھ مہینے پہلاں اساہڑے کبہر آدنا شروع کیتا سی۔ تہیاڑی ساری ایہہ باہر و باہر پھری۔ دانے شانے چگی شام ویلے آنی پہلاں چھتے اُپر بہنی سی تہ فر موٹی اُپروں اکو اڈاری ماری تہ رواڑی نے بوٹے نی ڈاہلی اُپر رات کڈھنی سی۔ نکلی لوہ تھیں فر کدھرے ٹری جانی سی۔

مگی اس نی پیشیان اسطراں سی جے اسنا کھتا پیر تھوڑا ڈنگا سی۔ زمی اُپر بیٹنے اسکی پیر موٹی تہ رکھنا پینا سی۔ اماں راتی نے نیچے نے چاول کدے کدائیں چھتے اُپر سٹی شوٹنی سی۔ پتہ مہمہ اس وجہ تھیں ایہہ چڑی روز شام ویلے آنی کجھی سی..... بگر..... ہُن سارا کبہر اسکی واقف سی تہ اُس وی اسکی کبہر نافر دجھن لگے ساں۔ روز راتی اسنے بوٹے نیچ بیٹنے نال اُساں کی لگتا سی جے اساہڑا کتبہ مکمل اے۔

اک واری چڑی سویرے سویرے تہ نکلی گئی پر راتی واپس مہمہ مُڑی۔ سارا کبہر پریشان ہوئی گیا۔ شام ویلے اُساں رُٹی وی ٹھیک طراں مہمہ کھاہدی۔ اماں تہ چھتے اُپر پھرت نے دانے اسے طراں تکے تہ راتی رُٹی کی مہمہ مہمہ لایا۔ دو راتیاں چڑی مہمہ مُڑی۔ میں بوٹے نی ڈاہلی واخ تنگاں تہ کالجے نیچ چھک پئی جان۔ فر تریے تہیاڑے چڑی مُڑی آئی۔ سارا کبہر رونقپلا ہوئی گیا۔ دلپذیر نی خوشی تہ تکنے لائق سی۔ اتنے تہیاڑے اوہ پہنا ویں بولیا مہمہ سی اُپر مہو ویں اُپروں رونق اُس نی وی اُڈی نی سی۔

چڑی واپس مُڑی آئی تہ سبباں نا تہیاں اُسے اُپر رہیا۔ کدے کدے کسے ناپتہ اُس نے جانے تھیں چکھے آونا۔ ہفتہ اک لنگتھا تہ چڑی فر غیب ہوئی گئی۔ اس واری سبباں کی فکر کھٹ ہوئی۔ پتہ سی مُڑی آوسی تہ فر دُوے تہیاڑے چڑی شام ویلے مُڑی آئی۔ میں تہ کبہرے آلی چھتے اُپر گرسیاں ڈاہی بیٹھے نے ساں۔ شام ناویلہ تھنڈی ہواتہ چار چو فیہ سکون۔ میں چڑی کی آونیاں تکلیاتہ کبہر آلی واخ مُڑی آکھیا ”سجھ مہمہ آونی ہُن ایہہ چڑی کدھرے غیب کیاں ہوئی جانی اے؟“

”ہم..... م..... م..... م.....“ کبہرے آلی ماہڑی تھڈی پگڑی اپنے واخ موڑی تہ اپنا تک ماہڑے نکلے نال رگڑنیاں بلیں بلیں بولی ”کوئی بیار کرنے والا لہٹھا ہو سیس۔“

ماہڑا متھا کبہرے آلی نے متھے نال جُوی گیا تہ میں اُسنیاں ڈوہنگیاں اکھیاں نیچ کجھ

لوٹن لگاں۔ میں مٹھا اپنی کمر آلی نے متھے نال رگڑنیاں چھچھیا ”اچھا جی.....ی.....ی.....ی..... پیار
انہاں کی وی؟“

کمرے آلی منہ ماہڑے کئے نال لایا تہ اتنا آکھی اٹھی ٹری گئی ”پیار دُنیا نی ہر شے بچ گئتا
نا اے۔ صرف تو اہڑے جے سیل پتھراں کی چھوڑی۔ جنہاں کی اگی اُپروی رکھوتاں وی اک
چنگاری نیہہ نکلتی۔“

اگلے تہیاڑے شام ویلے چڑی آئی تہ اُس نال اک مُٹا دروٹا چڑاوی آئی بیٹھا۔ میں دواں
کی تکلی سوچنا شروع کیتا۔ بس دو سوال سن جیہڑے ماہڑے دماغ بچ کھڑی کھڑی آونے سن ”ایہہ
چو اس نال کییاں آیا اے۔ آپوں آیا اے یا چڑی آندا۔ انہاں کی کس جوڑیا ہوسی؟“

ماہڑی کمر آلی آج ڈاہڈی خوش سی۔ کھڑی کھڑی گردن اگے کری تکی تہ مُٹکا ٹنی۔ چو
وی چڑی اُپروں کھمان ہوناسی۔ پتہ نیہہ کہہ کہہ آکھنا۔ چڑی سر سٹی بس سٹنی تہ اُسکی تکی ریٹی۔
چوے نیاں حرکتاں تکی مگی رہن نیہہ ہو یا تہ میں ہسنے ہسنے کمر آلی کی آکھیا ”اس چوے کی تک!
سو ہراجان کھماناں اے کس طراں چڑی اُپروں۔ بلا اُسکی کوئی چھے..... ایو گھڈی ریٹی گئی
سیس۔ آپوں تک ناکتتا سو ہنا تہ مُٹا دروٹا اے۔“

کمر آلی ماہڑے سامنے آنی کھلوتی۔ چُپ چاپ ماہڑے سرے واخ تکی ریٹی تہ فر
پوہڑیاں ٹہلی اندر ٹری گئی۔ میں سجا ہتھ چکی اپنے سرے اُپراں جگہ تہر یا جتھاں کمر آلی تکی پیٹی
سی۔ سارا سر گنجا تہ پھٹے نشان اڈھے سرے اُپر۔ ایہہ پھٹ مگی نکلیاں ہونیاں بوٹے اُپروں
ٹہنی لگاسی۔ کوئی پندراں ٹانگے لگے سن۔ ڈوہنگا نشان ریتو نے میدان بچوں بچ سکی کوہل ہاری۔
آپوں وی میں شیشہ کھٹ ہی تکنا ساں۔ اگر تکنا وی پووے تہ بس گاہے توڑیں اُس تھیں اُپر
کدے نظر نیہہ ساں مارنا۔

اگلے اتار چڑی تہ چو اتہنیاڑی مڑی آئے۔ تھوڑا چر بوٹے نے چکر کٹی اخیر اوہ اُسے ڈاہلی
اُپر بیٹھی گئے۔ اگلے تہیاڑے اوہ باہر نیہہ گئے۔ تھوڑے دراہڈے جائی چُجیاں بچ تپلے چکی واپس
آنی آہلنا بنانے بچ لگی پئے۔ آہلنے کی پکا کری تہ دوئی اُس بچ بڑے تہ ماہڑی کمر آلی ماہڑے واخ
تکی ہسی پیٹی۔ میں وی اُس کی تکی ہسن لگاں۔ اساہڑا اتہنیاں انہاں واخ گجھ زیادہ ہی ہون لگا۔

بلیں بلیں چڑا روز اڈاری ماری جائے تہ کہلا دانے چُجے بچ گپڑی آنی تہ چوی کی کھلائے۔ ہن چوی دؤ راڈاری ماری جانابند کینا۔ کہلا چڑا اُس کی پالنارہیا۔ چوی پہلاں انڈے دتے تہ فر بچے تارے۔ اک دن میں سویرے اکھ کھولی تہ آہلے بچوں چوں چوں نی واز ماہڑے کتاں آنی پئی۔ میں چہٹ پٹ اُٹھی آہلے بچ تکیا۔ دونازک جے بچے ماؤ نے پراں ہیٹھ چھپے نے اوکرن لگے نے سن۔ رتا نکا جسہ یعنی اوہ ایاں لگنے سن چیاں راتی دلپذیر کپڑیاں تھیں باج ماؤ نال چھڑ یا ہونا۔ میں فناٹ چوگ آنی چوی اگے سٹیا۔ اوہ وی خورے پہنکھی سی جلدی جلدی بچ چلان لگ پئی۔

مئے ہنیاڑے لنگتھے چوی ہن آہلے تھیں باہر نکلن لگ پئی۔ دو بچے وی نکلی نکلی اڈاری مارن لگے۔ مُشکل صرف پہلی اڈاری واری ہوئی۔ چوی بچیاں کی کھلائی پلائی تیار کینا تہ انہاں کی آہلے نی دروٹی توڑیں لئی آئی۔ دروٹی تھیں بناں تکی بچیاں نی تہوئی نکلی گئی۔ اوہ پشاش پشاش تسن لگے پر چوی سروں بیہ منی۔ اخیر اُس پہلاں آپوں اڈاری ماری تہ زمی اُپر آن بیٹھی۔ فر اُفراں مُنہہ کری بچیاں کی سدن لگ پئی۔ ماؤ نی ضد تکی پہلاں اکس بچے چھال تہ ماری پر اُسنیاں اکھیاں اگے نہیا رہ پھری گیا۔ جان بچانے واسطے اُس ہتھ پیر مارنا شروع کیتے تہ اُس بیاں پراں پیٹھ ہوا آئی گئی۔ بس فر کہہ سی..... اُس ناڈر ختم ہوئی گیا۔ اوہ ہسنا کھینڈنا آنی ماؤ کول بیٹھا۔ آہلے بچ دُوے کی تکی اُس سمجھنا شروع کینا بے اڈاری کس طراں مارے۔ دواں ماء پُتراں کی کُٹھے بیٹھے نے تکی اُس وی اکھیاں بند کری چھال ماری تہ پُہراؤ نے آکھے اڈنا شروع کینا تہ خیری نال آنی ماؤ تہ پُہراؤ کول بیٹھا۔ تہرتی پیراں ہیٹھ تکی تہ دوئی پُہراؤ پھنڈن لگے۔ پُرکھولی اوہ زمی اُپراک اک قدم سوچی سمجھی ٹھہری نکلی چلن لگے۔ اتنی خوشی انسان کی چن اُپر پیر رکھنے نال بیہہ ہوئی ہون لگی جتنی دواں پُہراواں کی آہلے بچوں پہلی چھال ماری تہرتی اُپر پیر رکھنے نال ہوئی۔ شام ہوئی تہ ماء پُتراں کھائی چُگی واپس آہلے بچ جانے واسطے اڈاری ماری۔ ایہہ تجربہ بالکل بکھ سی۔ زمی اُپروں زور لائی اڈنا آہلے بچوں چھال ماری اڈنے تھیں بالکل بکھ سی۔ تھلے تڑے نے تریسی واپس آنی آہلے بچ بیٹھے تہ ماؤ دواں کی لاڈ کرنیاں سمجھایا ”دُنیا بچ بس اڈنے رہنا ہی تہساں ناکم اے۔ پر یاد رکھیو اُفراں اڈنے واسطے بڑی ہمت لوڑنی اے تہ جان لگنی اے۔ بناں واسطے تہساں بس اک چھال مارنی اے۔ ایہہ دوئی گلاں بکھ بکھ ہن۔“

شام ویلے چڑا مڑی آیاتہ دواں نی اڈاری ناستی ڈا ہڈا خوش ہو یا۔ اُس دُوے تہیاڑے دواں کی اپنے نال تھوڑا دُو ر اڈانے نافصلہ کیتا۔ چڑی وی ایو لوڑنی سی۔ اتنے تہیاڑے اندر بہینی بہینی اُس نا جسہ درد کرنا سی تہ پڑ اڈنے واسطے اتا ولے سن۔ اگلے تہیاڑے چارو چار نکلے تہ اک پاسے چڑا تہ دُوے پاسے چڑی بشکار دوئی بچے۔ تھوڑی لمی اڈاری ماری تہ اکس ڈٹے بچ آنی بیٹھے۔ اگے چکھے پھری انہاں ر جی جی کھا ہداتہ واپس اڈی پئے۔ آبلنے بچ بہینی چڑے دواں کی کول بیو الیا تہ نصیحت کیتی ”کہروں باہر نکلی دُنیا تہی نیہہ جیجی آبلنے اندر اے۔ تُوں باہر نی دُنیا نے لوک او۔ یاد رکھیو! کہروں باہر نکلو تہ یا کسے بڑے بڈھیرے کی لئی جائیو یا فر چوکے ہوئی نکلیو۔ باہر وحشی ظالم تہ جبر کرنے والیاں نی اک بڑی جماعت اے جہڑی تُوں کی پڑنچی کھاسی۔“

اگلے تہیاڑے چڑا چڑی کی لئی باہر گیا۔ چکھے اکس بچے دُوے کی آکھیا ”نکل! اُس وی چکر کٹاں۔ اتھے بہینی بہینی کہہ کر ساں؟“

”میہہ..... نیہہ.....! کہلے باہر میہہ جانے۔ اُس بچے آں۔ ماؤ بیو وی منع کیتا نا اے۔“

”کوئی دُو تھوڑے جا ساں! بس اک نکلی جی اڈاری نادل کرنا اے۔ بس اوہ سامنے پھرے توڑیں۔“

دُو ابروں میہہ نیا۔ اُس کی آبلنے بچ کہنیاں چھوڑی اڈاری ماری تہ جانی ڈٹے بچ پھرے اُپر بیٹھا۔ پڑ کھولی تتاں پساری اُس سدھیاں کیتیاں تہ اگے چکھے تکلے بغیر بچ چھال ماری ڈٹے بچ چکن لگ پیا۔ اُس کی سروں تہیاں نیہہ رہیا جے کوئی ہو روی اگے چکھے ہوئی۔ تھوڑا اگے گیا تہ اُسکی تھے پیٹھوں کھر کھر نی واز آون لگی۔ اوہ اپنی جگہ اُپر ہی سیل پتھر ہوئی گیا۔ چنگی طراں اکھیاں کھولی اُس تھے پیٹھ نظر ماری تہ دو چمکنیاں اکھیاں اُسے کی تڑتکنیاں لکیاں نیاں سن۔ ڈر نے مارے اوہ پشلے پیراں ٹھہرا پڑ چنڈھے بچ جانی پھسیا۔ تھے پیٹھوں بلی اکو چھو ماریا تہ اُس نیاں پیراں لپراں کری شوڑیاں۔ بلی سدھا چھوگا ہے بچ ماریا تہ بچے نی بس اک کمزور جی چانک نکلی۔

چڑا تہ چڑی دوئی مڑے تہ آبلنے بچ اکسے بچے کی تکی ترفن لگ پئے۔ لوڑنے ٹھونڈنے اوہ ڈٹے بچ بچے تہ اتھے بچے نیاں اندراں سن باقی ککھ میہہ۔ اس حادثے تھیں بعد کی کہنل مکہنلا

رکھنے نے بجائے چڑی آپوں بچے کول رہن لگی۔ چڑا فر اک واری باہر جائی دانے چُجے بچ آنی دواں کی کھلان لگا۔ اتاریں اتاریں چواتہ چڑی بچے کی لمی اُڈاری سکھانے واسطے باہر نین لگے۔

اک تہیاڑے چوادانے لوٹن باہر گیا۔ شام توڑیں چڑی تہ بچہ دوئی اُسکی ڈپکنے رہے۔ ہنیر اپنی گیا پر چڑے ناناں نشان وی نیہہ سی۔ دواں ماء پتراں رات کنڈیاں اُپر کڈھی۔ دُوے تہیاڑے وی چوا کوئی نیہہ مڑیا۔ چڑی تہ بچہ دوئی آبلنے بچ بلیں بلیں گر گر کرنے رہے۔ خاصہ تہیاڑے لگھی گئے۔ ہُن چڑی تہ بچہ دوئی کھٹھے اُڈن لگ پئے۔ چڑی اُس کی تہیاڑی ساری اُڈاریاں مارنے نی تہ دُو رتوڑیں اُڈنے نی جاچ سکھانی رہی۔ بچے نے پراں بچ وی جان آونا شروع ہوئی۔ اوہ ہُن خاصا چڑ ہوانچ کھلونا سکھی گیا۔ کدے کدائیں بچہ کھل مکھلا آبلنے بچوں نکلی دراہڈے سیر کرن نکلی جائے۔ کدے دُو ربوٹیاں نیاں ٹاہلیاں اُپر بھینی گیت بولے پر شام پینے تھیں پہلاں پہلاں اوہ کھر مڑی آونا سی۔

چھٹی والے دن میں چھتے اُپر بیٹھاں تہ کھر آلی وی آئی گئی۔ گلوگل میں اُسکی پچھیا ”خاصا چڑ ہو یا چڑ انیہہ تکیا۔ ایہہ دو ماء پترا کھلے ہین۔“

کھر آلی ماہڑے چکھے کھلوتی نی سی۔ اُس اپنیاں بانہواں ماہڑے موہنڈیاں اُپر رکھیاں تہ ماہڑے کئے کول آنی گوشہ کیتا ”تواہڑے چڑے کی کوئی ہو رگھڈی کافی لہھی ہوسی۔ گیاڑی موج مستی کرن۔ ہو ر کیتھڑے کھو ہے بچ جاسی؟“

میں سر اُفراں کیتا تہ کھر آلی نیاں اکھیاں بچ تکنا رہیاں۔ اُسنیاں اکھیاں نی چمک سدھی ماہڑے کالجے کی جائی لگی تہ میں مشکلیاڑی تہ چُپ ہوئی گیاں۔ مگی نیہہ پتہ میں چڑی تہ چڑے نی گل سوچنے سوچنے کیتھڑے ویلے اکھیاں بند کری تہ سر بٹھے نال رکھی سیئی گیا ساں۔ بس اتنا یاد اے جے اخیری خیال بس ایو آیا سی جے چڑی بچے کی لمی اُڈاریاں نی جاچ سکھائی شوڑی سی۔

دلہزیر مگی ہلائی تہ جگایا۔ میں اکھیاں کھولیاں تہ کھر آلی اُپر سدھی نظر پئی۔ مگی کھر آلی نی گلاں تہ اکھیاں نی چمک یاد آئی گئی۔ مگی یاد آیا جے آج اتاریں کھر آلی سر وں نشد ہوئی گئی سی۔ ڈاہڈے جتن کری میں اُسکی منایا سی اتھے آونے واسطے۔ کھر وں نکلیاں مگی یاد اے چڑی بچے

نے پر چُجے نال سلیرنی سی تہ کبڑی کبڑی اُسکی اپنے سینے نال چمیرنی سی۔ اکھیاں نال اشارے تہ پراں نال سکھ دینی چڑی آپوں ترفنی چھڑکی کبڑی کبڑی پنچے اپنے گاہے اُپر ماری سی۔ مگی ہُن سمجھ آئی جے اُج چڑی اخیرى دانہ اپنی چُجے نال کھلائی پنچے کی لمی آزاد اُڈاری اُپر پہنچے والی سی۔ ماہڑا تہنیاں مڑی آہلنے واخ تہ ماؤنی کھٹے واخ جائی پُجیا۔ میں اُٹھی کبڑی واخ گیاں۔ کول پُجی میں اُسے گھٹے بال ہتھاں پنچ لئی اُسناں اکھیاں پنچ اکھیاں بانی تنکار ہیاں۔ اُسنی چکِ حالیں وی اُسناں اکھیاں پنچ باقی سی۔ میں وی تھوڑا ڈولی گیاں۔ اُسنی کھڈی اُپر چکی میں اُسکی سرے نے اشارے نال سوال کیتا ”کہہ گل اے۔ کجھ خاص.....؟“

کبڑی نی چکِ ہوروی تیز ہوئی گئی۔ اپنے پُہڑے واخ اشارہ کری اوہ مُشکلیاں لگی۔
 ”ہم.....م.....م.....“ ماہڑے مُہویں بچوں بس اتنی واژنگلی۔

شام ہوئی تہ میں گڈی پنچ سامان واپس رکھی تھی پیاں۔ کبڑی نی اکھیاں نی چکِ تکی میں خوش ساں۔ سٹے نے دلپذیر واخ تکی مگی ہاسانگلی گیا۔ ماہڑی کبڑی اُلی اپنا ہتھ ماہڑے گٹھے اُپر رکھی شوڑیا، مگر سارے رستے ماہڑی سوچ چڑی تہ اُس نے پنچے نیاں سویرے نیاں حرکتاں اُپر جمی نی رہی۔ کبڑی پُجیاں تہ ہنیر اپنی گیا ناسی۔ میں فٹو فٹ گیٹ کھولی گڈی اندر لائی تہ بغیر ڈپکے موبائل نی لوہ آں کری سدھا آہلنے کول جائی کھلوتاں۔ مگی کبڑی کبڑی اُلو سوچ آونی سی جے اُج دوئی یا تہ اک دووے کی چڑی آہلنے پنچ سٹے ہوسن یا فر دوئی لمی اُڈاری ماری آہلنا چھوڑی کسے ہور جگہ نکلی گئے ہوسن۔

میں موبائل نی لوہ آہلنے اُپر لائی تہ ماہڑیاں اکھیاں پھٹن لگیاں۔ کالج تہڑ کن لگا۔ چڑی موندھے مُنہ آہلنے اُپر پُکھولی پئی نی سی۔ اندر لکھ وی بیہہ سی دسنا۔ میں اک پُکھڑی چڑی کی سدھا کیتا تہ اک دانہ اُس نی پنچے پنچِ حالیں وی پھسیا ناسی۔ آہلنا خالی سی۔ ماہڑیاں اکھیاں بچوں اتھروں لگی پئے۔ چڑی نا اخیرى دانہ کھانے تھیں پہلاں پہلاں ہی بچہ لمی اُڈاری ماری کدھرے نکلی گیا ناسی۔ میں موبائل ہوٹھاں پنچ فٹ کیتا تہ آہلنے نال ماؤ کی کھٹے کی قلابہ ماری چکی تہ اپنے کابلے نال لائی کھٹ آئی اپنے کمرے پنچ ڈاہی۔

شہرت

اوہ اگر چاہتا تو مولانا ہوراں نال بذات خود ملاقات کری سکنا سی، فون نے ذریعے انہاں نال گل بات کری سکنا سی، کسے دُوے معتبر ذریعے نال وی اوہ اپنا پیغام مولانا ہوراں تک پہنچائی سکنا سی..... مگر اُس ایسا کوئی وی کم نہ کرنے ہو یاں اپنی اک ویڈیو بنائی تہ سوشل میڈیا ور آپ لوڈ کری دتی۔

بس ہُن اوہ سُرخیاں وچ سی۔ ہر جگہ اُس نے چرچے سن۔ ہر کوئی اُس نے بارے وچ جاننا چاہتا سی، اُس نایک گراؤنڈ معلوم کرنا چاہتا سی..... کیاں کہ ”ہکا منہ تہ بڑی گل“ نے مصداق اُس لوکاں نے دِلاں ور راج کرنے والی سوشل میڈیا نی اک معتبر ہستی مولانا ہوراں نی گرفت کیتی سی۔ اُس مولانا ہوراں نیاں گجھ گلاں کی غلط ٹھہرائیاں ہو یاں مولانا ہوراں کی رائے دتی سی کہ ”عوام الناس اُن پڑھ تہ جاہل ہن، اوہ عالمانہ گلاں نا غلط مطلب کڈھی سکے ہن تہ مولانا ہوراں کی سوچی سمجھی گل کرنی چاہی نی اے۔“

بس ہُن اوہ چرچا تہ سُرخیاں وچ سی۔ گجھ اُس کی مندیاں آکھنے سن تہ گجھ اُس نی بُرات کی سلام کرنے سن۔ سوشل میڈیا ور اُس نے ویوورز تہ کمنٹس کرنے والیاں نی تعداد تہیاڑے تھیں تہیاڑے بدھنی ہی جانی سی۔

قاتل

لندن نی عدالتی بیج کل اک غیر معمولی مقدمہ پیش ہون والا اے۔ مجرم نے جرم نے بارے بیج کوئی شک و شبہ نیہہ ہورنال ہی اوہ مقدمہ جت جاسی گا، اس گلے بیج وی کوئی شک نیہہ۔ ممکنہ گل ایہہ جے اس غیر معمولی واردات نا خلاصہ اس طراں اے۔

۲۰/ مئی نی گل اے۔ لندن نے مشہور و معروف ڈاکٹر ہیلیڈن جیہڑا پھپھر اس دا ڈاکٹر اے نے دو بڑے ہال مریضاں نال پہرے ہوئے ہین۔ ہر مریض نے ہتھ بیج اک کارڈ اے جس ورنمبر لکھیا ہویا اے۔ پہرے ہر روز اتہی ہی ہونی اے، کیاں جے سینکڑیاں مریضاں کی اس مرض کولوں ڈاکٹر ہیلیڈن ہل سن شفایاب کیتا اے۔ ہال نے چوکیھی شیشے نی کھڑکیاں ہور دروازے وریچینی ریشم ناپردہ لکینا نا اے۔ اندرونی دیوار نال گلے ہوئے بڑے بڑے جاپانی گملے ہین جنہاں بیج مختلف ملکاں بیج پیدا ہون والے رنگ برنگی موسی پھلاں نے بڑے بڑے بوٹے بہوں سوئی طراں لائے گئے ہین ہور انہاں سبھاں نے بشکاراک بہوں بڑی میزے نے سامنے ہئے ڈاکٹر ہیلیڈن ہل آنی تہ پٹھسن گے۔ چہرہ اطمینان تہ سکون نا چک رہیا اے۔ اکھیاں بیج زندگی نی چک اے۔ سامنے انہاں نا اسٹنٹ پیٹھیا نا اے، جیہڑا آون والیاں مریضاں نا مختصر تعارف ڈاکٹر صاحب نے آکھے مطابق شارٹ ہینڈ بیج لکھ شوڑنا اے۔ پتے نے باہر دروٹی اُپر ڈاکٹر نارڈلی لال خمل نی وردی لائی، چمکدار پٹہ نہی، بلے آلی پٹی ہور کھبے ہتھے نیاں دواں انگلیاں بیج سونے نی چھاپاں لائی کھلتا نا اے۔ اس نے دواں گلے نیاں اُپر دو تصویراں کھنتی نیاں ہین۔ اکس وریسی مسیح نی ہور دووے گلے وراک تنگی جی پری بنی نی اے۔ ڈاکٹر نے بولنیاں ہی کمزور تپ

دق نے مریضوں کی جہاں ٹائیسٹ ہو چکیا اے، اپنے مضبوط ہتھوں ناسہارا دینی باہر کہننا ہور اُتھوں
اک خاص قسم نی ریسیٹ چیروور بہوالی لفسے نی مدد نال انہاں تھلے کہنی جانا اس نی ڈیوٹی اے۔

مریض اشنین۔ کمزور لاغر، خوفزدہ، اکھیاں تہ سیدہ اندر بڑے نے ہور ہتھے بچ اُتارے نے
پلے۔ انہاں نے اشنیاں ہی ڈاکٹر پیل، میٹر ہور کی جی ٹلی نے ذریعے انہاں نی چھاتی ہور شانے
نامعائنہ کرنے ہین۔ ٹھک..... ٹھک..... ٹھک..... ساس کہن۔ ذری ہور زورے نال.....!
اس نے دو سکینڈ مگروں ہی نسخہ تحریر کرنین ہور گجھاں ہی سکینڈاں بچ لکھی شوڑے ہین۔
اچھا..... اس تھیں بعد کس نامبر اے؟ پشلیاں ترے سالاں تھیں ایہہ عمل جاری اے۔ اسے
طراں ہر روز سوختے نوبے تھیں باراں بچے توڑیں تپ دق نے مریضوں نال قافلہ اک اک کری
اشنا اے ہور اپنی اپنی زندگی ہور موت نال نسخہ کہنی مڑی جانا اے۔ فر اشنا اے، فر مڑی جانا اے۔

اس عمل نے دوران اک روز ۲۰ مئی کی ٹھیک نوبے اک مریض ڈاکٹر نے کمرے بچ بڑیا۔
اُچا قد، اڈھ ننگا ہور تنک بچ ہڈیاں نائرا پھر ناکرنگ۔ اس نیاں اکھیں نے ڈھیلے بے جان جی
نظری اشنے سن۔ رہواٹھے اندر بڑی گنے نے سن ہور چھاتی کھلی پیٹی نی سی، جسراں چڑے نال
ٹہنگیا نال ہڈیاں ناکرنگ۔ ماسے تھیں خالی اس نے کھبے ہتھے نی چڑی نیلی ہوگی نی سی۔ اوہ لے لے
پیراں نال کمبیاں ہونیاں آیا، گملے بچ لگے نے اک جاپانی پھلے آلے بوٹے نی مضبوط ٹاہلی
پکڑی تہ کھلا ہوئی گیا ہور زورے زورے نال کھٹکن لگا۔ کھٹکنے نال ہی اس نی چھاتی اُپر ہین کرن
لگی۔ ایساں محسوس ہونا سی جے ہنے مری جاسی۔ کھٹکنو نادرہ چھٹ اک کھلتا تہ اردلی سُن اس کی آنی
ڈاکٹرے کول بٹھال شوڑیا۔

حسب معمول مختصر اُچا بچ کری ڈاکٹر نال امیدی نے لہجے بچ آکھیا ”نہ..... نہ.....! کوئی
مید نہیں اے۔ پورا کھبا پھر خراب ہوئی گیا نال اے ہور سبے نی دی لگ بھگ ایہی حالت اے۔“
مریض سُن ڈری تہ پچھیا ”ڈاکٹر صاحب! کوئی مید.....؟“ اس نے لہجے تھیں دسنایا
سی جے جسراں اس کی اس دُنیا بچ حالیں ہوں کجھ کرنا اے ہور صرف چند ارہنے نال ہی ممکن
ہوسکنا اے۔

انہاں تھیں بعد کس نامبر اے؟ ایہہ سُنیاں ہی اردلی آئی تہ مرلیضے کی کہنی جان والا ہی سی جے مرلیضے نے ڈرے سنگ پُہرے چہرے کی تکتے ہویاں ڈاکٹرے سُن اپنے متھے کی سبے ہتھے نال فاش ماریا۔ فرمٹھی بنائی متھے کی تھوڑا ٹھکوریاتہ طنزیہ مسکراہٹ پُہر نیاں آکھیا ”چپند ارہن نی بڑی چاہ اے۔ کہہ توں بہوں مالدار آدمی ہیں؟“

مرلیضے کی تھوڑا ساہ جیہا پیا۔ اس اپنیاں اندر بڑی نیاں آکھیں کی پھیلان نی کوشش کیتی ہور اُچی وازے بچ بولیا ”آہاں..... ڈاکٹر صاحب! میں کروڑ پتی آدمی ہاں۔ دولت نا کوئی کہنا ٹاہیہ۔“

”تاں تہ تہیں اک کم کرو.....“ ڈاکٹرے سُن گُرسی اُپروں اُٹھنیاں آکھیا۔ ”تہیں سدھے اسے ایسوی لینس گڈی بڑی چڑھو تہ اسٹیشن چلے جاؤ۔ اُتھوں یاراں بجے والی ایکسپریس تھیں ”ڈوور“ جاؤ ہور اُتھوں جہازے نے ذریعے کیلیس، فرماریسائی، اُتھوں گرم سلپنگ کار بچ ’ٹائیس‘ جاؤ۔ بس اُتھے ہی ٹس رہو ہور چھ مہینے تکر روٹی، شراب، گوشت وغیرہ کجھ نہیہ کھانا، صرف واٹر کریش رکھو۔ اک تہیاڑا چھوڑی دُوے دن بارش نے پانیاں نے اس چچ بچ دوچار قطرے آيوڈین نے ملائی تہ پیا کر۔ تکیو اک گلے نا تہیاں رکھیو جے واٹر کریش تھیں سویر کجھ دی نہیہ۔ چنگلی طراں اس کی چھانی تہ..... آہاں، میں ٹساں کی کوئی متا تہر وسہ تہ نہیہ دیتی سکنا، صرف اک موقع سمجھی رکھو۔ اس مفروضی طریقہ علاج نے بارے بچ میں بہوں سُنیا نا اے۔ مگر اس علاجے ناٹھیک ہونا، بیماری کولوں نجات پانا مگنی ناممکن ہی دسنا اے۔ فر وی ٹساں کی آکھریا ہاں، جانی تہ تکو۔ اگے ٹساں نی اپنی قسمت۔ اگر ٹھیک ہوئی گیو تہ ٹھیک اے، نہیں تہ ہور کہہ..... آزماؤ۔ دُنیا بچ کئی واری ناممکن وی ممکن ہوئی جانا اے۔ اچھا! ہُن دُو نامبر کس نا اے؟“

مرلیضے نی جانی بچ جان آئی۔ تھوڑی اُمید نی کرن نظری آئی۔ ڈاکٹر نا شکر یہ ادا کرنیاں ہویاں اردلی نال باہر نکلی آیا۔ اس واقعے نے کوئی چھ مہینیاں بعد ترے دسمبر کی ٹھیک نو بجے قیمتی فر نے پلے لائی، اک لمے قد نا جناں بغیر نمبر کہدیاں سدھا ڈاکٹر ہیل نے کمرے بچ حاضر ہویا۔ موٹیاں موٹیاں بانہواں بڑیاں بڑیاں آکھیاں، پھڑی چھاتی ہور مضبوط قدم۔ سینئی ہونا سی پریاں نی کہانی نا کوئی راکشس آئی پچھا ہووے۔

ڈاکٹر صاحب ہنسنے ہی کمرے بچ آئی بیٹھیں سن ہو رکالا اوئی کوٹ لائی تے آئے نے سن۔ نور
 پیر ویلے نی ٹھنڈو نال انہاں نا جسم کمنا پیاسی۔ اس اُچے لمے قد والے جنے سن ڈاکٹر صاحب کی
 کسے بچے ہاروں اپنیاں مضبوط بانہوں بچ چھنگی ہندا ہو رو رو نیاں رونیاں گلے نال لایا تے آرام نال
 کرسی ور بہوال شوٹیا۔ ڈاکٹر ہیل نی حالت اس ویلے بالکل عجیب جیئی ہو ریئی سی۔ ایسا محسوس
 ہو رہیا سی جے انہاں ناساۂ ہی بند ہو جاسی۔

اس اُچے لمے بُت والے جنے سن تکیا جے ڈاکٹر صاحب انہاں کی تکی گجھ حیران و
 پریشان جینا ہو رہیا اے تے اُس اُچی وازے بچ درخواست کیتی ”کتنا چاہی نا اے تئساں کی
 بیہ لکھ..... تری لکھ.....؟“

ڈاکٹر صاحب چُپ ہی رہے۔ انہاں کی گجھ سمجھ بیہہ آیا۔ اوہ گلانا رہیا۔ ”میں تئساں نی وجہ
 تھیں ہی آج ساۂ کہننا ہاں۔ آج تئساں ہی نی وجہ نال میں دوبارہ اس قابل ہو یا نا ہاں جے اس
 دُنیا نیاں ساریاں خوشیاں اپنی چھولی بچ سمیٹی سکاں۔ ڈاکٹر صاحب! میں اپنی اس زندگی واسطے
 تئساں قرض دار ہاں۔ تئساں مگی نویں زندگی وتی اے۔ دہسو..... میں تئساں نی خدمت
 واسطے حاضر ہاں۔ چھنگیاں بغیر منگو۔ مگی دولت نا کوئی وی کہنا نا بیہہ اپنا سب گجھ دیتی تے وی میں
 تئساں نا احساں بیہہ چکائی سکنا۔ فر وی جو ہوئی سکسی؛ میں کرن واسطے تیار ہی بیہہ بلکہ بے چین
 ہاں۔ ڈاکٹر صاحب! حکم کرو، تئساں جو گجھ وی چاہسو؟“

چھٹ اک اپنے آپے کی سمہال نیاں ہو نیاں ڈاکٹر صاحب اردلی واخ مُڑی آکھیا ”بیہہ
 کیہڑا پاگل آئی بیچیا نا اے؟ اس کی باہر کڈھو۔“

”اڑیا..... نہیں، نہیں.....“ آکھی تے اس جنے زورے نامکا میزے ور ماریا تے
 اردلی ڈری گیا ہو اپنی جانی کھلتا رہیا ہو رڈری تے اُس واخ تکتن لگا۔

اُس اک واری فر آکھن لگا ”ڈاکٹر صاحب! لگنا تئساں حالیں مگی بیہہ سیانتا؟ میں چھوٹھ
 بیہہ بولنا۔ دراصل تئساں ہی ماہری زندگی نے محافظ ہو۔ تئساں ہی مگی موتی نے مُہویں بچوں باہر
 کڈھی آندا۔ میں اُوے انساں ہاں جس کی تئساں نا تئساں، بیچیا سی ہو ر صرف واٹر کریش“ استعمال

کرن ناکلم دتاسی۔ میں اوہی بد قسمت ہڈیاں ناٹھانچا ہاں جس کی ٹساں سُن آکھیا سی جے تو اہڑے دوئی پھھر خراب ہوئی گئے نے ہین۔ 'نائیس' بچ واٹر کریش ہو ر صرف واٹر کریش نے سہارے میں اتنے دن رہیا ہاں۔ اسے وجہ تھیں ٹسیں مگی آج اس رُپ بچ تک رہے او۔ ایہہ سب گجھ ٹساں نے دہسے ہوئے طریقہ علاج نا نتیجہ اے ہو ر اگر نیہہ تہ آپ تک کہنو۔'

ایہہ آکھی تہ اس سُن اپنے سینے ور زورے زورے نال مگے مارنا شروع کری کہند۔ یقینی طور ور انہاں مکلیاں نال کسے نی وی حالت خراب ہوئی سکئی اے مگر اس نے پھوے سینے ور جسراں کوئی اثر ہی نیہہ ہو یا۔ چھٹ کہڑی ڈاکٹر صاحب حیرت نال تکتا رہیا۔ فراس سُن اُس واخ تہیاں لائی تکتیا تہ اٹھ کھلتا ہو ر آکھن لگا 'کہہ توں سچی مچی اوئی کروڑ پتی ہین جس کی.....!'

'آہاں..... ڈاکٹر صاحب! میں اوئی..... اوئی ہاں۔' اس سُن زور زور نال آکھیا 'کل ہی میں جہازے اُپروں اتھاں تہ سب تھیں پہلاں ٹساں نے اک بہوں بڑے مجسے نا آرڈر دے آیا نا ہاں ہو رہن ویسٹ منسٹر بچ ٹساں فی قبر نا نظام کر رہیا ہاں۔'

اتنا آکھنیاں ہی اوہ اک بہوں بڑے صوفے ور بہہ گیا۔ اس نے بہین نال صوفے فی اسپرنگ چرچر کرن لگی۔ کجھاں منفاں توڑیں ڈاکٹر صاحب اس واخ کھوجی نظراں نال تکتے رہے ہو ر فریکریٹری ہو ر اردلی کی حکم دتا۔ اوہ دوئی باہر ٹری گئے۔ ڈاکٹر اُس جنے واخ اُداس نظراں نال تکتا رہیا ہو ر اچن چیت بڑی سنجیدگی سنگ اُس کی آکھن لگا 'ٹساں نے چہرے وراک مکھی بیٹھی نی اے اگر آکھسیں تہ اڈائی شوڑاں؟'

اتنا آکھی تہ ڈاکٹر صاحب تھوڑا جنیا نیویں ہوئے ہو ر اپنے گوچے بچوں ریوالور کڈھی ہو ر لگا تارتے فائر کر شوڑے۔ سکینڈاں بچ سرے تھیں لہوے نا فوارہ اُبلن لگا ہو ر اوہ جتاں صوفے ور ہی ٹہیر ہو گیا۔ کجھ چر اُس نے ہتھ پیر ہلنے رہے ہو ر فرٹھنڈے پے گئے۔ ڈاکٹر ایہہ سب گجھ بہوں تجسس نال تکتے رہے۔ انہاں نے چہرے ور کئی تاثرات اُبھرے ہو ر مٹ گئے۔ مگر تجسس قائم رہیا۔ اس نے فوراً بعد انہاں سن اپنا سب تھیں تیز نشتر کڈھیا ہو ر اس نا سینہ چیری شوڑیا ہو ر پھھر کڈھی تہ میزے ور رکھی شوڑے ہو ر آپ بہہ گیا۔

چھٹے اکس بعد جس ویلے پولیس ڈاکٹرے کی اپنے نال جو لنے واسطے وارنٹ کہنی تہ آئی، اُس ویلے اوہ اپنی تجربہ گاہ بیچ خونے نال پھرے ہوئے پھراں ور ”واٹر کریش“ نے اثرات نا تجربہ کر رہے سن۔

پولیس انسپکٹرسن جس ویلے انہاں کول جائی اپنے نال جُلنے نی درخواست کیتی تہ ڈاکٹرے سُن خاموشی نال اُٹھی اُس واخ تکلیا ہو آکھیا ”میں اس جے ناقتل جانی کجھی کیتا نا اے کییاں جے بنا اس ناسینہ چیرے ایہہ تکنا تہ جاننا ممکن بیہہ سی جے تپ دق جے مرض نے جیہڑے پھپھرے بالکل نا کارہ ہو گئے سن اوہ دوبارہ کس طراں بہتر ہو سکے ہین۔ اس واسطے میں بغیر کسے ڈرے نے ایہہ اقرار کرنا ہاں جے دُنیا ہو رہی نوع انسان نے مفادنی خاطر اک عظیم فرض نی ادا یگی نی خاطر میں اک معمولی انسانی جان کی قربان کرنا بہتر سمجھیا ہو اس کی ماری شوڑیا۔“

ایہہ گلانے نی کوئی لوڑ بیہہ جے ڈاکٹر پیل ذاتی ضمانت ورحالات تھیں رہائی حاصل کر چکے ہین کییاں جے انہاں نی رہائی انسانیت واسطے سودمند اے۔ اس مقدمے نی پیشی کل عدالت بیچ ہو سی گی۔ بہوں جلدی اس مقدمے نی تہوم یورپ ہو ساری دُنیا بیچ مچ جاسی گی۔

جتھے توڑیں اسا ہڑالیقین اے اس نیکے جے جرم واسطے اس انسانیت نواز عظیم ڈاکٹر پیل کی نیوگیٹ نے پھانسی نے تختے ور چڑھنا بیہہ لگا پین۔ آن والے لکل نی خاطر انسان نال بے پناہ محبت کرن والے ہو اس نی خاطر آج اک حقیر جے آدمی ناقتل کرن والے ڈاکٹر پیل کی حیدر رکھنے واسطے اس دُنیا نے عظیم سانسندان اپنے واخوں کوئی کسرباقی نہ شوڑسن گے۔

(انگش تھیں ترجمہ: معروف تسلیم)

دوستی

دوستا ایہہ ترے جنے جیہڑے بنے مُنڈھ بیٹھے دے ہن روزانہ صبح تھیں نماشاں توڑیں
 اتھاپے رہندے ہن۔ آپنی گلاں کردے آپنی ہی ہستے۔
 عادل، سیم تہ گورا ترے جسم ہک جان آسے۔ کھیندے بکس جانی تہ انگل دوئے دے کُہر
 جانی چنڈے آسے۔ ہر کوئی اندی دوستی دی مثال دیندا آسا۔ آسے تری نکے۔ کُہر دے کم کاج دا
 کوئی وی غم انہاں کو نہ آسا۔ بکس دوئے دے دُکھ درد نچ ہمیشہ شامل رہندے آسے۔
 ہک دن مخول مزراخ کردیاں انہاں نچ اتہجی دراڑ پئی کہ بکس دوئے دے مُنہ لگے دے
 قابل وی نہ رہے۔ ماء دادی منڈمول چرٹ کا، گجھ راٹھ کراٹھ نہ دکھی۔ دھوبی کا کُتتا نہ گھر کا نہ
 گھاٹ کا۔ تری حیران تہ پشیمان کوئی وی آپاتے گل مہہ چیندا۔ انگل دوئے داراٹھتی ہے۔ اپنی
 غلطی کوئی وی تسلیم کرنے واسطے تیار ہی نیہہ۔
 ہفتے گزر گئے۔ مہینے گزر گئے۔ تری دوست اپنے اپنے مُنہ چاہڑ کا کئی کئی ٹردے رہے۔
 اس عرصے نچ اندی نفرت وی بدھدی رہی۔

عادل تہ نسیم دے بچے ہم جماعتی آسے۔ انداز روز بکس دوئے نال ملنا جُلنا رہندا آسا۔
 دوئے بچے باصلوآ آسے۔ بچو بچو دوئی تبلیغی جماعت نال ٹردے رہندے۔ دن دن ہور چالی
 دان دا چلہ کُٹھے کڈھ کا آئے دے آسے۔ ہک دن عادل اپنے بچے کو نسیم دے بچے عدنان نال
 اسکول داروں واپس ایندیاں دکھیا۔ عادل اگ بگولہ ہو گیا۔ اس راہ نچ اپنا پُتر پکڑیا تہ اُس کو مارنا
 شروع کردتا۔ کنجر دیا پُتر اتوں اس نال ٹریں تہ ٹریں کیاں۔ ایہہ تو ہڑے پے لگدا ہے۔ ماؤ دی

سوکن تہیو دی سہیلی۔ توں ماہڑیاں دُشمنناں نال سنگ کریں۔ اصل خطا ایہہ تہ کم اصل وفادار ایہہ۔
 ابا ہوروی کجھ آکھناں ہے کہ بس۔ اسدی دوستی تے تہدی دوستی بچ زمی آسماناں دا فرق
 ہے۔ تہساں اچھائی ہور بُرائی بچ کدے فرق ایہہ کیتا۔ لوکاں دی کچھوکنڈی بہہ کا غیبت کردے
 آسیو۔ مسجد اں بچ بانگ گدی رہندی آسی تہ تہیں اپنے شغل بچ لکن رہندے آسیو۔ تہدی دوستی
 تعمیر ایہہ دکھی۔ ایہہ تفریبی دوستی آسی۔ تہیں ہکین دوئے نال ننگے ٹھٹھے تہ مَول کردے آسیو۔
 اساں کو اللہ دین دتا ہور دین دی تعلیم دی روشنی بچ اسیں اپنے تہیاڑے کڈھدے ہاں۔
 اسدی دوستی تہ رفاقت ہے۔

الحُب اللہ تہدی دوستی تہ دُشمنی دا اساں تے کوئی اثر نہ پسی۔ دوستی بچ خلوس رکھو دوستی
 پائیدار رہسی۔ ابا دوستی کو ہمیشہ ہر عیب تہیں پاک رکھو۔ کوئی کسی دا دُشمن ایہہ۔ ایہہ صرف اسدی
 سوچ دا تصور ہے۔ کسی شاعر کیہہ خوب آکھیا آسا۔

بڑھاؤ نہ آپس میں ملت زیادہ

مبادا کہ ہو جائے نفرت زیادہ

عادل بچیاں دیاں گلاں سنیاں تہ بڑا متاثر ہو یا۔ اُس دونیاں کو گل لایا تہ اللہ تعالیٰ دا شکر
 ادا کیتا۔

یاربا تو ہڑا لکھ لکھ شکر جس اسدیاں بچیاں بچ اتنا شعور پیدا کیتا کہ ایہہ اساں کو رہبری
 کرنے دے قابل ہو گئے ہور مگو دوستی دا صحیح مقصد سمجھا کا مگو راہ راست تہ آندے بچ کامیاب
 ہو گئے۔

قسمت نے پکھروں

دلشاد تہ ربینہ بچپن نیاں سہلیاں سن۔ بچپن توں اک دو بے نال دھڑونیاں تہ پہلو اڑی
 نے پھلاں نیاں بوہٹی مہراج تہ جنج ناکھئیڈ کھئیڈ نیاں رہیاں۔ دوئے اک جماعت وچ پڑھنیاں
 سن ہور اک دو بے نے راز وی رکھے وے سن۔ دلشاد اک سوہنی، لمی، گول مٹول منہ، چٹا رنگ، ہنس
 مکھ، شریف، دین دار، خوش اخلاق گڑی سی۔ دوئی بکھی ربینہ اک عام جی گڑی، جس ناکنکھ رنگ،
 درمیانہ قد، ہور نہ کوئی چنگی جیئی صورت سی، فروی اللہ نے قسمت چنگی لکھی وی سی۔ سیانے آکھنے
 کسے نی قسمت کسے ہور نا امتحان ہونا۔ ربینہ نی اس بد صورتی کی اس نے بیونی دولت نے چھپایا وا
 سا۔ اک بڈھی اماں نے آکھیا ساں:

کہ تیج جے دیے مائے کرم نہ دتے ونڈ

ادھے چڑھدے کھوڑیاں ادھے پھمدے جنڈ

ربینہ نی شکل و صورت وراں نے باپ نی دولت نے پردہ کیتا و اس۔ ربینہ نا پیواک
 پٹواری نے عہدے اُپر فائز سا، جس واسطے اک ڈی۔ سی کی اک بڈھی اماں نے آکھیا سا کہ بچا اللہ
 تنگی پٹواری بنائے۔ دلشاد نا پیواک مزدور جناسا۔ دنے کمانا تہ راتی چٹھا بلنا سا۔ دوئے سہلیاں
 پہلی توں بارہویں تک نال پڑھنیاں سن۔ دلشاد پڑھائی وچ وی بہت تیر سی۔ اللہ نے ہر چیز دتی
 مگر قسمت نے پکھروں جس کی دولت آکھنے اوہ اُس کول نیہہ سی۔ بارہویں تھیں بعد دلشاد نی
 پڑھائی روکی گئی تہ اس نی سہیلی نا داخلہ شہر نے کالج وچ ہوئی گیا۔ بی۔ اے نی پڑھائی نے دوران
 اس نارشتہ وی ہوئی گیا۔ دوجی بکھی دلشاد سوہنی، خوش اخلاق، دین دار لیکن دولت و داج نی بیماری نی
 وجہ نال اپنے کنبہ بیٹھی وی سی۔ رشتے آئے وی مگر داج نے اسنی خوب صورتی، دین داری، خوش

اخلاقی پُر نظر بیہ پیمن دتی ہور داج نی دیوی اس رشتے کی کسے ہور کھہر کہنی گئی۔ وقت گزرنا گیا، رینہ دو بچیاں نی ماں بنی گئی ہور دلشادنی عمروی ادھی ہوئی گئی۔ گراں ناکوئی نہ کوئی بڈھا ہر سال لکھاں روپے خرچ کری تہ اپنی زندگی نے گناہ بخشوان واسطے حج ورجانا رہیا، مگر کم بختاں کی دلشاد نی عمر گزرنی نظری بیہ آئی۔ بس دلشاد کی دلاسد دینے رہے کہ تو اہڑے واسطے دعا کرساں مکہ مدینہ جائی تہ۔ کم بختاں کی کدے ایہہ خیال بیہ آیا کہ حج اتھے وی ہوئی جانا اگر نیت ہووے ہور نظر ہووے۔ نہ کدے انہاں ملاں مولوی کی وی خیال آیا جیہڑے وہابی تہ سنیاں تہ طلاقاں نے فتوے گو بچیاں وچ ہمیشہ رکھنیں، لیکن کم بختاں کی داج نے فتوے دینیاں موت آئی اے۔ کاش مولویاں ایہہ گل وی آکھی ہونی کہ جیہڑا داج کہنی تہ بیاہ کرسی اُس ناکاح مولوی نہ پڑھاسا، اس نی نہ نماز نہ روزہ، کچھ وی قبول بیہ ہونا تہ ہی اُس نے کھہر نماز جنازہ پڑھاساں گے۔ مگر مولویاں نے دین وچ شاید اس طراں نے فتوے نہیں ہین ہور نہ کدے گراں نے انہاں پڑھے لکھے نو جواناں کی کدے خیال آیا ہور نہ شرم آئی جنہاں کی لوک آکھے کہ انہاں نے گراں ناناں روشن کیتا۔

دلشاد نی جوانی بڑھاپے نی دروٹی و اخ تیزی نال دوڑنی پئی سی۔ بڈھا باپ اج وی مزدوری کرنا سا ہور اپنی شہزادی نی ٹہلنی عمر تکی تہ رونا سا ہور دعا کرنا سا کہ اللہ بچی اگر دے پھنویس بد صورت، بد اخلاق، بد مزاج، لولی لنگڑی دے، مگر دولت پیسہ خوب کہ داج ناگدا کرن آلیاں نے مُنہہ ورماراں۔ آج وی گراں نے اک نو جوان نابیاہ سا، شہر نی اک میم نے نال۔ دلشاد ہور رینہ دوے سہلیاں ملیاں۔ فرنگیاں نی تہوائی پئی کہ ڈولی آئی گئی۔ اُس ویلے گراں ناک بڈھا گلا پھاڑی تہ بے شرمی نال گلاں کرنا سا کہ اگلے نے داج نے دوڑک دتے۔ دلشاد ایہہ ساریاں گلاں سُنیاں ہور دل نے اتھروں اکھیاں وچوں باہر نہ آئی جان، اس نے رینہ کی آکھیا کہ اڑیے میں مُنہہ تہوئی تہ آئی ہاں فریوہٹی کی تلکن جُلُساں ہور دلشاد نے جلدی جلدی اپنے مُنہہ وریپانی ناچھٹا ماریا ہور پانی نے نال اکھیاں نے اتھروں وی بہہ گئے۔

روحِ پاکہ محمد خورشید منور

محمدؐ دے ہو سو خُدا تُسدا ہو سی
پہلائی دا سب سلسلہ تُسدا ہو سی

فلک چن تہ تارے، عجب ایہہ نظارے
ایہہ بستی بیابان ہرا تُسدا ہو سی

ملائیک تہ انسان، ہراک جان و بے جان
اچا پرتاں توں وی راہ تُسدا ہو سی

ایہہ ڈوہنگے سمندر، ایہہ گپٹے ایہہ پڑیاں
نکے تھیں وی نکا، ذرہ تُسدا ہو سی

محمدؐ دے نقش و قدم تے جے رُسو
دو عالم دے اندر پہلا تُسدا ہو سی

سہولت قبر پنج سفارش حشر پنج
غلامی دا حق وی ادا تُسدا ہو سی

محمدؐ جے راضی، خُدا بس اے راضی
منور حشر پُر نضاء تُسدا ہو سی

نعت نبی ﷺ

وجود کائنات دا مدعا ہے مصطفیٰ ﷺ
ہوٹھاں اُتے مظلوم دی دُعا ہے مصطفیٰ ﷺ
روشن جس دے نور سُن جہان کر کہندا
عرش بریں اُتے جیہڑا مزمان کر کہندا
مشکل آسا کم جیہڑا آسان کر کہندا
کالی کلکھ رات دی صبح ہے مصطفیٰ ﷺ
وجود کائنات دا مدعا ہے مصطفیٰ ﷺ
مقام سب تھیں ہے اُچا مقام مصطفیٰ ﷺ
ازل تھیں کہنن ابد تکر امام مصطفیٰ ﷺ
جس پیتا ہووے اوہ جاندا جام مصطفیٰ ﷺ
کیتا خدائے پاک سُن عطا ہے مصطفیٰ ﷺ
وجود کائنات دا مدعا ہے مصطفیٰ ﷺ
تحت السرئی تھیں تا عرش انوار ہو گئے
روشن عرب دے اس طراں بازار ہو گئے
دلاں دے بچ مقیم فر سرکار ہو گئے
دو جہان دے اُتے سربراہ ہے مصطفیٰ ﷺ
وجود کائنات دا مدعا ہے مصطفیٰ ﷺ

نعت مصطفیٰ ﷺ

مظلوماں یتیموں مسکینوں سینے نال لایا کردے سن
اُمت دی خاطر پیارے نبیؐ دُکھ کتنے چایا کردے سن

اُس ذات دے صدقے میں جاواں قربان کراں چند جان اپنی
جس ذات دے اگے بوٹے بھی تعظیماً آیا کردے سن

جس جن پرُمل کے سب دُنیا رکٹ دے سہارے ہُن پہنچی
اُس جن کو ماہڑے پیارے نبیؐ اُنگی تے نچایا کردے سن

چارے یار پیارے آقاؐ دے ابوبکرؓ، عمرؓ، عثمانؓ، علیؓ
جیہڑے پاک محمد ﷺ عربی پرُ چند جان کہمایا کردے سن

رَب پاک نبیؐ دے صدقے سب بسمل دی مشکل حل کیتی
جد جد بھی ستارے قسمت دے گردش بچ آیا کردے سن

نعت نبی ﷺ

رَب دے اُس محبوبُ دی ہر اک کرامت کو سلام
محسنِ انسانیت نورِ ہدایت کو سلام
جس دی برکت شہرِ یثرب تھیں مدینہ ہو گیا
ذکر جس کیتا منور اُس دا سینہ ہو گیا
رحمتاں دا ہر طرف اتنا خزینہ ہو گیا
الغرض ایہہ پار آدم دا سفینہ ہو گیا
آمنہ دے لعل دی ہر اک سخاوت کو سلام
محسنِ انسانیت نورِ ہدایت کو سلام
جس کو بخشے حق تعالیٰ دید اپنے بے حجاب
سیر عرشاں دی کرائی دتے تھے بے حساب
ہور دتا دو جہاں دی شہنشاہی دا خطاب
مک گئی جہالت جہاں تھی ایسا آیا انقلاب
با مکمل دین دی اُچی عمارت کو سلام
محسنِ انسانیت نورِ ہدایت کو سلام

جس دا صدقہ پچیاں کو زندگانی تھہا گئی
جاہلاں کو علم دی شمع نورانی تھہا گئی
ساری دُنیا کو کتاب اوہ آسمانی تھہا گئی
ہر مفکر کو ادب دی ایہہ روانی تھہا گئی

رَب دتے اعزاز جیہڑے اُس بشارت کو سلام
مُحسِن انسانیت نورِ ہدایت کو سلام
جاں نثارِ اہلِ حق اوہ بدر تھیں کرب و بلا
معرکہ آریاں دا ایہہ سلسلہ جاری رہیا
بے سرو سامان لڑدے ہی رہے شیرِ حُدا
دو جہاں بچِ مرجبا ہی مرجبا دی ہے صدا

فرحینؓ ابنِ علی دی اُس شہادت سلام
مُحسِن انسانیت نورِ ہدایت کو سلام
زیر سایہ جنجراں دے جس ادا کیتی نماز
جس دی عظمت دی گواہی خود دیتی اُس کارساز
فرِ امام الانبیاء دا بخشیا جس کو خطاب
اِنج بھی جس دی شان زچی سارے جگ تھیں بے نیاز
مسجدِ اقصیٰ دی اُس اعلیٰ امامت کو سلام
مُحسِن انسانیت نورِ ہدایت کو سلام

.....خوشید کر مائی

ڈم کالجے لانی ہے سی
دل بچ یاد پرانی ہے سی

گلاں مٹھیاں کرنا سا اوہ
گلاں بچ ویرانی ہے سی

پی پی تھکے تریبہ میہ مگی
دریا ہے سا پانی ہے سی

ایویں جیجا میں صحرا بچ
ایویں ریت اڈانی ہے سی

سفر کیتا سا میں صدیاں نا
اکھ نال اکھ ملانی ہے سی

میں کہانی نے بچ ہی میہ ساں
ماہری غضب کہانی ہے سی

کئہر بہترے مکان کوئی وی میہ
ساہڑے ملنے نامکان کوئی وی میہ

سب گجھ نواں، نویں اے ایہہ دنیا
حیران ہاں کہ حیران کوئی وی میہ

میں تاریاں تھوں پچھیا ادھر کون اے
چگی بولے ماہری جان کوئی وی میہ

سفر کرنا اے تہ فر سفر کرنا پیسی
کول تہ سفرنا سامان کوئی وی میہ

چڑیاں بچ عجیب جینی اُداسی اے
بولیاں ہن پر اُڑان کوئی وی میہ

اگ بچھاواں مٹی تہ ریت پاواں
پر ریت نی تہ دکان کوئی وی میہ

..... شیخ ظہور

کر کر ایڈے قہر نیہہ جانی
دُنیا چھٹ اک ٹھہر نیہہ جانی

پھانڈے، دم، درؤد کرائے
ماہڑے اندروں لہر نیہہ جانی

دستی دستی زت طلاقاں تھکا
بے خصمی دن مہر نیہہ جانی

رگن رگن تارے اکی بیٹھاں
سوچ ایہہ پشلے پھر نیہہ جانی

اُس نی غزل نا چچا جو چڑھیا
ردیف، قافیہ، بحر نیہہ جانی

رانجھا میرا، میں رانجھے نی
میں کیدوں نے شہر نیہہ جانی

تہن ظہور خدا نیا بندیا
شکل اک شام سحر نیہہ جانی

کُنبے اندر وپر بڑا ساں
ہر ویلے ہر جاء کھڑا ساں

چاہڑی چھل پھمیری ہونے
بہالن آلا اک اڑا ساں

کل مر جاساں گا تہ پرسوں
وپر گلاسن چور بڑا ساں

رتو آلے پہنایاں اندر
لسا نالے گجھ مہڑا ساں

سغلی سب ترامے نے سن
میں مٹی نا اک کھڑا ساں

قدر کسے نہ کیتی میری
پہاویں ستھرے دار تھڑا ساں

قضیے زد ریئی روح میری
بیاہیا نا ساں یا چھڑا ساں

.....مجھ اقبال شال

کہر نی گل کوئے یار نہ کریو
لوکاں نا اعتبار نہ کریو

ماء پیو نی قربانی پھنکی
کسے کی رشتہ دار نہ کریو

انہاں نے اتھروں، اگ نی سؤلی
پہنیاں کی بیزار نہ کریو

رت کہہ اے، جے کھلوی منکن
پہنیاں کی انکار نہ کریو

جیہڑا عزت جتیاں رولے
ایہجا کوئی بیوپار نہ کریو

دولت کنجری کہر کہر چننی
اس کنجری نال پیار نہ کریو

غل

مگی نہ رگن انہاں بچ ایہہ بڑے لوکاں نی بستی اے
ایہہ سستی شہرتاں نے ہتھ چڑھے لوکاں نی بستی اے

بغل بچ برچھیاں اس نی ، لبیاں پُر رام نے قصے
ایہہ کہہ مخلوق ہے ربا! کیہڑے لوکاں نی بستی اے

توں ہی دہس نا بے میں کسراں شریکِ غم کراں کے ایہہ
منافق نی صفاں نے بچ بڑے لوکاں نی بستی اے

ایہہ اوہ بستی کہ جس نے ہر قدم وِرد درد نے قصے
ایہہ اپنی لائی نی اگ بچ سڑے لوکاں نی بستی اے

نہیں آج وی نہیں مننا ضمیر اس نی اطاعت کی
ایہہ اپنی ضد اُپر آج وی اڑے لوکاں نی بستی اے

تغزل
.....معراج راہی

اُس نی اکھ بنا بدلاں نے پھڑوی لانی اے
سُکی کسیاں کی وی تک لہر چڑھی جانی اے

تک تصور نے چٹے مہلمی پردے چکھوں
چہاتیاں مارنی تگنی اے تہ شرمانی اے

کسے سنگ اپنا تعلق کدے جُویا وی تہ نیہ
فر وی آج شام تھیں کوئی یاد بڑی آنی اے

جس کی تکیا نیہ کدے اُسنی کمی کیوں لگنی
تاہنگ ایہہ کس نی اے سوچاں، بڑی حیرانی اے

پُھلاں نے اوہلے کھلی تگنی اے چھینی اے کدے
بڑی چہکنی بڑی ڈرنی بڑی شرمانی اے

ناں پتہ چکھیاں تہ رُسنی اے خفا ہونی اے
ہستی گل ٹالنی رہنی، گُروی مستانی اے

توں کیاں لوڑیں خطہ عرض ور اُسکی راہی
حور بہشتاں نی اے اوہ تہ پری اثمانی اے

.....مشکور احمد شاد

عجیب رنگِ بہار دکھیا
ہر بک سینہ فگار دکھیا

کفن بچ آسے ایہہ پھل سارے
تہ شبنما دا مزار دکھیا

پہنکم ہويا غرور اُسدا
علاقہ سب استوار دکھیا

ایہہ کپڑی جاء ہے مسیحا جتھے
میں دوستو! خود بیمار دکھیا

شاد منک پن کے پھر پھرا کے
زمانے دا کاروبار دکھیا

لاویں جے دو چار لیا دے
پچھڑے سجن یار لیا دے

میں کد زمیاں آسماں منگے
ماہڑا پچھڑا یار لیا دے

پہنکھیاں ہور تہرائیاں رتاں
پریم ہٹی دا پیار لیا دے

جسدے سنگتل یار تک ہوون
ابھی کوئی تار لیا دے

مجنوں کرے مریدی ماہڑی
ابہجا عشق بخار لیا دے

پہنکھیاں

دلش اشفاق ترک

رُک ذرا اوہ دلِ باکدے نہ سٹ کے توں نسیں
ہجاں وی ہاں چکھے چکھے ذرا تہ مُر کے توں دکھیں

کپ سٹے اوہ رابطے، اوہ راستے، اوہ واسطے
مگر پُہلی ہجاں وی نیہہ شکل توہڑی اوہ دلشیں

میں کہن قلم لکھاں وی کہہ، کراں وی کہہ اوہ ساقیا
حُسن دی توں ہیں شہنشاہ تہ عشق دی میں سرزمیں

نسیں پراں نہ ساقیا، سُنیں ذرا توں التجاء
وصل دے جام توں پلا، نہ ڈر ذرا توں نازنیں

ڈٹھے تہ مچ حسین وی، جمیل وی، شکیل وی
پر آج تک ڈٹھا وی بیہہ کوئی توہڑے توں بہتریں

توں اُس چکھے نہ ہو فنا، سُنیں ذرا اوہ دانشا
ہجاں وی تہدھ رکھی کیاں دلے دے وچ اوہ جاگزیں

.....ماسٹر فضل احمد شیخ

غزل

کسے ور کوئی یقین نہیہ اجکل
امن سکون نا چین نہیہ اجکل

دو رنگی بیچ ہر کوئی رنگیا
امانت دار امین نہیہ اجکل

رتیاں ماسیاں مٹی پکنی
ستی کدے زمین نہیہ اجکل

گوگل نا ہن دور اے پہناریں
اڈنے باز ، شاہین نہیہ اجکل

چنگے پہلے بھکاری بن گئے
پہنکھا کوئی مسکین نہیہ اجکل

فضل ہن سب گجھ انگل نے اُپر
موبائل ور کیہڑا سین نہیہ اجکل

.....ملک ذاکر خاکی

اتھروں پل پل ڈہلنا رہنا
راز دے نا گھلنا رہنا

لوکاں آگے توں اکھ پھیری
بس آجاں تک قلنا رہنا

ملاں والے وی ٹر جاسن
چھوٹی والے رلنا رہنا

نکے بچے کی چھنگی تہ
ایہہ دل ماہڑا پھلنا رہنا

اوہ مگی سودائی لگنا
ہر بندے نال گھلنا رہنا

آگ لگی اے سینے اندر
پکھیاں ایویں چھولنا رہنا

گل پتے نی نہہ گجھ کرنا
خاکی ایویں بولنا رہنا

تھکھنا دل تہ رونی اکھ اے
بڈھی عمر نا لگنا چھنگ اے

جے ہوئی ہن زندگی تیری
اُسنای فر داروں لکھ اے

رنگ برنگ موسم لگا
بہار نا موسم بکھو بکھ اے

پورا دن

پورا دن بارش سی بہرنی
اڑیا باہر لگی ہن دکھ اے

عید نا چن خورے کد چھسی
ہر بندے نی اُس ول تک اے

فصل تیرے اُس کماے
ماہڑے کول خالی اک رکھ اے

خاکی وچ حساب نے ماہر
اُنکی اُپر گنا لکھ اے

.....محمد رفیق خان رفیق

اجکل پہناری پہناری دے
دُکھ درداں دی ماری دے

ایہہ دُنیا دی دولت پھیردی
گجھ نہ کرسی یاری دے

اجکل ایہہ نادار بے چارہ
روندا زار و زاری دے

کپڑے لا کے بھی اوہ شخصاً!
نگی اَج دی ناری دے

اجکل توہڑے بانج رفیقاً
خالی ماہڑی پھناری دے

نہ روا رکھ دوستا ظلم و ستم
کر خدا دے واسطے رحم و کرم

پوڑ کردا ہے کلیجے کو ماہڑے
اس جُدائی دا چنناں رنج و الم

مُج دوا دارو طیبیاں سُن کیتے
بل کدے وی نہ ہوئے دل دے زخم

دُکھ، درد تہ غم توہڑے بچ دوستا!
بس اچانک زندگی ہوسی ختم

اَج رفیقاً دوستاں دی یاد بچ
لکھ چھوڑی ہک خوبصورت جی نظم

کدے ایندے کدے جلدے خیال بھی ماہڑے نہ رہے
عشق بچ سگی چنگے حال بھی ماہڑے نہ رہے

محسوس نہ کیتا مگو چھاڑے والی یاری کیتی
اوہ دُور بھی دتے نہ نال بھی ماہڑے نہ رہے

دل بیمار کو دوا اگر نیہہ تھہائی تاں کہہ
جوانی اسدی نہ ریئی ملال بھی ماہڑے نہ رہے

اسدا مزاج فیصلے تسلیم خم کیتے آساں
ابھی سپڑی زبان کہ سوال بھی ماہڑے نہ رہے

اوہ وقت کجھ ہور آسا ، آج وقت کجھ ہور ہے
اوہ مہینے توہڑے نہ رہے اوہ سال بھی ماہڑے نہ رہے

تصادم منظور نیہہ آج کل دے دور بچ کائنات
غیرت توہڑی بھی نہ ریئی اُبال بھی ماہڑے نہ رہے

غزل

تن مقتول بچوں کہہ تلو قاتل پسند آیا
جواباً جھوم کے آکھن لگا کہ دل پسند آیا

کوئی نیبہ ہمسفر ماہرا اوہ آسائش دے عادی ہیں
مکو دشوار رستہ ہی سوئے منزل پسند آیا

جو تارے ڈبڈی کشتی کو اسی کو نا خدا آکھن
مگر بے ہمتے انسان کو ساحل پسند آیا

ڈبوند ہے ایبہ لوری دے کسے ہر ناداں مسافر کو
سمندر دا عجب جیا مکو ایبہ چھل پسند آیا

بدلے رنگ دُنیا دے نیبہ دانش او پری ایبہ گل
کسے کو حق پسند آیا گرے باط، پسند آیا

مگر..... محمد یقین فانی

نعل

اپنا آپ سمہالی رکھ
نیکاں نال ہی پہنالی رکھ

دلوں کڈھ غرور تکبر
سنگی صاف خیالی رکھ

پہیڑے سنگاں سنگ نیہہ کرنا
چھوٹھ دلوں نکالی رکھ

ہووے کئہر جے امن امان
غصہ اندروں خالی رکھ

رہو خوش تہ کرو دُعا
ہر اک نال خوشحالی رکھ

دُکھاں نال ہی سکھ نی فانی
سدا کردار مثالی رکھ

.....نذہت نسرین

ویلا بھیس بٹاسی اک دن
سجھائیں سبق سکھاسی اک دن

ابھی کوئی تدبیر بناواں
خود اپنی تقدیر بناواں

عیب اُچھالے لوکاں نے جو
آخر در پچھتاسی اک دن

میں تہ چاہنا قلم دو اتاں
اوہ آکھے شمشیر بناواں

جد وی تیری یاد آسی گی
سُتے درد جگاسی اک دن

پہلاں

یاداں والی بیٹی گنی
اک نویں تصویر بناواں

اَج جیہڑا اے دشمن ماہڑا
تکلیو تُوں پچھتاسی اک دن

سارے چنگڑے پہنکی تہ اَج
اک دوجے کی پھر بناواں

پہاڑی نی پگ اُچی کریئے
ماں بولی جاگیر بناواں

غل نذیر حسین بھٹی

دل جس کی دتا بے وفا ہوئی گیا
نال ماہڑے تلو کہہ دغا ہوئی گیا

قید کیتا سا پنجرے نے بچ دل ماہڑا
شکر اے قید تھوں دل رہا ہوئی گیا

ماہڑا محبوب سوہنا سا تاں اُس اُپروں
جوں ہی تکیا ماہڑا دل فدا ہوئی گیا

نیکی اس نال کیتی بڑی بے شمار
کہہ کراں ہُن ماہڑے تھیں جدا ہوئی گیا

جیہڑا اس نا ساق اوہ اے باقی اجیں
حق ماہڑا سا جیہڑا اوہ ادا ہوئی گیا

سال پچھلے لٹیرا سا سُنیا سا میں
اَج سُنیا اے اوہ رہنما ہوئی گیا

آنا جانا دتا چھوڑ اُس نے نذیر
درد ابجیا دتا لا دوا ہوئی گیا

.....وکیل احمد حیات

اپنا عشق بچاواں کسراں
دُنیا کی سمجھاواں کسراں

کسراں منزل اوہلے رکھاں
اپنے خاب چھپاواں کسراں

تہلا تہلا کہناڑی رچی
اگ میں اس کی لاواں کسراں

اپنی اپنی کرنے پتر
پیو نا درد سناواں کسراں

لگی لگی تکتنا مُرشد
دل نا حال سناواں کسراں

اوہ دہسنا اے جادو یارا
ہسنی اکھ وچ اتھرو یارا

جان وی تو اہڑے قبضے وچ اے
دل ور تو اہڑا قابو یارا

اُس وی گل اپلاتی کیتی
میں وی ہسیا باہروں یارا

ہر دو جا اتھے چھوٹھا اے
ہر تیجا اے ڈاکو یارا

اپنی جان نا دشمن سنیے
اپنا آپ اے آپو یارا

پتلا

.....رفعت ناز کھوکھر

ہر اک بندہ رہنا جانا
ہتھ اے خالی کہنا جانا

دہنہ ہونے کبر واپس آ
شام پچی دہنہ لہنا جانا

اک تیرے ہجر نے اندر
دُنیا نے دُکھ سہنا جانا

کہڑی جیہڑی اے ٹک ٹک کرنی
زندگی نا دریا بہنا جانا

اک اک کری کے دُنیا اندر
حساب کتاب اوہ لینا جانا

ککھ وی نہیں اے دُنیا لوکو!
قرآن وچ اوہ کہنا جانا

عشق نا چسکا بُرا ہونا
دل وچ لگا چھرا ہونا

لگنیاں لگنیاں لگی جانا اے
چکنا نہیں ایہہ گھوڑا ہونا

اس وچ لوکاں عمراں کڈھیاں
دل کدے نہیں بوڑھا ہونا

سب گجھ دسنا اس نے اندر
پہیرا روگ بچھوڑا ہونا

پہنکھ بہتی اے اس وچ پئی کے
ہے روٹی جنیا ٹوڑھا ہونا

ناز پہنکی کدے عشق نہ کریاں
خالی پلیٹ تہ بورا ہونا

دُکھاں پُہری دی لکھی ایہہ کتاب دے جُل
کنڈیاں دے سنگ ہی اک گلاب دے جُل

نویں تے نیہہ اعتبار گُجھ وی کرنا
اگلے وعدیاں دا توں حساب دے جُل

رُکھے رُکھے نے پُھل گلشن دے سارے
آ نہ اِس چمن کو نواں شباب دے جُل

مجنوں ، دیوانہ ، پاگل ناں پُرانے سارے
عاشق کو اپنے نواں ہک خطاب دے جُل

سُتیاں ہی عمر گزاری اِس انتظار بچ
آ توں ہُن سوہنا اک خاب دے جُل

خوشیاں دے یا اضطراب دے جُل
سجاد سوال پُچھے گُجھ جواب دے جُل

..... بلال احمد بلال

تغزل

اس نے مگی جدوں تھیں ستانا چھوڑ دتا
مگی لکيا اس می ہُن چاہنا چھوڑ دتا

چُھیا جد تھیں اوہ پُھل کنڈیاں ہاروں مگی
میں وی اس پُھل کی ہتھ لانا چھوڑ دتا

تکيا جد تھیں نمک میں اس نی مُٹھی وچ
اپنا پھٹ اس کی میں تہ دہسانا چھوڑ دتا

اس نی تہمت نا غم نواں کھانا آں میں
اس نے ہجر نا غم میں کھانا چھوڑ دتا

جس جگہ وچ کوئی اپنا دردی نیہہ بلال
اس جگہ وچ سدا میں ہُن جانا چھوڑ دتا

اپنی زبان

ہے جذبیان فی ترجمان اپنی زبان اپنی زبان
بل سام کے رکھنی اسماں اپنی زبان اپنی زبان

اس فخریہ اس شوقیہ ہر مجلساں ہر محفلاں
ہر جاء بولنے پھراں، اپنی زباں اپنی زبان

دیوان عام اس کھڑاں دیوان خاص اس کھڑاں
اعلیٰ ترین ایہہ دفتراں، اپنی زبان اپنی زبان

اے فیثناں نے شائقیں بدلی کرو نہ والدیں
ہے مہرباں ایہہ گلکشاں اپنی زبان اپنی زبان

استھیں کوئی نیہہ بہترین پُر جوش نالے پُر اثر
گلقتند تہ شیریں بیاں، اپنی زبان اپنی زبان

ایہہ خوڑیاں پُر بولنے، ایہہ چوٹیاں پُر بولنے
چھوڑی کدے نہ بلبلاں، اپنی زبان اپنی زبان

نہ کاگ اُردو بولنے، نہ مور پشتو بولنے
ہر کوئی لیکن بولنا، اپنی زبان اپنی زبان

ہر شاخ تہ ہر ڈال تہ ہر باغ تہ ہر ماہل تہ
بچ ٹھوک ٹھاکے پرتاں اپنی زبان اپنی زبان

گہنگی تہ سکو بولنے، سارے پکھیرو بولنے
چھوڑی کدے نہ شارکاں اپنی زبان اپنی زبان

اُردو پڑھن یا فارسی بولن ہمیشاں کھر کھر
گڑیاں تہ گدرے بیگماں، اپنی زبان اپنی زبان

خالی گلاں نہ کر عظیم اس ویلے موقعہ بہترین
ہر حال اس لکھاں پڑھاں، اپنی زبان اپنی زبان

خاکی

چٹا خاکی کالا خاکی
اُچا خاکی مندر خاکی
ٹوں وی خاکی
میں وی خاکی
باپ وی خاکی
ماں وی خاکی
ہندو خاکی مسلم خاکی
کرچن ہو رسکھ وی خاکی
جوان وی خاکی بڑھا وی خاکی
گڑی وی خاکی
جنناں وی خاکی
پپو وی خاکی پتر وی خاکی
ماں تہی دوئے خاکی
اول آخر سب ہی خاکی
خاکی سب داباوا آدم
آخر خاک رل لگیں آدم

.....شام لال شرما

پہاڑی زبان

پہاڑاں بچ بسنے آں مٹھی اے زبان پہاڑی
اک آدم نی اولاد ہندو، سکھ تہ مسلمان پہاڑی

بن دہنہ، چن، تارے، اس ماراں لشکارے
اس تہرتی نے یارو قدردان پہاڑی

چکھو، ظلم نے چھلکن دے راتی تہرتی ور
جاناں وی رل مل کرن قربان پہاڑی

انہاں نفرتاں آلے دریا نے چھلاں کولوں
پٹھاں کدے نہ موڑن پہلوان پہاڑی

دکھ سکھ نے ہاں پھیال سارے
جموں تہ کشمیر نے جند جان پہاڑی

وچ مصیبت نے کوئے پھسی ہووے
گل اپنے نال اُسکی لان پہاڑی

ذات پات آلی کوئی گل نیہ شام
گیت خوشیاں نے رل مل گان پہاڑی

قطعے

محمد خورشید منور

تعصب دی اگ بچ نہ سڑ دوستا
نفس دی ہوس نال لڑ دوستا
اس عیش عشرت دا ہوسی حساب
سخاوت دا بھی درس پڑھ دوستا

ایہہ گرمی اسی دی ایہہ سردی اسی دی
ایہہ برفاں ایہہ سبزہ بھی وردی اسی دی
اسی دے ایہہ بدل ، ایہہ پانی ہوا بھی
ایہہ ٹھنڈ و تپش بھی مرضی اسی دی

علم

کالی رات نے سینے اندر
علم ناک دیا بالو
اس دیئے نی لوہ سنگ سارے
رستہ پچھا نومنزل لوٹو
قلم کی تلوار بناؤ
جہالت نے سب دشمن مارو
دیئے سنگ دیا بالو
نہیرا آپے نسی جاسی
نفرتاں نے جنگل کپی
پیار نے نُس شہر بساؤ
کہہ کہہ علم نے چنڈے لاؤ
خوشیاں نے رل گیت گاؤ
پچیاں کی سب علم سکھاؤ
جگ سارا جانن ہوسی
امن ترقی تاں ای ہوسی
جے علم نے نعرے لاسو / جے علم نے نعرے لاسو

فانی دُنیا

جگ وِ چاشن
چار تہیاڑے
آخِر گورہنیرا
اُد جاوَن جیہڑے
پنکھ اڈارو
مڑنہ پاوَن پھیرا
چار دِناں نی
قید کئی تہ
کرنے بن بسیرا

شَرک

شَر شَرک تہ غیبت جنیاں
دوہین چُھریاں
تڑیا ٹوکا
جس لڑکیاں
اوہ نہ تریاں
بحر کُف تھیں
دُہیاں لکھ
دین خُدائی
چڑی اکھ

فریاد

اَجکل دے دستور نرالے
 کہندا پیو سکولے جاؤ
 ہائے ہائے ماہری قسمت سرگئی
 دُدھ رڑکاں کہ مچھیاں کھولاں
 کیہڑے ویلے پت پکاساں
 ماہڑے تھیں نیہہ قضیہ ہوندا
 کھاہدے ویلے سب آگیندے
 پہیڑے کھرے بچ روزی ماہری
 ہُن آگئی پیو دی واری
 ہر ہک پیو بھی نیہہ سکھلا
 پیو آکھے میں اَج کم تے گینا
 جے تَساں لگے چنگی پڑھائی
 پڑھن جہاں دے پیو ملازم
 اَج پکٹ تے کھڑنی کھوڑی
 ہے سرحدی جناں نکماں
 کسراں پڑھسن پڑھنے والے
 ماء کہندی چھولے کھر مُڑ آؤ
 سوخی جان شلجے چڑھ گئی
 ڈنگراں نال میں کس کو جولاں
 آٹا گنساں رُٹیاں لاساں
 کیہڑا ٹھکسی گیدرا روند
 کرنے ویلے کن ڈور لیدے
 کم نیہہ مکدا رات تہیاڑی
 لکھدیاں چہڑ گئی قلم بیچاری
 اَساں لوکاں دا حافظ اللہ
 اَج بچو تَساں کھر ہی رہنا
 پئے جلیو جد فرصت آئی
 یا فر ٹھیکے دار تہ ناظم
 کے تہیاڑ نکمے چھوڑی
 غریباں دے سر تہندا لماں

اکلاپا

جیہڑا ماہڑیاں
 ساساں نال
 بلیں بلیں ڈردار ہیا
 جس سُن ہر مصیبت دے پنج
 دتا ماہڑا ساتھ
 دہسو کسراں
 پُہل سکدی میں
 بچپن دے
 اِس سٹکیا کو

تنہائی

بک بک ساہ
 ڈکدی رہندی
 توہڑے کیتے
 اکھ کھولاں تہ
 توں ہوویں
 بند کراں تہ
 توہڑے سُنھے ہوون
 بس توں ہوویں
 یا میں ہواں

جوڑ

تُسیں مچ بڑے ہو لوکی
 اسیں تہ بس ماڑے
 تُسیں گتھے
 اسیں گتھے
 ماہڑا توہڑا جوڑ نیہہ کوئی
 دُنیا کہہ اے
 جیون کہہ اے
 اَساں اِسدی لوڑ نیہہ کوئی

گیت

کیاں سوچی سوچی کالا ماہرا رنگ ہويا
آہاں مل اک واری دل ماہرا تنگ ہويا

دلے کی چُھنی اے رات بچھوڑے نی
کدوں می نصیب توہرا سنگ ہويا

ہر ویلے ڈیکاں رکھیاں میں توہریاں
فر ماہرا آپے نال جنگ ہويا

ماہری جان ایہہ ہجر نے تیر مگی لائی تہ
ہُن زخمی ماہرا انگ انگ ہويا

تیرے چچھے دُنیا پہنلائی اے سلیمہ
نہ چچھیاں دل کسراں ملنگ ہويا

سی حرفی

الف: اللہ خالق سب عالماں نا ، فلک ، خلق تہ زمیں تیار کیتی
کوہ طور ، سمندر ، پہاڑ ، پانی ، مدینے وچ اے عجب بہار کیتی
ہور جنگل ، باغ ، پہاڑ سارے ، پھلاں نال تہرتی اے سنگار کیتی
کیسا اے کمال یقین فانی ، سوہنے آقا نی سب سرکار کیتی

ب: بجل بجیل توں چھوڑ بندے ، عمل کر توں سنت قرآن اُپر
نال حُسن اخلاق عمل سوہنا ، آساں چلنا اے نبیؐ نے فرمان اُپر
مندے کم چھوڑ کے ٹس سارے ، زبڈگی بسر کرو سب ایمان اُپر
کیوں پھلیاں توں یقین فانی ، کدی مار پھیرا قبرستان اُپر

پ: پڑھ کتاب قرآن والی ، ایہہ رب نا بہوں احسان سائیں
مِلسن سب ہدایتاں اس دچوں ، جے پڑھیں توں نال ایمان سائیں
مومن بن جاسیں توں صحیح بندے ، تیرا کدے نہ ہوسی زیان سائیں
فانی کر یقین توں رب اُپر ، پڑھ نماز تہ دے اذان سائیں

ت: تکلیا نُورِ ظہورِ سوہنا ، جیہڑا رَبِّ کریم نے دہسیا ای
سنہری جالیاں تہ سبز گنبدِ سوہنا ، انہاں وچ آقا سوہنا بسیا ای
جالی نال اُتھے ریاضِ جنت ، تکلیا نُورِ سارا وچ رسیا ای
کرم رَبِّ نا فانی ور ہویا اے ، وچ نماز نے متھا جے کہسیا ای

ث: ثالثاں کم خراب کیتے ، کر لالچاں ظلم کماوندے نی
نہ کوئی انصاف عدالتاں وچ ، اُپروں حاکم حکم چلاوندے نی
بس کسے غریب نا چلنا نہیں ، پیسے والے رشوت کھلاوندے نی
بے کس غریب یقین فانی ، اللہ پاک اگے گرلاوندے نی

ج: جگ اندر کدوں امن ہوسی ، دکھاں وچ عالم پریشان اللہ
دکھ درد جدائی علاج نائیں ، ہویا ہر بندہ پریشان اللہ
دکھ دُور نہ ختم جدائی ہوسی ، آساں عاصیاں نا نگہبان اللہ
کرو مہر محبتاں سب فانی ، کرسی مُشکلاں سب آسان اللہ

چ: چُپ رہنا کم عاقلاں نا ، نبی پاکؐ نا ایہہ فرمان لوکو
کچھی گل نا تُساں جواب دینا ، ایویں بولنا اے زیان لوکو
آقا پاکؐ نے بیوں فرمان سوہنے ، صفت اے ایہہ وچ قرآن لوکو
کرتوں وی یقین تہ من فانی ، اے نبی پاکؐ اُتھے بخشان لوکو

ح: حال زمانے نا حال تلو ، اُلٹے کم تہ خرچ فضول ہُولا
شادی وچ جو رسم رواج تکے ، کسے وچ نہ رہیا اصول ہُولا
تہنیاں پہنیاں کی شرم حیا نائیں ، نائیں دین اسلام قبول ہُولا
ماء پے تہ پہنیں پہنئی سارے ، اسے وچ فانی مشغول ہُولا

خ: خود نا کر خیال بندے ، گلے غیبتاں چھوڑ نما نیا توں
 بہوں بڑا گناہ اے غیبتاں نا ، یاری رِب نا لا مستانیا توں
 توبہ کر پکی توں رِب اگے ، اوہ بخشہار اے ایہہ گل جانیا توں
 اتھروں توبہ نے کڈھ یقین فانی ، جنت پہنچ دیسی جے پہچانیا توں

د: درد جدائی نی چہڑ پھیری ، عاشق نہیں سونے ساری رات لوکو
 رونے وچ جدائی فراق اندر ، ہاہجوں یار نے کرن نہ بات لوکو
 کھان پین نی کوئی پرواہ نائیں ، نین بگنے وانگ برسات لوکو
 رنگ زرد چہلا ، ہویا سِک ہویا تہلا ، ہوسی کدوں فانی مُلاقات لوکو

د: ڈبے بیڑے توں کڈھ ربا ، جیہڑے وچ سمندراں گئے پھس نی
 اک توں اللہ مددگار ساہڑا ، باقی کسی نے روگ نا اے بس نی
 دُنیا قائم اے آس اُمید اُپر ، لا آس اُمید آس بیٹھے آس نی
 غفلت چھوڑ ہاں توں یقین فانی ، تاں ای کر سکسیں توں پار کس نی

د: ذکر جو رِب رسول والا ، دل صاف تہ سب سکون ملنا
 جے کر ہوون رِب رسول راضی ، بے شمار ثواب سکون ملنا
 بخشش ہووے جے رِب رسول ولوں ، حکم جنت نا صاف مسنون ملنا
 صبر کر توں رِب نی رضا اُپر ، فانی وچ قبریں جا سکون ملنا

د: رب راکھا ساہڑا اے اللہ ، ہر شے اے ذکر اذکار کرنی
 جاندار بے جان مخلوق ساری ، سوہنے رِب نا ناں پکار کرنی
 روزی دیونا اے رزاق ساری ، دُنیا کھا کے شکر گزار کرنی
 آقا ہن شافع سُن یقین فانی ، اللہ پاک نی ذات قرار کرنی

ز: زار قطار نہ رو غافل ، کر توبہ تہ پڑھ نماز بندے
روزے رکھ رمضان نے سب پورے ، عُرْباً صدقے نال نواز بندے
ہور حج زکوٰۃ خیرات سارے ، سب دے کا پا اعزاز بندے
بہوں صبر تہ شکر یقین فانی ، سوہنے آقا نا بن ایاز بندے

س: سکھ سائیاں وچ زندگی نے ، نال دکھ وی تا حیات ماہی
جدوں خوشی آوے غمی نال ہونی ، کدیآونی بن آفات ماہی
ہووے رُب نا کرم احسان میاں ، نس جاوے سب بلیات ماہی
پہاویں رکھ توں صبر یقین فانی ، ہونے نیہہ قابو جذبات ماہی

ش: شک تہ وہم نہ کر بندے ، صحیح سوچ ایہہ سب پُہلا دیندے
شک وہم نا کوئی علاج نائیں ، سب قرآن حدیث بتا دیندے
چھوڑ سنگ توں بے نمازیاں نا ، جیہڑے نال شیطان بٹھا دیندے
کر سنگ فانی عابد ولیاں نا ، رستہ دین والا سمجھا دیندے

ص: صبر تہ شکر ہے رُب تیرا ، دتی زندگی موت وی دیونی اے
نعمت بخشی توں ایمان والی ، رزق روزی وی توں ہی دیونی اے
کلمہ نبی نا توں نصیب کیتا ، گنہگار اُمت بخش دیونی اے
رُب واحد تہ لاشریک فانی ، سچ آکھنے نی ہمت دیونی اے

ض: ضرب لگی سینے وچ میرے ، تیری دید مینوں بہوں تنگ کیتا
دن رات جدائی نے درد اندر ، تلکن نین تگی نیہہ توں سنگ کیتا
لا کے توں یاری کتھے غیب ہويا ، ہتھ پا کیلجے چ ڈنگ کیتا
کدے مُد کے مکھ وکھا فانی ، امن چین میرا کیوں پہنگ کیتا

ط: طلب بہتی مگی یار تیری ، دُنیا طلب کرنی مال دولتاں نی
عشق وچ مہمہ طلب کوئی ہور ہونی ، عاشقاں خبر ہونی سب حالتاں نی
دُنیا داری نا نہیں خیال ہونا ، سوچ نہیں ہونی ذاللتاں نی
نائیں خوف تہ فکر یقین فانی ، نائیں کرن پرواہ عدالتاں نی

ظ: ظلم نہیں کرنا کسے اُپر ، بدلہ اک دن توں وی چکاونا ای
ظالم نال شیطان ہمیش رہنا ، جیہڑا اُلٹا کم کراونا ای
رَب رحم کرنا مظلوم تائیں ، ہر دُکھ توں اوہ بچاونا ای
پہلیاں نہ اوقات یقین فانی ، رُب جبار تہار کہاونا ای

ع: عقل مہمہ آونی ظالماں کی ، حق ناحق نی کوئی پہچان نائیں
جبر زور تہ طاقت لان پوری ، ایسا تکیا کدے حیوان نائیں
مال زر تہ زن زمین ہووے ، اپنا چھوڑن کوئی ارمان نائیں
رَب اُس فریاد توں عاجزاں نی ، فانی ہر بندہ انسان نائیں

غ: غافلہ اُٹھ نماز پڑھیے ، سرگی نال وی ہوئی اذان بندے
ویلہ فجر اے رب نی رحمتاں نا ، رُب نے رکھیاں وچ آسمان بندے
روزی فجر ویلے تقسیم ہونی ، تنگی دُور تہ کم آسان بندے
اِکو در اے رُب اے رسول والا ، جس نے سب فانی مہمان بندے

ف: فکر ڈاہڈی مگی موت والی ، ہوسی کہہ ربا منزلاں اوکھیاں نے
عزائیل وی جان نچوڑ کدھسی ، کر رحم تہ منزلاں سوکھیاں نے
اتھے کوئی مجال مہمہ عاصیاں نی ، چلن زور نائیں انہاں صوفیاں نے
کلمہ کر نصیب تہ رحم اللہ ، ہووے فانی پار بیڑے سب ہانیاں نے

ق: قرب حضورِ نا تاں مِلْسِی ، عاشقِ بنسینِ پاکِ رسولِ نا توں
منِ حُکْمِ قرآنِ حدیثِ سارے ، عاشقِ تائیںِ نبیِ موبولِ نا توں
حقِ بندے نے ہووِ حقوقِ اللہ ، بنِ جاوسیںِ بندہِ اصولِ نا توں
عُصہِ ختمِ حُسنِ تہِ اخلاقِ کرنا ، فائیِ اکِ بندہِ فضولِ نا توں

ک: کدوںِ مِلْسِنِ میرے پیرِ مرشد ، کدوںِ ہووسیِ تیرا دیدارِ پیرا
کیتا بہتِ لاچارِ جُدائیِ تیری ، اکھیاںِ مِلْنِ کی نے بے قرارِ پیرا
وچِ کدوںِ نصیبِ اے میلِ میرا ، تکساںِ مگھِ سوہنا انوارِ پیرا
میرے واسطے کرو دُعا پیرو ، فائیِ نہ ہووے غمخوارِ پیرا

گ: گلِ کرو میرے یارِ والی ، یارِ بانجِ اے دلِ حیرانِ میاں
دنِ راتِ ستاونیِ یادِ بہتی ، نیندرِ پُہنگھِ تہ سگھِ قربانِ میاں
نہ کوئیِ خیرِ خبرِ سگھِ دُکھِ والی ، تائیںِ بہتِ ہويا پریشانِ میاں
جدوںِ مِلْسِیِ یارِ یقینِ فائی ، ہوسنِ سبِ پورے ارمانِ میاں

ل: لوڑِ یقینِ توں یارِ بلی ، جس کی پچھڑیاں کئی سال ہو گئے
شہرِ گلیاں ، پنڈِ پہاڑِ سارے ، جنگلِ ندیاں وچِ بے حال ہو گئے
جگریِ یارِ مگی اوہ نہیںِ ملیا ، کمِ رِبِ نے سبِ کمال ہوئے
واسطہِ رِبِ نا دہس توں یارِ میرے ، چکھے یارِ فائی ایہہ جنجال ہوئے

م: موتِ نا کوئیِ بساہِ نائیں ، رہو وچِ تیریاں خاکِ بندے
خاکسارِ مِلْسِنِ سبِ خاکِ اندر ، رکھ اپنی صافِ پوشاکِ بندے
صافِ پاکِ رہنا کمِ مومناں نا ، سینہِ قلبِ رکھ اپنا پاکِ بندے
دِیسیِ رِبِ ثوابِ بلندِ رُتبہ ، دلوں ہونِ یقینِ بے باکِ بندے

ن: نظر میری کمزور ہوئی ، ہوئی ختم رفتار گفتار ساری
 ٹہل ڈیل وی باقی شوق سارے ، کہڑی نزع والی انتظار پہناری
 لتاں کمں تہ بانہواں بے زور ہوئیاں ، گئی عقل تہ چند بیمار ساری
 وقت آخری ہويا محال فانی ، کئی عمر یقین بے کار ساری
 و: ورق قرآن نے کھول سرگی ، سب لفظاں دل چہیان ہوسی
 سمجھ لئیں توں سب قرآن سوہنا ، دواں عالماں وچ بڑی شان ہوسی
 بنسیں رب نا خاص محبوب بندہ ، جنت وچ تیرا مکان ہوسی
 توبہ کر توں دلوں یقین فانی ، فیر جنت ول چلان ہوسی

۵: ہر ویلے خوش رہو بندے ، خوش رہنا ہی صحت نا راز پیا
 ہنسی خوشی نے نال توں مل سبھاں ، کرسی رب تینوں سرفراز پیا
 مسکان سنت نبی پاک نی اے ، ہر جاء ہوسیں شاہ باز پیا
 خوشیاں بنڈ یقین مخلوق اندر ، فانی سب ہوسن ہمراز پیا

۷: یار نی یاد ستاؤنی اے ، کدوں ملسیں یار پیاریا توں
 جلدی مل مینوں لاواں ہجر سینے ، ہووے دُور جدائی بساریا توں
 تک تک تینوں میرے نین تھکے ، نائیں فون اُپر پُگاریا توں
 کیتی کیہڑی خطا یقین فانی ، دے کے دکھ پُہتے ددکاریا توں

باب: 1

پشلے چھ مہینے تھیں اوہ اس جیل نے اندر اپنے کرتوتاں نی وجہ سنگ بند سا۔ اُس نے بارے بچ سنی کے اس جیل بچ اپنی سزا پہلگتے والیاں قیدیاں کی یقین ہی نہیں اچھنا سا کہ اوہ کسے انسان ناقتل وی کری سکنا اے۔

رب اگر کسے نے سر اُپر تاج رکھنا اے تہ اتاری وی سکنا اے۔ جس ویلے اوہ اس جیل بچ آیا سا اُس کی پتہ سی کہ اپنے رسوخ نال اوہ جلدی ضمانت اُپر رہا ہوئی جاسی، لیکن اس جیل نیاں جتئیاں دانیاں اُپر اُس ناناں لکھیا نسا اوہ تہ اُس کھانے سن۔ اُس نیاں پُٹراں تہ سیاست دانان کافی کوشش کیتی کہ اُس نی ضمانت ہوئی جاوے لیکن قدرت کی گُجھ ہو رہی منظور سی۔ ساری تہیاڑی اوہ چھلیاں ہاروں جیل نے احاطے بچ پھر نارہنا سا۔ مرضی آئی تہ تڑی کھاہدیس، مرضی نیہہ سی تہ نیہہ کھانا سا۔ نماشاں ویلے سینٹرل جیل نی بارک بچ پُٹھیاں ہی جبران کندھاں کی غور نال تگن لگا ہو رسوچن لگنا، کل تکر اوہ کہہ سی تہ اج کہہ ہوئی گیا۔ کل تکر آگے پچھے نے گراں آلے اُس نی کس قدر عزت تہ تعظیم کرنے سن۔ کیا سیاست دان تہ کیا افسر اس نے آگے پچھے پھر نے سن۔ سچ اے ویلہ ہو جیسا نہیں رہنا۔ اُس کی تحصیلدار نے اوہ الفاظ یاد اچھے سن کہ تکبر انسان کی مٹی بچ ملائی چھوڑنا۔ اُس نے آخری الفاظ وی اُس نیاں کنناں بچ گونجن لگنے کہ جیل نی چار دیواری بچ ریٹی کے تگی جانور تہ انسان نا فرق پتہ لکسی۔ اوہ بارک نی چھت کی تہیاں لائی تگن لگا تہ اُس بچ اپنا پچھو کڑ پھر ولن لگنا۔

جبران خان نا پڑ دادا آزاد بند فوج بچ رہی کے انگریز اس نے خلاف آزادی نی جنگ لڑنا سا تہ اکثر میر پور تھیں آئی کے دلی بچ منصوبے بنانا سا۔ آخر مجبور ہوئی کے برطانیہ کی اپنی ٹنڈ پھڑی چائی کے ہندوستان تھیں نسنا پیا، لیکن جانیاں جانیاں اوہ اس مُلکھ نے دوٹو لے کر گئے۔ اس

طراں اپنی زمین جائیداد میر پور پنج چھوڑی کے اوہ عیال کی لئی کے اتھے ریہی گیا۔ گھ مہینے ریہیو جی کیمپ پنج رہن تھیں بعد سرکار سن ریہیو جیاں کی ”امن پور“ گراں پنج مکان بنان واسطے دس دس مرلے زمی دتی۔ اُس نی ٹیری آزادی نے تھوڑے چرے بعد ہی رب کی پیاری ہوئی گئی۔ اس نیاں دو اولادان تہیہی خانم تہ پتر لائی خان بڑے ہوئی کے زمی داری کی اگے بدھان لگے۔ تہیہی نابیاہ اُس دُوے گراں پنج کری چھوڑیا تہ پتر لائی خان نابیاہ اک ریہیو جی خاندان پنج کری اس دنیا تھیں ٹری گیا۔ گھاس سالان بند لائی خان نے کھر جبران جنم کھندا جبران نکیاں تھیں ہی کافی سیانا تہ زیرک سا۔ اسے گراں نے اسکول پنج بارویں تکر پڑھی اوہ ٹھیکیداری نے نئے موٹے کم کری گزارہ کرن لگا مگر خاب اُس نے بڑے بڑے سن ہو راوہ موقعے نی تک پنج رہنا سا۔ اس نابڑا پتر یوسف وی کافی چالاک سا۔ اوہ وی پڑھی لکھی زمی داری ہی کرنا سا۔ اُس کی جبران سن کافی لاڈ پیارنال پالیا ناسا، جس نی وجہ نال اوہ کافی ضدی ہوئی گیا ناسا۔ جس چیز مگر لگی جاوے لئی تہ چھوڑا ناسا۔ اُس نا معاشقہ پارے لے گراں پنج ہک گڑی زلیخانال چلنا سا۔ اوہ سویرے پچٹا کھوڑا لئی نکلی جانا تہ شامی کھر مونا سا۔ اُج کل اس گھ زیادہ ہی اتی چائی نی سی۔ گراں نے لوک اس گلوں سہے سہے رہنے سن۔

اُج وی اوہ سویلے ہی کھروں نکلی کے زلیخان کی ملن واسطے پارے لے گراں گیا ناسا.....!

باب: 2

اس علاقے ناناں ”امن پور“ سی۔ ایہہ پندراں گراواں اُپر مشتمل سی۔ اتھے ہر مذہب نے لوک رہنے سن۔ زیادہ تر ریہیو جی سن۔ جس ویلے انگریزاں تہرتی ماء نی چادر دو پھاڑ کیتی تہ گھ لوک اپنا سارا گھ دُوے مُلک پنج چھوڑی تہ اتھے آئی بسے جہاں کی اس تہرتی پر ایہہ کیتا بلکہ ہمیشاں واسطے اپنا بنائی تا۔ ویلا لکھنے نے نال نال سرکار وی انہاں کی چھت چھپان واسطے چھت فراہم کیتی۔ اتھے انہاں لوکاں پنج پیار محبت، آپسی پہنائی چارے نا جذبہ نالے وطن پرستی خون پنج رچی بسی نی اے۔ ساریاں تھیں بڑی گل ایہہ کہ ایہہ سارے پہاڑی ہیں نالے پہاڑاں پنج رہنے پین۔ آزادی تھیں لئی کے اس ویلے تکر جتھے ہر جگہ ترقی ہوئی، شرکاں پوچھیاں، پین ناپانی پوچھیا، بجلی چھئی لیکن اتھے حالیں وی پہلی جی حالت اے۔ اتھے اُج وی لوک کھوڑیاں ورا آنے جانے سن۔

ذریعہ معاش نے طور اُپر اُتھے لوگ محنت کمری کے مک تہ تہائیں نی کاشت کرنے سن مال چوکھر
نے نال نال پہیڈاں بکریاں تہ کلڈوی پالنے سن۔

اس علاقے پنج ہندواں ناک بہوں پرانا مندر وی سا جھتے سال پنج اک وار چالی
تہیاڑیاں نامیلہ لگناسا جس پنج مُلک نے کونے کونے تھیں عقیدت مندا چھنے سن۔ اسے نال اک
قدیم زیارت وی سی جھتے سال پنج ست تہیاڑیاں ناک عرس منایا جانا سا۔

اتھے اک منے پڑمنے نے پیر صاب نامزار سا جھتے پندراں گراواں نے لوگ اچھنے سن۔
اک تہیاڑے ناعرس تہ باقی چھ تہیاڑے میلہ لگناسا۔ اسے میلے پنج پہلی وار یوسف سن زلیخا کی تکیا
سا۔ زلیخا جوانی نے بو ہے اُپر پیر تہری ریڈی نی سی۔ ایہہ اُچا قد مضبوط جسم، گول مٹول مُنہ، نیلی
ڈاب ہار اکھاں، گوری چٹی، پہلی نظر پنج ہی یوسف اُپر زلیخا نے جو بن نی ایجی بجلی کڑی کہ اُس نا
لشکارا یوسف کے دل تہ دماغ کی اہلوہو کمری گیا۔ فر تہ اوہ لگا تار ست تہیاڑے میلے پنج صرف اسے
کی تکن واسطے اچھنا رہیا۔ اوہ اپنے چٹے کھوڑے کی اک پاسے تھی رکھنا تہ آپوں پر چھادیں ہار
زلیخا نے پچھے پچھے ٹرنا رہنا۔ کئی وار اُس زلیخا نال گل کرن نی کوشش کیتی مگر ہمت نیہہ سی پینی لیکن
اُس نیاں سنگناں کولوں اُس نے گراں ناناں پتہ کرن پنج اوہ کامیاب ہوئی گیا۔

یوسف وی کسے کولوں کہت میہہ سی۔ ایہہ گبر و جوان اُچا قد چوڑی چھاتی، مُنہہ ور بکی بکی
داڑھی لٹے کہنے بال، دوست تہ اُس کی جیکی آکھنے سن۔ کھروں چنگا چوکھا سا۔ کجھ تہیاڑے صبر
کرن تھیں بعد اس نیاں ہتھاں بچوں ایہہ دامن چھٹی گیا تہ اوہ کھوڑا لئی کے اُس نے گراں داہر
ٹری پیا۔ پہنکھنی دوپہری یوسف کافی لماں پینڈا کٹ کے آیا ناسا۔ اُس کی بہوں ترہہ لگی نی سی۔
دوڑ تھیں اُس کی اک کھوہ اُپر کجھ گڑیاں پانی پھر نیاں دسیاں تہ اُس لگام چھکی کے کھوڑے کی
اسے پاسے موڑیا۔ کھوہ نے نیڑے بچی کے اس کھوڑے کی روکیا ہو رگڑیاں نے کول جائی
آکھیاں ”بہوں ترہہ لگی نی اے، تھوڑا پانی پلائی چھوڑو“۔ ایہہ سنی کے اک سنگن دوئی کی آکھیا
”اس پر دیسی کی پانی پلائی چھوڑو، پہلا ہوسی تیرا“۔ اوہ گڑی کھڑا چائی کے پانی پلان لگی تہ یوسف
اُسکی تکتا ہی رہی گیا۔ اس نے اگے زلیخا کھلی سی ”تساں پانی منگیا؟“ زلیخا اُسکی اپنے داہر تہیاں

لائی تکلنیاں چکھیا۔ ”جی جی پلائی چھوڑو“ فر زلیخا اس کی پانی پلان لگی تہ یوسف بک نال پانی پین لگا۔
 بچوں بچوں اوہ زلیخا اُپروی نظر باہنا سا۔ کہڑا خالی ہوئی گیا تہ یوسف وی رچی کے پانی پیتا
 ”کہہ میں تہاں ناناں جانی سلکنا ہاں؟ چپچک یوسف زلیخا کولوں چکھیا تہ اوہ چکلی گئی۔“
 ”کیاں ماہڑا ناناں تہاں کیاں چکھنے ہو؟“ زلیخا پکا مُنہہ کری آکھیا۔ ”نیہہ نیہہ اجبئی کوئی گل
 نیہہ۔ تہاں ماہڑی تر نیہہ بچھائی تہ سو چیا تہاں ناناں لئی کے شکر یہ ادا کراں۔“
 ”ہلہ..... ایہہ گل اے؟ اس ناناں زلیخا اے“ اک سنگن بچوں بولی۔
 ”زلیخا.....! واہ بہوں سو ہنا ناں اے۔“

”زلیخا جی! تہاں نا بہوں شکر یہ“ یوسف بہوں عاجزی نال آکھیا۔
 ”اس بچ شکر یہ والی کیہڑی گل اے۔ کسے کی پانی پلانا ثواب ناکم اے“ زلیخا کہڑا سرور
 رکھنیاں آکھیا۔ فر ترے سنگناں کہڑا ہڑی پیاں۔

اُس تہیاڑے یوسف کی پوری راتی نیندر نیہہ پئی۔ ہر ویلے اُس نیاں اکھاں اگے زلیخا
 آئی جانی۔ اُس نیاں بلور جیاں اکھاں اُس کی اپنے داہر چھلکناں سن۔ اُس نا تصور کمرے بچ ٹرنا
 پھر نا دہنا سا۔ اوہ ہتھ اگے بدھائی کے پوڑن نی کوشش کرنا تہ اوہ ہتھ بچوں تلکی جانی۔ اُس نیاں
 اکھاں پہناریاں ہوئی نی سیاں، لیکن نیندر نا دؤ رتکر کوئی پتہ نہیں سا۔ اس منجی پُر لیٹے لیٹے ہی باہری
 داہروں باہر نظر ماری تہ اشمان اُپر پورا چن اپنی چاننی نال سارے جہان کی لشکانا سا۔ اوہ چن کی
 سہن لائی کے تلن لگا کہ چپچک چن نے اندروں چاندی کی پوڑی نکلی کے اُس نے کمرے تکر پہنچی
 گئی۔ فر چن بچوں اک پری پوڑیاں تھیں ٹہلی کے اُس نے کول پہنچی گئی۔ اُس سُن تہیاں لائی کے
 تکیا تہ اوہ زلیخا سی ”توں آئی ریڈی ہیں؟ میں تو اہڑے ہی بارے بچ سو چنا ساں۔ توں ماہڑے اُپر
 پتہ نیہہ کہہ جاو کری چھوڑ یا کہ اُٹھنیاں بیٹھنیاں ماہڑیاں اکھاں اگے صرف توں ہونی ہیں۔ ماہڑا
 دل کرنا کہ میں تو اہڑیاں اکھاں نی اس نیلی ڈاب بچ ڈُبی جاواں۔ خورے ماہڑے کی تو اہڑے
 نال محبت ہوئی گئی اے۔ آہاں..... محبت! زلیخا توں بولنی کیاں نیہہ؟“
 زلیخا حیا نال سٹی شرمائی نی کھلی یوسف نیاں گلاں سُننی سی۔

”زیلخا! رُب تگی اپنیاں ہتھاں نال بنایا اے۔ توں کتنی خوبصورت ہیں۔ آ ماہڑے گل نال لگی جا تاں جے ماہڑے دے لے کی قرار آوے۔ آ..... آ..... آ.....“ آ کھنیاں یوسف اگے بدھی زیلخا کی کلا و مارن لگا تہ اس نی ماء نی واز اُس نیاں کنناں بچ پئی۔ ”یوسف! توں اجیں توڑیں نیمہ ستائیں؟“ خورے اُس کمرے بچ دیاری نی لہو تکی سی۔ واز سُنیاں ہی اس نے تہیاں نی تندٹی گئی تہ اُس تکیا چن کی چہڑے اک ٹوٹے اپنی بگل بچ چھپائی کہند اناسی۔ فر زیلخا نا تصور اکھاں بچ بسائی اوہ سرہانے کی کلا و ماری اکھاں میچی لیٹی رہیا۔

باب: 3

چوے نے آ لے دو لے گندکی اخلاق پہنائی چوے نے نیڑے جائی اپنی گھنڈی نال گند اکہٹھا کرن لگا تہ اتھے کپڑے تہو نیاں گڑیاں اس کی سلام کہتی۔

”وعلیکم السلام..... اوہ تہو!! قدرت نیاں نعمتاں نی قدر کرو۔ ایہہ نعمتاں اک وار ہتھ بچوں نگی جان تہ فر ہزار کوششاں تھیں بعدوی واپس نیمہ لہنیاں۔“ اخلاق پہنائی گھنڈی نال لیراں اک پاسے کرنیاں آکھیا تہ زیلخا بولی ”چا چا! ایہہ گند پہلیں تھیں پئی نی اے اُس تہ اک پاسے کپڑے تہو نیاں ہاں۔ تہاں کی لگنا کہ اُس اتھے گند پاساں؟ اُس تہ اسے چوے ناپانی پی پند کے بڑے ہوئیاں۔ کتنا ٹھنڈا تہ مٹھاپانی اے۔“

”تہیئے! ایہہ چوہ اپنائی شرافت نے جمن تھیں پہلیں نا اے۔ اس ناپانی پینیاں اوہ وی جوان ہو یا اک حساب نال ایہہ اک تاریخی چوہ اے“ اخلاق سُن اک بڑے بے اُپر ملیں بلین پٹھنیاں آکھیا۔

”تاریخی چوہ ایہہ تہ آساں پہلی وار سُنیا“ زیلخا نی سنگن شہناز حیرانی نال آکھیا تہ پہنائی اخلاق گوچے بچوں نسوار نی ڈبی کدھی چوہنڈی چاہڑ نیاں آکھیا ”اوہ تہیئے آساں صرف اپنی ضرورت واسطے اس چوہے نا استعمال کیتا، کدے اس نے پچھو کڑ کی پھرون نی کوشش نیمہ کہتی۔ اس چوہے نے کچھ اک بڑی دلچسپ کہانی اے۔ اج نی نسل کی کہانیاں سُنن واسطے نہ تہ فرصت اے ہور نہ ہی دلچسپی۔“

”چاچا دہسو نا کہہ کہانی اے؟ اُساں کی وی پتہ لگے“ زلیخا اس نے اُگے پیٹھیاں آکھیا۔
 اخلاق سُن اک پاسے نسوار ٹھکنیاں آکھیا ”مگئی وی پتہ نیہہ سا، اک تہیاڑے مگئی ماہڑے پیو دہسیا
 کہ اس گراں بیچ اک واراک سائیں آیا، اوہ ساریاں گراواں بیچ پھرنا رہنا سا۔ اوہ کسے کولوں گجھ
 نیہہ منگنا سا۔ لوک اُس کی آپوں رُٹی شوٹی دینے سن۔ گراں نے نکلے نکلے بچے تہیاڑی ساری
 ’سائیں پہنپانی..... سائیں پہنپانی‘ آکھنے اُس نے پچھے پچھے ٹرے رتے سن۔ اک وار جیٹھ
 نے مینے بیچ بیوں گرمی پئی سائیں کی بیوں تریہہ لگی نی سی تہ اُنہاں دناں کُہر کافی دُردُ رہو نے
 سن۔ اس دوچار کُہراں جانی پین جوگا پانی منگیا تہ کُہر والیاں آکھیا جے اُساں نے کُہر بیچ پانی نا
 اک تو پوی نیہہ اے تہ اوہ نا اُمید ہوئی تہ کجھ شعر پڑھنیاں اُگے داہر ٹری گیا۔

تواہڑا بندہ تہر یایا رتا ہیجی تواہڑی قدرت
 جینے جی جے سکھ نہ لہھیا کہہ کرنی فر جنت

اُس اشمان داہرتگی آکھیا ”ایو اے تواہڑی خدائی؟ اس گراں نے سارے بندے تریہہ
 نال مری جاسن فر انہاں کی جنت لکھسی؟ اگر تو سچیں قادر ہیں تہ فر ماہڑی تریہہ بجھائی کے دہس۔
 ہاں اگر توں چاہنا نہیں کہ میں تہر یایا تواہڑے کول پہنچاں تہ ٹھیک اے میں اُس اُچے نکلے تھیں
 چھال ماری تواہڑے کول آن لگا۔“ فر اوہ نکلے داہر بدھن لگا۔ اُس سوچیا اپنی ایہہ گھنڈی اوہ اتھے
 زمی بیچ ٹھوکی رکھے تاں جے ساریاں کی پتہ لگے کہ میں اس نکلے تھیں چھال ماری۔ تھوڑی جی نرم
 زمی تکی اس اپنی گھنڈی اتھے ٹھوکی ہو راگے جان واسطے قدم بدھان لگا۔ حالیں اُس پیر چلکيا ہی سا
 کہ گھنڈی نی جانی تھیں پانی نا فورہ نکلیا۔ ایہہ تکی کے اُس نے منہہ تھیں زور نال نکلیا ”اللہ اکبر“
 اُس فر اشمان داہرتگی آکھیا ”واقعی توں ہی قادر ہیں توں اپنے بندیاں نال لکھاں ماواں تھیں زیادہ
 پیار کرنا ہیں۔“ فر اُس ٹہیڈ پُہری کے پانی پیتا ہو رگراں بیچ دوڑنیاں آکھن لگا ”پانی..... پانی
 پانی۔“ فر واپس اپنی گھنڈی نی جگہ پُجیا، اس نے پچھے پچھے لوک کُہڑے تہ پہناڈے لئی
 پُجے۔ فر کجھاں تہیاڑیاں تھیں بعد اوہ سائیں اس گراں تھیں چیچک غائب ہوئی گیا۔

”چاچا! اوہ سائیں ضرور رب ناکوئی نیک بندہ ہو یا اے“ زلیخا اخلاق کی آکھیا تہ اُس
 جواب دتا ”تہیو! رب نے بندے تہ آج وی گراں بیچ پھر نے رتے ہن لیکن اُنہاں کی پچھان

آلی اکھاساں کول نیہہ اے۔ خیر آئندہ اس گل ناتہیان رکھیو کہ کوئی اس چڑے نے اگے کچھ گند نہ سٹے، آکھی اخلاق پہنائی اپنی منزل داہرٹی پیا۔ شہناز چڑے نے اگے کچھ کھنڈری نیاں لیراں کی چائی بنے تھیں بُن پھینکیا تہ زلیخا آکھیاں ”ثریا، چھیمتاہ نسرین چُپ کری کے کپڑے تہوں بچ لگی نیاں ہیں ہورتوں لیراں کٹھیاں کرنی ہیں۔“ ایہہ تہ اپنے اپنے مزاج نی گل اے ایو کچھ تکی کے ضمیر نے کُہر والیاں مگی پسند کیتا اے۔ توں قسمت والی ہیں کہ توں اپنی پسند نال رشتہ کیتا۔ اک ماہڑے کُہر والے ہین تکیاں ہونیاں ہی ماہڑا رشتہ اس جُدید نال جوڑی چھوڑیا۔ اوہ ماہڑے کی بالکل چنگا نیہہ لگنا سکلیا نا چٹا جیا، اتنا بڑا ہوئی گیا حالیں تکر کوئی کم کاج نیہہ کرنا۔ بس پیو نیاں روٹیاں توڑنا، زلیخا اپنے دلے نال سنگناں اگے باہیمتاہ شہناز آکھیاں ”حالیں صرف رشتہ ہو یا کوئی بیہ تہ نیہہ، کل کلو تر ایہہ فیصلہ بدلی وی سکنا۔“

”کسراں بدلی؟ میں کچھ سمجھی نیہہ،“ زلیخا تہوتے نیاں کپڑیاں نی بالٹی سرور چائیاں کچھیا۔

”میں سُنیا ج کل جُدید قادرے نی گڑی اُپر ڈورے باہنا اے۔“

”ہیں!“ ایہہ سنی زلیخا حیران ہوئی گئی ”ایہہ توں کہہ آکھنی ہیں؟“

”ماہڑی خبر پکی ہوئی اے۔“

”چنگا اے نا، تو اہڑی جان پھٹی جاسی۔ توں اپنے اُس کُہوڑے والے نال کری لے،“

شہناز سُن اُس کی چھیڑ نیاں آکھیا۔

اُس نے گراں والیاں نال ماہڑیاں کُہر والیاں کی پتہ نیہہ کہہ ضد اے، اوہ ہر ویلے اُسے گراں نے بارے بچ پٹھیاں سدھیاں گلاں کرنے رہتے۔ مگی نیہہ لگنا اوہ ماہڑا بیہ اُس نال کران واسطے منسن گے، زلیخا فکر مند لہجے بچ آکھیا۔

”تک اڑیا! سارا کُجھ تقدید اُپر نیہہ چھوڑنا چاہی نا، کُجھ حاصل کرن واسطے آپوں وی کوشش کرنی پینی اے۔ اج کافی تہیاڑے ہوئے گے تو اہڑا رانجھا تگی ملن واسطے نیہہ آیا۔ کدرے اوہ تگی پُہلی تہ نیہہ گیا۔ مرداں نا کوئی پُہر وسہ نیہہ،“ شہناز شرارتی انداز بچ کچھیاں تہ زلیخا آکھیا ”اُس نے گراں بچ کسے نابیاہ سا، خورے اُسے بچ پھسا ہوسی۔ توں ماہڑے کُہر والیاں کی نیہہ

جانتی، اوہ ماہڑے بیاہ اُسے نال کراسن پہناویں گُجھ وی ہوئی جائے۔“ حالیں اوہ گلاں ہی کرنی
سیاں کہ ٹُریا وازماری آکھیا ”اوہ ہیرے تو اہڑا رانجھا آئی رہیا۔“
شہناز دؤر نظر ماریاں آکھیا ”ٹُریا سچ آکھنی اے اوہ تک چٹے کہوڑے اُپر سوار تو اہڑا رانجھا۔“
زلیخا یوسف کی آونیاں تکی خوشی نال پھنڈی گئی۔ ”اپنے رانجھے نال بیٹی کے کرتوں گلاں
تہ اُس چلیاں“ ٹُریا اپنے سرور کپڑے نی بالٹی چانیاں آکھیا تہ زلیخا چھیمانی بانہہ پکڑنیاں آکھیا
”توں اتھے رُکی جا ماہڑی پہنیں میہہ؟ مگی کہنلیاں ڈر لگنا۔“
بلیں بلیں یوسف چوڑے نے نیڑے چُجیا تہ شہناز تہ نسرین زلیخا کی شرارتی اشارے
کرنیاں چوڑے تھیں ٹُری گیاں ہوو چھیمیا اُتھے زلیخا نی راکھی کرن لگی جیہڑی اک بڑے بڑے نے
کچھ کھلی تہ پارنیاں پینگاں پانی سی۔

باب: 4

دینہہ چڑھن نے نال ہی لوک پنچایت کھرنے احاطے میں کھٹھے ہونا شروع ہوئی گے
سن، جتھے اک اہم معاملے نا فیصلہ ہونا سا۔ منو نے اک بڑے بوٹے نے پٹھ لوک اک گول
دائرے نی شکل بچ پیٹھن لگے سن۔ پہنائی شرافت اپنے دواں پُتراں نال اک پاسے کھلی کے سر بیچ
ہمت خان کی اڈیکنا سا۔ اوہ کہڑی کہڑی اپنی بانہہ ورنہدی نی کہڑی کی تکنا سا۔ چیچک اُس نے
منہہ تھیں نکلیا ”کدھرے جبران سُن فر کوئی گیم تہ میہہ کھیڈی آساں نال؟“
”ایہہ تُوں کہہ آکھتے ہو لالا؟“ اُس نے بڑے پُتر سلیم سُن حیرانی نال شرافت داہر
تکلیاں کچھیا۔“

”اوہ تُوں میہہ جاننے جبران کی سو حرامی مرے ہوسن فر اوہ جمیا اے۔ اُس نے مغز
شیطان تھیں وی تیز ہین۔ جیہڑا شیر نے جڑے بیچ ہتھ بان نی جُرأت کری سکنا اے اوہ اپنی
عزت بچان واسطے کجھ وی کری سکنا اے“ شرافت اپنی گل نی وضاحت کرنیاں آکھیا تہ رفیق جوش
بیچ آونیاں آکھیا ”لالا! اگر اس وار جبران سُن کوئی چال چلی نے میں کچھری وچیری پہنکی تہ اس
نے تہ اُس نے پُتر نے پاٹھی نال ٹوٹے کری چھوڑساں۔ اوہ سمجھنا کہہ اے اپنے آپ کی۔ اُس کی
تھانیدارنی ہلا شیری ہوسی۔“

”لالا! اس ایویس قیاس کرنے ہاں، مگی نیہہ لگنا کہ اس واراوہ کوئی غلط حرکت کرسی۔ ویسے وی اسوں کی نرمی نال کم کہنتا چاہی نا۔ آخر اس تہیہ والے ہاں، گل محمد انہاں ساریاں کی ٹھنڈیاں کرنیاں آکھیا تہہ سلیم پتہ کی گیا” اس تہیہ والے ہاں تہہ اس نا کہہ مطلب اے اوہ اسوں نی پگ لتاڑنا رہسی تہہ اس سر تھلے کری سارا کجھ برداش کرساں بالکل نیہہ۔“

”پتہ! تو اہڑا خون اجیس گرم اے ہور جوانی بچ ہونا وی چاہی نا، لیکن جوانی نے جوش بچ چاہیا نا کہ وی غلط قدم زندگی نے اُپر لگے نے داغ ہاروں ہونا اے۔ اگر کچھ نائی تہہ انہاں کولوں کچھ جنہاں اپنی جوانی جیل نیاں اُچیاں اُچیاں کندھاں نے بشکارگزاری ہووے، گل محمد جس نی عمر ستر نے نیڑے تیرے سی سلیم نے موہنڈے اُپر ہتھ پھیر نیاں سمجھایا” پتہ! گل محمد ہور ٹھیک آکھنے، جس ویلے اسوں ایہہ مسئلہ پنچایت اُپر سٹیا تہہ انہاں نا انصاف وی تکی لینے ہاں، شرف سُن سلیم نی پیٹھ پھیاں آکھیا۔“

”لالا پنچایت نا احاطہ تہہ پتہ نے گیا، جُلو اس وی جُلاں“ رفیق احاطے دا ہر اشارہ کرنیاں آکھیا تہہ فرترے پو پتہ پنچایت دا ہر پتہ پئے۔

احاطہ دوواں گراواں نیاں لوکاں نال پوری طراں پتہ یا ناسا۔ لوک آپس بچ گوشے کرنے سن کہ اس چنگڑے نا ایہہ فیصلہ ہوسی، اوہ فیصلہ ہوسی۔ اتنے بچ سر بچ ہمت خان اپنیاں چار پنچاں نال مونے بوٹے بیٹھ بنے تہہ پتہ نے تھڑے ور پچیا تہہ شرافت خان سکھ ناسا کہہندا۔ ہُن اک پاسے شرافت خان نا خاندان تہہ دووے پاسے جبران خان نا خاندان اک دووے کی کھوہریاں نظراں نال تیکنے سن۔ جبران تکیر بچ کھڑی کھڑی اپنی بگڑی نا شملہ کچھ داہر موہڑی جھان کی تاہ دینا سا، جس کی تکی سلیم نامنہہ عصبے سنگ رتا ہوئی جانا سا۔ بچ راشد سُن کھلی کے اعلان کیتا ”اس احاطے بچ بیٹھے نیو پتہ اوہ تہہ پتہ! اسوں ساریاں کی منت کیتی جانی اے کہ سارے چپ کری کے آج نے مسئلے کی سنونا لے پنچایت نیاں اصولاں کی قائم رکھو۔ ساریاں تھیں پہلیں میں پہنائی شرافت علی ہوراں کی آکھنا ہاں کہ مسئلہ بیان کرن۔“

”جناب سر بچ صاب! کیا تہہ ایہہ مسئلہ کاڈے نا اے، لہذا جلد بازی بچ اس پولیس چوکی ور پرچہ لووان پچھے ہاں، لیکن انہاں تھانیدار ہوراں ایہہ آکھی پرچہ لان تھیں انکار کری چھوڑیا کہ

پنچایت فی منظوری تھیں بعد ہی ایہہ مسئلہ ٹساں نے نوٹس پنچ پھجیا۔ دراصل ماہری تہی زلیخا جس فی کڑمائی میرداد نے منڈھے جنید نال دوسال پہلیں ہوئی فی سی اس دوران آساں کی کچھ پتہ ہی نیہہ لگا کہ کسراں جبران نے پتر یوسف سُن ماہری تہی کی اپنے بس پنچ کری کے اس کی کڈھی لئی گیا، کیاں جے اوہ صرف ماہری تہی نیہہ اے سگوں اوہ پورے قبیلے فی تہی اے اس واسطے آساں نے گراں نے سارے لوک بہوں غصے پنچ ہن، ایہہ نہ ہووے جے کچھ انہونی ہوئی جاوے لہذا آساں کی اُمید اے جے تس اُسے طراں انصاف کرسوگے جس طراں اس تھیں پہلے کرنے آبو اوہور ماہری تہی کی آساں نے حوالے کرسوگے۔ بس اس تھیں زیادہ میں کچھ نہ آکھنا۔“ شرافت علی ساری گل سنائی کے پئی گیا تہ پنچ ارشد جبران داہر مخاطب ہوئی کے آکھیا ”پنائی جبران! پنچایت جاننا چاہی اے کہ تو اہڑا اس بارے پنچ کہہ آکھنا اے؟“

”سر پنچ صاب! ایہہ دنیا ازل تھیں محبت فی دشمن اے۔ اپنے پہنڈے لوک سسی پنوں نے ویلے وی سماج پنچ موجود سن تہ ہیرا بھانے ویلے وی لگنا اے انہاں فی نسل آج دی اس سماج نے معاشرے پنچ نفرت نے پین رہی اے تہ نفرت نے ناں اُپر تہیاں فی بکی چاٹرن ورثی فی اے۔ سر پنچ صاب! رب سُن ٹساں کی اپنے خاندان پنچ پیدا کیتا، جنہاں ہمیشاں محبت بندھی۔ ٹس اس گل کی تہ انہاں جذباتاں کی چنگی طراں سمجھی سکے ہو کہ محبت اک فطری عمل اے ایہہ کیتی نیہہ جانی بلکہ ہوئی جانی اے۔ ایہہ کوئی اتجی کھیڈ نیہہ جیہوی بزار بچوں لبھے بلکہ ایہہ روحانی جذبہ اے جیہو انسان فی روح پنچ رچیا بسیا ہونا اے۔ جسراں کہ اشرف علی سُن آکھیا کہ یوسف سُن زلیخا کی اپنے بس پنچ کری ہندا، ایہہ بالکل چھوٹھا تہ بے بنیاد الزام اے۔ دراصل محبت سُن انہاں دواں کی اس مقام اُپر پہچائی چھوڑیا، تھوں اوہ ایہہ قدم چان ور مجبور ہوئی گے۔ سر پنچ صاب! گڑی بالغ اے ہورا اپنی زندگی نا فیصلہ کرن ناحق رکھنی اے۔ زلیخا سُن عدالت پنچ دفعہ 166 نے تحت پنچ صاب نے آگے ایہہ بیان دتا کہ اوہ عاقل تہ بالغ اے ہورا اپنی مرضی نال یوسف نال نکاح کرن واسطے تیار ہوئی اے۔ اس بیان فی نقل تہ ایہہ نکاح نامے فی نقل، ”جبران دوئے ور قے پنچ تکر پہچائے ہورا اپنی جائی اُپر چھاں کی تاہ دینیاں پئی گیا۔“

سرینچ ہمت خان دوئی نغلاں چنگی طراں پڑھی کے پنچ نے کن پنچ بلیں جے گجھ آکھیا تہ اوہ کھلا ہوئی بولیا ”اس کیس ناتجا فریق جس نال زلیخانی کڑمائی ہوئی نی سی“ کہہ اس پنچایت پنچ موجود ہین؟“ ایہہ سُنی کے میرداد کھلا ہوئی کے آکھن لگا ”جناب! میں تہ ماہر اپڑ اس پنچایت پنچ حاضر ہاں۔“

سرینچ سُن پنچاں نال گجھ مشورہ کرن تھیں بعد لوکاں کی ہتھ نے اشارے نال چُپ کرن واسطے آکھیا تہ فراوہ آکھن لگے ”دواں بلاں نی گل سُنی کے میں ایہہ آکھنا چاہنا ہاں کہ صحیح صحیح ہونا تہ غلط غلط ہونا اے۔ کسی وی غلطی کی پُھلاں نال کج نال اوہ سچی میہہ ہوئی جانی بلکہ پُھلاں تھلے چھپی جانی اے، محبت اپنی جانی تہ اصول اپنی جانی۔ اشرف علی سُن ایہہ مسئلہ پنچاں ورٹی کے پنچایت ورنصاف کرنا پاپہر وسہ جتایا اے تاں اس ویلے اس دواں گراواں نے لوک کٹھے ہوئی کے فیصلہ سُنن آیاں، کیاں جے آج توڑیں اس گراں ناکوئی وی مسئلہ پولیس چوکی ورنیہہ گیا، اُس سارے برادری والے آپس پنچ گل بات کری کے ہر مسئلہ نائل کڑھنے ہاں لہذا اتھنا قانون وی پنچایت اے تہ انصاف وی پنچایت۔ جبران کی وی سمجھنا چاہی نا کہ ایہہ اس قبیلے نی تہیہ نام مسئلہ اے اگر زلیخانی جگہ اُس کی اپنی تہیہ ہونی تہ کہہ اُس ویلے وی اُس نے ایو جذبات ہون ہین؟ تہیاں سانجھیاں ہونیاں ہین لہذا جبران کی اس بارے پنچ اک وار فر سوچنا چاہی نا۔“

ہُن پنچایت اشرف علی کولوں کچھنی اے کہ اگر اُس نی تہیہ واپس اچھنی اے تہ اس نا کہہ رویہ ہوسی گا؟

”سرینچ صاب! اوہ ماہری عزت اے۔ تہیاں اپنے ماء پیو واسطے کدے پہنار میہہ ہونیاں۔ میں تہوم تہنام نال اُس نایاہ جُنید نال کرساں۔ بس اک وار ماہری تہیہ واپس مڑی آوے“ اشرف علی نی گل سُنی کے جبران نے متھے اُپر پر سے نے توپے اُمن لگے ہو ردل ہی دل پنچ سوچن لگا ہُن کہہ بنسی۔ اگر پنچایت سُن اشرف علی نی تہیہ اُس نے حوالے کیتی تہ ماہری کہہ عزت رہی جاسی۔ اوہ انتہائی سو جاں پنچ چُپیاں کھانا سا کہ سرینچ ہوراں نی واز پنچایت نے احاطے پنچ گونجی ”اس تھیں پہلیں کہ پنچایت اپنا فیصلہ سناوے، منڈے تہ کڑی نی غیر موجودگی پنچ انہاں نے جذبات نا خیال رکھنا وی پنچایت نی ذمہ داری اے۔ زلیخانی کڑمائی جس منڈے نال ہوئی اے

اس کولوں اک سوال پچھنا چاہی اے.....جُنید! اگر پچھانیت زلیخا کی اس نے پیونے سپرد کرنی اے تہ اس نال نکاح کرن بیچ مگی کوئی اعتراض تہ نہہ ہوسی۔“

”سر بیچ صاب! نکا منہہ تہ بڑی گل جناب اس بیچ پہنلا جنید کی کہہ اعتراض ہوئی سکنا اے۔ اس اپنی مرضی نال زلیخا نال کڑمائی کیتی نی اے۔ ویسے ماہری صلاح سی کی گڑوی تہ منڈے کی وی اتھے بلا نا چاہی نا“ سلیم سُن بڑی عاجزی نال آکھیا تہ سر بیچ ہوراں جواب بیچ آکھیا ”پتر! عدالتاں تہ بیچا بیتاں نے اپنے قاعدے قانون ہونے ہین۔ گڑوی تہ منڈے کی پچھانیت بیچ اس واسطے حاضر نہیں کیتا گیا تاں جے انہاں کی تکی کے دواں خانداناں نے جذبات نہ پھڑکن تہ کوئی کہول نہ ہوئی جاوے۔ جُنید اس گل نا جواب دیسی تہ پچھانیت اپنا فیصلہ سناسی۔ جُنید بول توں کہہ آکھنا ہین؟“

”جناب اگر مگی اجازت ہووے تہ میں تساں کولوں اک سوال پچھاں؟“

”اوئے منڈیا! توں ہوش بیچ تہ ہین؟ توں جانناں تیں کہہ توں کہہ آکھنا تیں؟ سر بیچ ہوراں کولوں سوال پچھسیں، تو ماہری جرأت کسراں ہوئی اجی گل کرن نی۔“ ارشد بیچ سُن کھلے ہوئی کے آکھیا۔

”اوئے ارشد! اس پچھانیت بیچ ہر بندے کی اپنی گل رکھن ناحق اے۔ پچھ پچھ جُنید کہہ پچھنا چاہنا تیں؟“ سر بیچ ہمت خان بیچ کی ہتھ نے اشارے نال ارشد کی چُپ کرانیاں آکھیا تہ اوہ تھلے پیئی گیا۔

”سر بیچ صاب! تساں جیہڑی ایہہ چٹی گڑوی باہی نی اے، اگر اس اُپر کالی شیا ئی ناداغ لگی جاوے تہ کہہ تیں اس کی فروی باہسو گے؟“

”اوئے منڈیا! ایہہ کہجیا بے ہودہ سوال کیتا توں سر بیچ ہوراں کی؟ تو اہڑے کی کوئی عقل وقل اے کہ نہہہ؟ شدائی کسے پاسے نا۔“ بیچ فر کھلا ہوئی کے آکھیا۔

”ارشد!“ سر بیچ سُن اُسی ہتھ نال پیٹھن نا اشارہ کیتا ہور فر جُنید نے سوال نا جواب دینیاں آکھیا ”مگی پتہ نہہہ توں ایہہ سوال کیتا لیکن ایمان داری نی گل اے کہ میں داغ آلی گڑوی نہہہ پاساں۔“

”جناب! ایو میں وی آکھنا چاہنا ہاں کہ پشلیاں دساں تنہیاڑیاں تھیں اک گڑوی کسے نے نکاح بیچ اے میں اوہ جٹھا کیتاں کھاں؟ آخر ماہری وی کوئی عزت اے۔“

”اوہ..... ہلاتا ایسہ گل اے۔ اس نامطلب توں زلیخا نال نکاح بیہہ کرنا چاہنا میں؟“
 ”جی بالکل! سر پنچ صاب! تہاں کی پتہ اے کہ کڑتی تہوں نال تہ فر وی ایہہ داغ نکلی
 جاسی گا مگر عورت ذات اُپر لکیا داغ.....!“

”جُنید! ایہہ توں کہہ آکھنا میں؟ کل توڑیں زلیخا تو اہڑی منگیترسی ہو راج توں ایہجیاں
 گلاں کرنا میں،“ سلیم پیش پنچ آونیاں آکھیا۔

”اگر ایہہ گل توں پنچایت تھیں باہر کرنا تہ فر توں اپنا حشر تکیاں“ رفیق وی اپنا عیصہ ظاہر کیتا۔
 ”شرافت علی! اپنے پُتر اں کی قابو پنچ رکھ اُنہاں نی اس گل کی پنچایت تہمکی جھسی۔ جُنید
 اپنا فیصلہ سُنائی چھوڑیا، ہُن پنچایت کی اپنا فیصلہ سُن پنچ آسانی ہوئی جاسی گی۔ کہہ اس احاطے پنچ
 بیٹھانا ہو کوئی نو جوان زلیخا کی اپنان واسطے تیار اے؟“ سر پنچ ہمت خان ساریاں کی مخاطب ہوئی
 کچھ پاتہ احاطے پنچ بیٹھے نیاں ساریاں نو جواناں سر تھلے کری چھوڑیا۔

”شرافت علی! تکیا توں کوئی وی زلیخا کی اپنان واسطے تیار بیہہ ہو یا۔ اس واسطے پنچایت نا ایہہ
 فیصلہ اے کہ زلیخا کی یوسف نے نکاح پنچ ہی رہن دتا جائے اسے پنچ اس نی خوشی وی اے تہ بہتری
 وی۔ ویسے وی قانونی طور پر اوہ یوسف نی زوجہ بنی گئی اے ہو جبران نی نہہ“ پنچایت نا ایہہ فیصلہ سُنئی
 کے جبران نے پورے خاندان نے چہرے اُپر خوشی نے پھل کھلی گے۔ ”پنچایت چاہنی اے کہ شرافت
 علی تہ جبران خان آپس پنچ گلے ملی کے اس رشتے کی چنگی طراں نبھاون ہو رہاں جُنید اُپر کسے وی قسم نی
 زبردستی نا پنچایت سخت نوٹس لیسی گی، چلو دوئے اک دُوئے نامُہ مٹھا کران“ سر پنچ ہمت خان دواں
 داہرا اشارہ کر نیاں آکھیا تہ شرافت علی تہ جبران مٹھائی نی تھالی چائی کے اگے بدھے۔ دواں اک دُوئے
 نے مُہہ پنچ مٹھائی باہی نالے گلے ملے۔ سلیم تہ رفیق دُو رکھلی کے دند بڑ لے سن۔ فر جبران اپنے
 خاندان نال خوشی خوشی کُہر داہر ٹری پیا۔ شرافت خان وی اپنے پُتر اکی لئی کے اگے بدھی گیا۔

”سر پنچ صاب! اج فر اک وار تہاں بہوں سوہنا فیصلہ سنایا،“ پہو لاسنگھ آکھیا تہ سر پنچ
 ہو راج آکھیا ”پہو لاسنگھ جی! آئندہ جدوں وی ایہجیا کس پنچایت پنچ آوی تہ ساریاں گلاں اُپر غور
 کرنا ہو راج فیصلے کی نظر پنچ رکھیاں۔ دراصل جُنید نے بیان اس فیصلے نا پاسا ہی پلٹی چھوڑیا۔“ فر سر پنچ
 ہو راج نے کہوڑے اُپر چڑھی کے پنچایت کُہر تھیں باہر نکلی گے تہ اُنہاں نے کچھ کچھ پنچ وی نکلی گے۔

باب: 5

شرافت علی تہ اُس نے دوئے پتر ہارے نے جواری ہاروں اپنے مکان نے کمرے بچ بیٹھے نے سن۔ کمرے اندر پوری طراں خاموشی ناراج سا، اسراں لگنا سا جسراں ہننے ہننے اس کمرہ تھیں میت نکلی ہووے۔ اتنے بچ شرافت نی ٹہری کمرے بچ بڑھنیاں بولی ”بڑا چاہ سا شساں کی پنچایت ناہن اُتری گیا کہ حالیں وی نیہہ؟“

”پنچایت نا اس بچ کہہ قصور اے؟ تہ سر بچ کہہ کمری سلکنا اے؟ جد اساں نی اپنی ہی تہی مہہ موڑی لتا“ شرافت علی سر پکڑی کے آکھیا۔

”نیہہ اماں! اس بچ سارا قصور جُنید نا اے، جیہڑا عین ویلے اُپر زلیخا نال نکاح کرن تھیں مگر ی گیا۔ اگر اوہ حامی پہری لینا تہ سر بچ زلیخا کی اساں نے سپرد کرن واسطے مجبور ہوئی جاوے آ۔“

”بد بخت موقعے اُپر تہو کھادی گیا۔“ سلیم سُن پہر اوئی وکالت کرنیاں آکھیا۔

”تس ترے پو پتر پنچایت بچ جان تھیں پھلین جُنید کی اپنے بس بچ نیہہ کمری سکے سیو؟ صرف گلاں کرنے رہنے ہو، حنیفہ سُن سر ٹھی بکی کے آکھیا تہ رفیق بولی پیا” اس بارے بچ تہ اساں سو چیا ہی نیہہ سا کہ جُنید زلیخا کی اپناں تھیں مگر ی جاسی گا۔ اوہ دوئے پو پتر پنچایت شروع ہون تھیں اساں نال کھلے سن، اگر اُس اشارے نال ہی آکھیا ہونا تہ اُس کجھ ہور بندوبست کراں ہاں۔“

”حرام خور کسے پاسے نا، مگی لگنا اُس نی نظر ہن قادرے نی تہی اُپر اے کیا نکہ ہن تہ اوہ آنگن واڑی بچ نوکری لگی گئی اے۔ کمائی والی بوہٹی لوڑنا اے خصماں کھایا، ابو جیا اس نا پو میر داد، حنیفہ مہہ بنانیاں آکھیا۔“

”توں فکر نہ کر، آکھنے تہو لا اُج مینڈیاں تہ کل ٹینڈیاں، اُج اس سُن اساں کی لازم کمری چھوڑیا تہ کل انہاں نی باری وی اچھسی۔ اُس ویلے بدلہ ہنساں، شرافت مختصر جواب دتا۔“

”تس سچ آکھنے ہو، سو داندیا وی کدے اک داند والے کول اچھنا اے۔ اس بچ کسے نا کوئی قصور نیہہ، اساں نی تقدیر ہی اچھی سی، ان پڑھ گڑی ایہہ جیا قدم چاہیا ہونا تہ آکھا ہاں، پڑھی لکھی کے اس گڑی نی مست مارے گئی۔ تساں کی یاد اے پشلی وار جدوں پہنائی میر داد رشتے نی گل کرن آیا سا تہ زلیخا نا موڑ خراب ہوئی گیا سا۔ آکھن لگی پتہ نیہہ اس قبیلے تھیں ایہہ ریت کدوں مگسی

گی نکی عمر بچ ہی کڑی نارشتہ لائی چھوڑنے۔ میں اُسے ویلے سمجھی گئی سیاں کہ ضرور دال بچ گجھ کالا اے۔ خورے اوہ ہُن جُنید کی پسندوی میہہ کرنی سی اُپروں اوہ خصماں کھایا کوئی کم کالج وی تہ میہہ کرنا سا۔ چھوڑو گولی مارو میں تہ آکھنی ہاں زلیخا کی عاق کری چھوڑو۔ اس نال کوئی لین دین نہ رکھو اُس برادری بچ اَساں کی تک کہائی چھوڑی۔“

”اوہ پہلیئے لوکے! توں کچھیاں گلاں کرنی ہیں ماہڑے عاق کرن نال ایہہ تہ ثابت میہہ ہونی کہ اوہ اَساں نی تہی میہہ اے خون نے رشتہ بہلیاں بہلیاں میہہ ٹٹئے“ شرافت ٹیری کی سمجھانیاں آکھیا۔

پہنا پاجی! کہہ اَس اس زخم کی پہلی جاواں جیہڑا زلیخا اَساں نے کالجے اُپر لایا،“ سلیم نیاں اکھاں اتھرواں نال پھرے گیاں۔

”پُتر! ایہہ زندگی ایہو جی اے زہروی اکھاں بند کری پپنا پپنا اے۔ جو ہوئی گیا سو ہوئی گیا دُعا کرو کہ اوہ اپنے سوہریاں بچ سسکھی رہوئے اے بچ اَساں نی خوشی اے۔ پہلاں ماہڑی سمجھ بچ ایہہ گل میہہ اچھنی کہ اُس یوسف بچ کہہ تکیا؟ چلو اٹھوئس رُٹی کھائی ہنو ماہڑی تہ پہنگھ ہی مارے گئی نی اے“ آکھی تہ شرافت اکھاں بچ اتھروں لئی کے دُوے کمرے بچ بڑھی گیا۔

باب: 6

ادھر جبران خان نے کھر ٹھول ٹھما کے بجئے سن۔ ہر پاسے رونقاں ہی رونقاں کھر نے کونے کونے بچ خوشیاں نچنیاں سن۔ سارے مست سن جبران گھٹ لائی نشے بچ تہنت اپنے نال آکھنا سا” ہا ہا ہا..... ماہڑا بدلہ آج پورا ہوئی گیا۔ میں اسے موقعے کی تکنا ساں ہُن میں انہاں کی مزا چکھساں گا۔ ایسا مزا کہ امیر خان نی روح وی کی جاسی گی۔ ماہڑے دادے نا کہہ قصور سی؟ کہہ قصور سی؟ ہُن میں انہاں کی رت نے اتھروں روا ساں۔“ ندیم اس نیاں گلاں غور نال سُنن تھیں بعد چکھیا ”کیسا بدلا؟ کس کی مزا چکھاسیں؟ کون امیر خان؟ توں امیر خان کی میہہ جاننا نہیں؟ جانیس وی کسراں؟ ایہہ اک لمبی کہانی اے۔ ندیم ماہڑا یا یارا! پنجاہ سالوں تھیں ایہہ کانگ میں اپنے دلے بچ بند کری رکھی نی سی جس ویلے میں ایہہ کانگ چھوڑساں تہ اس بچ کئی خاندان رُہڑی جاسن تہا ہی ہوئی جاسی تہا ہی“ آکھنیاں اوہ بے ہوش ہوئی گیا تہ ندیم سوچاں بچ ڈُبی گیا کہ اَس

دوئی بچپن نے یار ہاں، اج توڑیں کدے اس ایہہ راز میہہ دہسیا بہوں ڈوہنگا بندہ اے۔“ یوسف اپنیاں دوستاں نال پارٹی پنج مصروف ساتھ نوراں اپنی نہہ زلیخا کی سجان سنوارن پنج مصروف سی۔ دوڑ پار نے سارے رشتے دار یوسف نی اس جت اُپر بہوں خوش سن۔ یوسف دوستاں کی چھوڑی کسے نہ کسے بہانے زلیخانے کمرے پنج آو ناہور چوری چھپے زلیخا کی تلنا۔ زلیخا کی بوہٹی نے کپڑیاں پنج تکی اس کی یقین ہی میہہ اچھنا سا کہ سچیں مچیں زلیخا اس نی زندگی پنج بہار بنی کے آئی ریٹی۔ دس تہیاڑے پہلے ناوہ تہیاڑا یوسف نیاں اکھاں اگے چن لگا جدوں اوہ فراک وار اپنی ترہیہ بھجان واسطے زلیخانے گراں داہر ٹری گیا ساتی دو پہر پنج اوہ منو نی چھاں پٹھ پیٹی کے زلیخا کی اڈیکن لگا۔ اس کھوہ ور لگے نے ڈول نال پانی کڈھیا ہورا اپنی ترہیہ بھجائی کے منو نے تھڑے اُپر لہما پئی رہیا۔ حالیں اس کی تھوڑا ہی چرہ ہو یا سا کہ زلیخا نا بڑا پھر سلیم اتھوں کہوڑے اُپر لنگھیا تہ چپچک اُس نی نظر اس اوپرے بندے اُپر پیٹی تہ اس کہوڑے نی لگام چھکی، کہوڑے تھیں تھلے تھیا فر بلیں بلیں یوسف نے نیڑے جانی چکھیا س ”نوجوانا! توں اتھے کہہ کرنا میں؟“

یوسف جیہڑا لہما پیا نا سا گھڑ ہوئی تہ بولیا ”جناب مسافر ہاں پار لے گراں تھیں اتھے تکر آونیاں نہپ پنج تھکی گیاں تہ تھوڑا پانی پیتا تہ ہن آرام کرن لگا ساں۔ اس منو نے بوٹے نی چھاں بڑی کہنی تہ مٹھی اے۔“

”پرتوں جانا کدھراے؟“ سلیم اس نے سراپے نا جائزہ لینیاں چکھیا۔

”جناب میں جنگلات نے بڑے افسر کی ملنا اے“ یوسف ناگنا خشک ہون لگا سا کہہ پتہ ایہہ بندہ کون اے ہو؟ پتہ میہہ ہو کہہ کہہ چکھسی گا۔

”جبل آما بڑے نال، لسی ناگلاس پی کے جایاں۔ اتھے کول ہی ماہڑا کہہ اے“ سلیم چہرے اُپر مسکراہٹ لیانیاں آکھا تہ یوسف شکریہ ادا کرنیاں آکھیا ”جناب ترہیہ لگی نی سی، اس چڑے نا پانی پیتا تہ کھسی گئی، لسی نی لوڑ میہہ۔ بس منزل توڑیں بچی جاواں تہ کافی اے۔“

”چل چنگا ر ب تگی تو اہری منزل تکر پچا وے“ آکھی تہ سلیم کہوڑے اُپر سوار ہو یا ہوہور

اگے داہر ٹری پیا۔

ڈرنال یوسف ناگا ٹاشک ہوئی گیا۔ اُس فراق وار پانی نال اپنا گانا ترکتیا ہور متھے نا پر سے رمال نال پونجیا۔ اتنے بچ دوتھیں زلیخا اپنی اک سنگن نال آونیاں دسی تہ اس نی جان بچ جان آئی۔ سنگن کھوہ داہرڑی گئی تہ زلیخا سدھا اُس کول آئی۔ ”کہہ گل اتنا چرکیاں لایائی؟ میں چر وکنا اتھے اڈیکنا ہاں“ یوسف سُن بے چینی نا اظہار کرنیاں زلیخا کی آکھیا۔

”جناب جیہڑا مزہ اڈیک بچ اے اوہ دیدار بچ بیہ“ زلیخا اُسی چڑانیاں آکھیا۔
 ”گئی مذاق لگنا، مگی اتھے اوپر اُسجھی لوکاں کئی سوال کیتے۔ مساں مساں رتے کھوڑے اُپراک نوجوان ماہڑے کی اتنے سوال کیتے کہ میں تہ کہہرائی ہی گیا ساں“ یوسف ادھر ادھر تکنیاں آکھیا۔
 ”رتے کھوڑے والا؟“ زلیخا سُن حیرانی نال چکھیا۔

”جی آہاں.....! میں سوچیا ضرور کوئی پلس والا اے۔“
 ”اوہو..... ماہڑیا چنکھیا رانجھیا! اوہ پلس آلا بیہ، ماہڑا جیٹھا بیر سلیم اے۔“
 ”ہلاتہ اوہ تو اہڑا بڑا پُہرا اے! شکر اے بچی گیاں۔ دکھ زلیخا اسان کی ملنیاں دو مہینے ہوئی گے تہ اج میں تئی لین واسطے آیا ہاں۔ اگر تکی ماہڑے اُپر پُہر وسہ اے تہ بیٹھ کھوڑے اُپر بیہ تہ کہہ مڑی جا۔“

”اوہ ماہڑیا رانجھیا! عورت نا فیصلہ اٹل ہونا اے۔ اوہ جس اُپر پُہر وسہ کرنی اے تہ پوری طراں کرنی اے۔ جس نال محبت کرنی اے تہ تئی کے کرنی اے۔ ماہڑا پُہر وسہ وی پکا ہور اٹل اے۔ اس واسطے میں تو اہڑے نال چلن واسطے تیار ہاں۔“
 ”میں تو اہڑی اس ہمت کی داد دینا ہاں۔ واقعی میں خوش نصیب ہاں کہ توں ماہڑی زندگی نی ساتھی بنسیں۔“

فر زلیخا کہہ اکھوہ اُپر چھوڑی کے یوسف نال کھوڑے اُپر پئی کے اُس نے کہہ مڑی آئی۔
 نماشاں نے نال ہی ٹھول ٹھما کے نی واز مدھم ہوئی گئی تہ مزمان اپنے اپنے ٹھکانے داہر جُلن لگے۔ مکان نے باہر لگی نیاں لڑیاں چمکن لکیاں۔ یوسف نے سارے دوست یار کھائی پئی کے سُن ہوئی گے نے سن۔ ہنیر اکھننا ہونا گیا تہ یوسف اپنے کمرے بچ پیر تھر یا۔ کیڑسنی کے پلنگ اُپر بیٹھی نی زلیخا شرم و حیا سنگ کھڑی بنی گئی۔ یوسف پلنگ اُپر بیٹھی رتے جوڑے بچ بھی نی زلیخا نا

چھنڈ چائی تہ آکھیا ”سبحان اللہ.....“ ارج تہ چن نا ٹوٹا بیہہ پورا چن ہی ماہڑی زندگی بچ جان کران واسطے آیا نا اے۔ ماہڑیا ربا! اس چن نا چان سدو ماہڑے نال رکھیاں۔ زلیخا! ارج تھیں توں ماہڑی زندگی ناک اہم حصہ ہیں۔ کدے تگی ٹھنڈی تتی چھاں نہ لگن دیساں۔ ایہہ یوسف نا وعدہ اے اپنی زلیخاں نال۔ دُکھ نی اک کھڑی وی تو اہڑے کولوں کدے نیہہ لکھسی گی۔“ ایہہ ساریاں گلاں سنی کے زلیخا نے گلابی ہونٹ ہلے تہ بولی ”تس ماہڑے سرتاج ہوئساں نا ہراک حکم ماہڑے مجازی خدا نا حکم ہوسی گا۔ میں کسی وی مشکل کھڑی بچ ٹساں نا ساتھ بیہہ چھوڑساں؛ ایہہ زلیخا نا وعدہ اے۔“

”مگی لگنار ب سُن یوسف تہ زلیخا کی اک دُوے واسطے ہی بنایا اے“ آکھی کے یوسف سُن کمرے نی بتی ساہلی چھوڑی ہو ر کمرے نا کالا شیاہ ہنیرا انہاں نی بکل بنی گیا۔

باب: 7

سرینچ ہمت خان نے حصے بچ وراثتی سرینچی آئی نی سی۔ پہلیں اُس نا پڑدادا فر دادا تہ بیو تھیں بعد اوہ انہاں پندرہ گراواں نا سرینچ سا۔ اُس نیاں اسلافاں انہاں پندرہ گراواں کی اس طراں بھئی رکھیا نا سا حسراں تسبیح نے منے۔ انہاں نے اک حکم در تمام لوک سرتلی اُپر لئی کے کھڑوں نکلی آنے سن۔ انہاں نے فیصلہ ہمیشاں انصاف اُپڑنی ہونے سن۔ عدالت وی جنہاں مقدمیاں نا فیصلہ کرن بچ نا کام ہوئی جانی سی، انہاں نال اوہ ہو کچھری بچ کری چھوڑنے سن۔ اسی سال نی عمری بچ وی ہمت خان چنگا تہ صحت مند سی۔ بچپن بچ ہی اس نیاں حرکتاں تکی کے اُس نے دادے پالے خان تھیں بدلہ لئی کے اُس نا ناں ہمت خان رکھیا سا، کیآں جے اُس زمانے بچ فارسی زبان نا زیادہ چلن سی، اُس وی فارسی ہی پڑھی نی سی۔ اُس زمانے نا چچی پاس ارج بڑے بڑے افسراں کی صلاح تہ مشورے دینا سا۔ مولانا روم نا کلام اُس کی زبانی یاد سا تہ اوہ ہر ویلے اُسے نے شعر پڑھنا رہنا سا۔ اُس نے بچ پڑ تہ دو ہنہیاں سن۔ ٹیری گلابو وی نیک سیرت تہ ہمدرد خاتون سی، جس کی سارے گلابو چاچی آکھنے سن۔ ہمیشاں نماز ادا کرنا تھیں بعد دو چار بندے سرینچ ہوراں نال مسیت تھیں کھڑ تکر نال اچھنے سن۔ ارج وی گجھ بندیاں نال انہاں بیہڑے بچ بیہڑیا تہ اک پڑ اُس نا صاف تہ دُوے واسکٹ لئی کے کلبی نال ٹنگی۔ سرینچ ہور بیہڑے بچ ڈاہی نی منجی در پئی گے تہ

باقی لوک وی دو جیاں منجیاں ور پئی گے۔ اتنے پنج ساریاں واسطے لونی چاء تہ مکے نیاں رُٹیاں آئی گیاں۔ نو کرسن ساریاں کی چاء نیاں پیالیاں پکڑایاں تہ فرسارے چاء پین لگے۔ سر پنج ہوراں واسطے لون تھیں بغیر بکھ چاہ آندی گئی۔ چاء پین تھیں بعد موجودہ حالات اُپر گل بات ہوئی؛ جہاں پنج گواہنڈی ملک نی سیاست وی زیر بحث آئی تہ اس ور گل کرنیاں سر پنج ہوراں آکھیا ”مگئی لگنا اساں نیاں بزرگاں مُلک نی بنڈ ہون ویلے دانشمندانہ فیصلہ کیتا کہ ہندوستان پنج ریٹی گے، ورنہ اساں کی آج اپنے فیصلے اُپر پچھتا نا پوے آ۔“

”سر پنج صاحب! اس بالکل صحیح فرمانے ہو۔ خورے اساں نیاں بزرگاں کی اس گل نا اندازہ ہوئی گیانا سا کہ اساں نیاں نسلاں اتھے تہڑ کی تہڑ کی جیسن گیاں۔ اتھے اساں کی کس چیز نی کمی اے؟ ہر گل نی آزادی اے، بولن نی، تکلن نی، کھان پین نی، ہور کہہ چاہنا؟ اس صحیح معنی پنج آزاد ہاں، گل محمد سن سر پنج ہوراں نیاں گلاں نی تائید کیتی۔

”یرا گل محمد! تو اہڑے تھیں زیادہ کون جاننا۔ توں تہ پورے بہہ سال فوج پنج رہی کے مُلک نی خدمت کیتی۔ تگی کدے وی شکایت ناموقعہ نہیں دتا سنکیاں۔ اسے کی تکلیاں توں اپنیاں دواں پُتراں کی وی فوج پنج پھرتی کرائی ایہہ ثابت کیتا کہ اس پہاڑی، وفادار تہ وطن پرست ہاں، سر پنج ہوراں گل محمد نی تعریف کرنیاں آکھیا۔

”بالکل سر پنج صاحب! اسے واسطے اساں نی قوم کی سرحداں نے راکھے آکھیا جانا اے۔ ایہہ بہادر تہ جرات مند قوم اے۔ چنگا سر پنج صاب! ہُن دیوا اجازت اساں چاء وی پی کہندی تہ گلاں وی ہوئی گیاں، گل محمد منجی تھیں اٹھیاں آکھیا۔

”چنگا پہنائی آنے رہیا کرؤ، گل بات کرن نال دل ہولا ہوئی جانا اے۔ دلاور باہر توڑیں انہاں نال جاؤ، سر پنج ہوراں پُتر کی آکھیا۔

”جی ابا جی! میں جانا ہاں، فرسارے اٹھی کے بیہڑے تھیں اٹھی گیٹ تھیں باہر نکلی گے۔ دلاور انہاں کی چھوڑی کے آیا تہ سر پنج ہوراں نال منجی ور پئی کے آکھن لگا ”اج فرڈی سی صاب نی طرفوں چھٹی آئی نی اے، جس پنج لکھیا نا اے کہ اساں نے اس علاقے تکر شروک منظور ہوئی نی اے، پنچایت نی رضا مندی منگی نی انہاں۔ اس تھیں پہلیں وی اک چٹھی آئی سی جس پنج

اس علاقے کی ماڈل ٹاون بنان واسطے انہاں پنچایت نی رضا مندی منگی سی، ورٹساں کوئی جواب نیہہ دتا۔ ابا جی! میں اچ توڑیں ٹساں کولوں کدے وی اس بارے پنچ نیہہ کچھیا، اچ ضرور جاننا چاہساں گا کہ وجہ کہہ اے کہ ٹس منظوری نہیں دینے؟“

”پنڑا! اچ توڑیں ماہڑے کولوں کسے اس گل ناجواب نیہہ کچھیا تہ نہ میں کسے کی اس ناجواب دتا۔ اچ توں سوال کیتا تہ میں ضرور اس ناجواب ٹگی دیساں۔ پنڑا! میں اس تعلقے نا کوئی دشمن نیہہ ہاں۔ ایہہ پندراں گراں اس تعلقے پنچ اچھنے ہیں۔ اتھے رہن آلے کسے وی بندے کی کوئی شکوہ یا شکایت نیہہ اے۔ سارے لوک بہوں سادگی نال زندگی بسر کرنے ہیں۔ زندگی گزارن پنچ کم آون آلی ہر سہولت اتھے موجود اے۔ پیرالف دین ہوراں نا آستان تہ ٹگی پہنا کھا ہی اے؟“

”جی ابا جی بالکل! پر لے گراں پنچ اے، جتھے ہر سال میلہ لگتا۔“

”انہاں نیاں کیتیاں نیاں گجھ پیش گوئیاں ہیں، جنہاں نے مد نظر پنچایت انہاں کماں نی منظوری نیہہ دتی۔“

”ابا جی! اچ ٹس اوہ پیش گوئیاں دہسی چھوڑ وتاں جے اساں نے دل پنچ جیہڑے خدشات ہیں، دؤ رہوئی جاون۔“

”پنڑا! اچ ماہڑی عمر اسی سال اے، ایہہ تدوں نی گل اے جدوں میں ست سال نا ساں۔ ماہڑے پڑدادا پیرالف دین کی بہوں مننے سن، کیا نکہ انہاں پیرصاب نے گجھ کرامات تکیے نے سن۔ انہاں نامعمول سا کہ ہر جمعہ راتی اوہ انہاں کول جانے سن۔ پیرصاب ہمیشاں رمزاں پنچ گلاں کرنے سن۔ کوئی تعویذ نہیں، کوئی تیرک نہیں، بس صرف ہتھ چائی کے آکھے ماہڑا پروردگار تو اہڑی مراد پوری کرے۔ میں وی اُس کولوں منگنا ہاں توں وی اُس کولوں منگ۔ اوہ اتھے عورت ذات کی کدے نیہہ آن دینے سن۔ اک وار میں وی اپنے پڑدادے نال اتھے گیاں۔ منگی انہاں اپنی چھو لی پنچ باہلیا۔ انہاں نے دربار پنچ کافی سارے لوک بیٹھے نے سن۔ پیرصاب بڑے موڑ پنچ سن۔ ساریاں کی آکھن لگے، میں ہندوستان تہ پاکستان پنچ کافی جائیاں پھریاں، ہر جائی بے چینی تہ انفراتفری تکی، لڑائیاں چھنگڑے، چوریاں، ڈاکے ہر جگہ تھیں، دل اُکی گیا۔ ہتھ چائی کے اپنے رب اگے آہ وزاری کیتی کہ کسے اتہجی جگہ پہنچا جتھے امن تہ سکون ہووے۔ اس ماہڑے

گنہگارنی سنی تہ اس گراں بچ چُچایا۔ اتھے امن وی لھیا تہ سکون وی ماہری آخری تمنای ایواے کہ آخری آرام گاہ وی اتھینے بنے۔ ماہری عمروی کافی ہوئی گئی اے۔ زندگی ناکوئی پھر وسہ نیہہ کہہ پتہ کس ویلے خالق کائنات نابلاوا آئی جاوے لہذا گجھ گلاں تْساں نکر پچاساں گا۔ غور کر یوفر عمل کرنا تہ کرنا تْساں کی اپنے توڑیں اے۔“

”جی پیر صاب! تْس حکم کرو! تْساں نیاں گلاں پلے پنھی رکھاں گے“ سارے اک واز بچ

بولے۔

”دکھو ہر عروج نازوال ہونا اے جیہڑا ہوئی کے رہنا لیکن اس زوال کی اگے اگے ٹالیا جائی سکنا اے۔ آن آلا ویلہ بڑا پھیرا ہوسی گا۔ سائنس خوب ترقی کرسی انسان چین وروی پیر تہر سی گا لیکن قدر اں پامال ہوئی جاسن۔ رشتے دو رہوئی جاسن گے خون نارنگ چٹا ہوئی جاسی گا ہر بندہ پیسے ناغلام بنی جاسی گا بے حیائی عام ہوئی جاسی گی لوک دین تھیں دو رہوئی فحاشی نے نیڑے ہوئی جاسن گے نکلے بڑے ناکوئی لحاظ نیہہ رہسی گا بزرگاں نی عزت مٹی بچ رُلی جاسی ماء پئے نال اولاد نارویہ بے وفائی بچ بدلی جاسی گا۔ انہاں ساریاں بُرائیاں نی جڑ شرک ہوسی گی۔“ شرک ناناں سنی کے سارے اک دووے دا ہر جیرانی نال تگن لگے۔

فولاد خان ہمت کرمی چچھیا ”حضرت! شرک کسراں؟ شرک تہ لوکاں کی آپس بچ ملانی اے دو ریاں کہت کرنی اے انسان ناویلا بچانی اے۔ فر بلہ شرک اس نی ذمہ دار کسراں ہوئی؟“

”میں ایہہ گل تجربے نی بنیاد اُپر آکھنا ہاں۔ میں تکیا کہ جتھے وی شرک پہنچی ترقی نے نال نال تباہی وی لئی آئی۔ جس وی نویں جگہ انسان سُن پیر تہر یا اتھے تباہی شروع ہوئی گئی۔ ہلہ سوچو اگر تو اہڑے علاقے بچ شرک پہنچی گئی زمیناں نے پہنا گتھے پہنچی جاسن؟ ہر کہہ بچ اک گڈی ہوسی تہ فر اُس نال پھیلن آلی کشافت۔ گڈی خریدن واسطے پیسے نہ ہون نی صورت بچ زمی بچن نی نوبت آئی جاسی غرض کہ ہر بُرائی نی جڑ ماہڑے خیال بچ شرک ہی اے۔ پیر صاب کی انتقال کیتے نیاں سٹھ سال ہوئی گے مگر بلیں بلیں انہاں نیاں پیشن گوئیاں اسماں بچ ہونیاں تکیاں۔ پُتر! جس ویلے اک واراں تعلقے بچ پانی ناکال پیا تہ پانی نے اک اک توپے واسطے لوک ترسن لگے۔ ڈنگر تہ پنچھی تہ یہہ نے مارے مرن لگے تہ سارے لوک پیر صاب اگے فریاد لئی گئے حضرت اللہ اگے دعا کرو کہ بدل برہے ورنہ اس گراں

بچ کوئی وی زندہ نہیں بچن لگا۔ پیر صاب آکھیا انسان اپنے عملاں نا حساب آپوں اسے دنیا بچ و بنا اے۔ ایہہ سب ٹساں لوکاں نے گناہ ہین ہر چیز نی قدر کرنا سکھو۔ جلو آؤ ماہڑے نال۔ فرسارے لوک انہاں نے چکھے ٹری پے۔ ٹر نیاں ٹر نیاں اوہ اک پانی نے چھم کول چُچے اُتھوں انہاں اپنی گھنڈی نال اس گراں تکر اک لیک چھلی تہ آکھیا اسے لیک نی سہند بچ نہر کھنی لئی جاؤ۔ ایہہ گل سنی سارے لوک ہکے ہکے رہی گی۔ گجھ بڑے بولے حضرت ایہہ ساری پتھر ملی زمی اے، ایہہ کافی اوکھا کم لگنا اے تہ پیر صاب فرمایا پانڈو وی ٹساں جے انسان سن انہاں بڑیاں بڑیاں گٹیاں نال بڑے بڑے محل بنائے تہ ٹس اپنے جوگی نکلی جی کوبل نیہہ کڈھی سکے؟ ماہڑی ایہہ گل یاد رکھیو رب اُس قوم نی حالت کدے نہیں بدلنا جیہڑی قوم آلسی ہووے۔ ایہہ کوبل ٹس اپنے جوگی نیہہ کڈھسو بلکہ آن آلیاں نسلاں اس نال سراب ہونیاں رہسن۔ ایہہ کوبل کسے اک نی جاگیر نیہہ ہوسی بلکہ ایہہ پورے قبیلے نی ہوسی۔ منگن تھیں بہتر اے کہ ٹس دساں کی دیتی کے کھاؤ۔ اگر ٹس مردہ تہ ایہہ کوبل کڈھی لئی آؤ نیہہ تہ اپنیاں بانہواں بچ بگاں پانی کھکانے رہو۔ آکھی کے پیر صاب اپنے نیکے داہر ٹری گے۔ انہاں نیاں گلاں اُپر غور کری لوکاں نی غیرت جاگی فرسارے لوگ گینتیاں بیلچے رمیاں تہ پہل لئی کوبل کھن لگے۔ ہمت مرداں مدد خدا ترے تہیاڑے اندر کوبل بچ پانی ٹر ن لگا۔ جانداراں نی ترہہ کجھی گئی زمیناں سیراب ہوئی گیاں، فصلاں لہلہان لگیاں۔ ایہہ تکی کے پیر صاحب بہوں خوش ہوئے تہ آکھن لگے تکیا ٹساں اتحاد تہ اتفاق بچ کتنی طاقت اے۔ اس طاقت کی اپنے حق بچ تہ دشمن نے خلاف استعمال کری تہ زندگی نے ہر موڑ اُپر کامیاب ہو سو۔ بس تدوں تھیں اس تعلق بچ سبزیاں، فصلاں تہ میوے نی بہتاں اے۔ رہی گل پیر صاب نیاں ثابت ہون آلیاں پیش گوئیاں نی تہ خوشحال پورنی موجودہ صورت حال اساں ساریاں نے سامنے اے۔ لوکاں گڈیاں خریدن نے شوق بچ اپنے پیودا دے نیاں زمیناں مٹی نے پہنا پچی چھوڑیاں، جدوں نیاں اتھے شرک آئی زمیناں نے پہنا توکھتے پہنچی گے۔ اگر کجھ زمیناں بچیاں وی تہ ٹس تکو اولاد لتاں بچ جین جی پھسائی کے پھر نے رہنے تہ فصلاں غیر ریاستی مزدور کپنے۔ اڈھے تھیں زیادہ بچے اتھے نشوئی ہوئی گئے ہین، گڑیاں منہہ وراثت لالی تھیں سو۔ یلے کھروں نکلیاں تہ ماء پیو کی پتہ ہی نہیں اساں نی اولاد گھتے اے۔ بزرگ ماء پے کی بچے درد پر پہنکن واسطے راہواں بچ چھوڑنے۔ غرض ایہہ کہ خوشحال پور زوال پور بنی گیا نا اے۔

پُتر! آپوں سوچ اسماں کی اتھے کس چیزے ناکہناٹا اے۔ پرائمری ہیلتھ سینٹر وی اے ہائر
سیکنڈری توڑیں اسکول وی ہین، دو عدد پرائیویٹ اسکول وی ہین، نلکیاں نے پانی نے تہ کدے
محتاج اس رہیاں ہی نیہہ۔ دو چار رکھوہ نے علاوہ دُدھ ہاروں صاف ستھری کوہل بگنی جس ناپانی
کسے آب حیات تھیں کہٹ نیہہ۔ سہولت نی ہر چیز اتھے موجود اے۔ سیاست دان وی اسماں نے
ووٹ نے محتاج ہین۔ ووٹ باہنا اسماں لوکاں نا جمہوری حق اے۔ اسماں انہاں لیڈراں کو لوں
کدے کجھ نیہہ منگیا، جیہڑے اسماں نیاں ووٹاں نال بڑے بڑے ایواناں بچ پختے ہین۔ پُتر!
اگر سچیں مجیں اس تعلقے بچ شرک آئی گئی تہ آگے کچھے جیہڑے اُچے اُچے بولے توں تکنا میں
گڈیاں نے تہویں نال اسماں ناساہ بند ہوئی جاسی گا، پانی نی اس بگنی کوہل کی کثافت نی ہماری لگی
جاسی گی، زمیناں بے خصمیاں ہوئی جاسن، بے حیائی اتھے کُہر کُہر کجھری ہاروں کجھی۔ ایہہ تعلقہ اس
طراں کھنڈری جاسی گا جسراں تسبیح نے منکے۔ پُتر! اس بڈھے پیونی ایہہ گل چنگی طراں پلے بھی
ہن کہ اس ترقی یافتہ زندگی تھیں تنگ آئی کے لوک اسماں ہڑے اس گراں کی لوڑ سن گے۔ پُتر! اس
زندگی ناکوئی پہڑوسہ نیہہ، پتہ نیہہ کس ویلے ملک الموت آئی تہ روح قبض کری لیوے اس واسطے
اپنیاں پنجاں پہر اواں کی اعتماد بچ لئی کے اس گل اُپر اٹل رہیو کہ امن پورنا ایہہ تعلقہ کدے وی
دُکھی پور نیہہ بنن دیسو گے، پہناویں تہاں کی بڑی تھیں بڑی طاقت نال وی ٹکرا نا بیوے۔ تہس بچ
پہر ایہہ بچ پانڈو ہو..... بچ پانڈو۔ ماہڑے نال وعدہ کر، ہمت خان اپنا ہتھ دلا ورا ہر بدھانیاں
آکھی تہ دلا ورسن اپنا ہتھ پیونے ہتھ دینیاں آکھی ”اباجی! اس تہاں نے اس مشن کی کدے
وی نقصان نیہہ جیہن دیاں۔ تہاں جیاں کئی بزرگاں اس علاقے کی جس پیار محبت امن تہ پہنائی
چارگی نی تسبیح بچ پرویا نا اے۔ اس اس کی کدے وی کھنڈرن نیہہ دیاں“ آکھنیاں دلا ورنیاں
اکھاں اتھرواں نال پہرے گیاں۔ اباجی..... اباجی آکھی کے دلا ورجذبات بچ پیونے ہتھ ہممن لگا۔
”تہس دوئے پیو پُتر کناں لمیاں کہانیاں بچ اُلجھی گیو۔ تہاں مسیت بچ جماعت پڑھن
نیہہ جانا؟ مغرب نی اذان تیار اے“ گلا بوکرے تھیں نکلی بیہڑے داہر تہاں آکھی۔
”اوہ پہلیئے لوکے! تو اہڑے پُتر سن سوال ہی ابھی کیتا کہ جواب دینیاں ویلے ناپتہ ہی
نیہہ لگا“ ہمت خان سوٹی نے سہارے کھلا ہونیاں آکھی۔

”ایہہ کہہ تو اہڑیاں اکھاں کیاں پھکی نیاں؟“ گلا بودلا وردا ہر تکلنیاں پچھیا تہ ہمت خان جواب دتاس ”کجھ نیہہ کہانی سنی کے تھوڑا جذباتی ہوئی گیا۔ چل پتر اَس نماز پڑھی آواں“ فر دوئی بیہڑے تھیں باہر نکلی گے تہ گلا بودو رتکر انہاں کی جانیاں تنگی رہی۔

باب: 8

اتارنا تہیاڑا سی سارے لوک اپنیاں اپنیاں کماں بچ مصروف سن کہ چپچک مسیت بچ اعلان ہو یا کہ ماسی فتو اَس دُنیا تھیں ٹری گئی اے انہاں نی نماز جنازہ ٹھیک باراں بکے پنچایت نے احاطے بچ پڑھی جاسی گی لہذا ساریاں گراں والیاں کی اطلاع دتی جانی اے کہ انہاں نی نماز جنازہ بچ شریک ہون واسطے پنچایت کُہر بچ پھجن۔ ”کل شامی اوہ مگی لہھی، چنگی پھلی سی، چپچک اُس کی کہہ ہوئی گیا؟“ سفید خان جیہڑا لطیف نی ہٹی اُپروں سودالینا سا لطیف کی آکھیا ”جناب مرنا کیہڑا ٹھنگی چڑھنا اے۔ موت تہ برحق اے اسان نا ایمان وی ایواے کہ ایہہ دُنیا تہ اک عارضی جگہ اے اصلی زندگی تہ ایہہ دُنیا چھوڑن تھیں بعد ہی شروع ہوسی گی۔ بڑی نیک عورت سی، رُب مغفرت کر لیں“ لطیف سُن سفید خان کی زندگی نے فلسفے نے نال نال ماسی فتو نی نیکی نا ذکر کر نیاں آکھیا۔

”چلو جی رُب مغفرت کر لیں، چنگا میں جُلنا ہاں نماز جنازہ پڑھن واسطے پنچایت کُہر پھجنا اے“ آکھی کے سفید خان ہٹی تھیں ٹری گیا۔

ماسی فتو اَس گراں نی اک کافی پرانی بزرگ عورت سی۔ اسی سال نی عمری بچ وی اوہ ہٹی کٹی تہ ٹری پھرنی سی۔ اس نامہراج بوستان عدالت بچ جمعہ ارسا، تھوڑی بہتی زمی وی سی جس نال اُس نے کُہر نا گزارہ چنگی طراں چلنا سا۔ اس نا کو پتر ساداش، اٹھی پاس کری کے اوہ ملوئی بچ پھرتی ہوئی گیا سا۔ ریٹائرمنٹ تھیں چھ مہینے بعد ہی بوستان اَس دُنیا تھیں وی ریٹائر ہوئی گیا، فر ماسی فتو کہنلی ریٹی گئی، لیکن اوہ ہمت والی زانی سی۔ اوہ آکھنی سی ”میں کہنلی کیاں ہاں؟ ایہہ سارے ماہڑے قبیلے نے لوک ہن ایو ماہڑے رشتے دار ہن۔“ لوک وی اس نال بہوں محبت کرنے سن۔ ہُن ماسی فتو اَسے قبیلے نے سہارے تہیاڑا تہیاڑا کڈھنی سی۔ دو ترے بکریاں، اک لاری منج، دو کگڑیاں نے نال اوہ پوری تہیاڑا کڈھی چھوڑنی سی۔ اک تہیاڑے اوہ بکریاں چارنی سی تہ اُس نے کول ہی اُس نی اوہ کگڑی جس اٹھ پوتے کڈھے نے سن، زمی پھر لینی سی۔ اک بڑے بٹے

اُپر پٹی اوہ سوچتی سی کہ جلدی جلدی ایہہ پوتے بڑے ہوئی جاوَن تہ اوہ اُنہاں نے انڈے پتھن واسطے شہر پھوسی گی۔ اس سُنیا ناسا کہ شہر بچ دیسی انڈیاں تہ کنگڑاں نی بہوں منگ اے۔ سردیاں آونیاں ہی اوہ اپنے کول اک کنگڑی تہ اک کنگڑکھی باقی سارے پیچی چھوڑنی سی۔ اُس کی اس گل نا چنگی طراں اندازہ ہوئی گیا ناسا کہ سردیاں بچ کنگڑنہ کنگڑیاں کی ٹھنڈ نال تک داہروں پانی لکنا اے تہ اوہ ہمار ہوئی کے مری جانے، نقصان ہون تھیں بہتر اے کہ پیچی کے بہار بچ فرلئی لیاں۔ اس طراں اُس خاصی رقم کھٹھی کیتی نی سی۔ جدوں وی علاقے ناڈا کیہ اُس کی اس طراں بکریاں چارنیاں تکنا تہ اُس کی چھیڑنیاں پچھنا ”ماسی فتو.....! توں ابری اک کہنہی جان ہیں اتنی محنت کس واسطے کرنی ہیں؟ آخر اتنے پیسیاں کی کرسی کہہ؟“ تہ ماسی فتو اس کی جواب دینیاں آکھنی ”پترے نا بیہ کرن آلی ہاں پوترے تہ پوتریاں عیش کرسن“ تہ اوہ بے چارہ لا جواب ہوئی کے ٹری جانا۔ اس گراں بچ ویسے تہ اوہ ہراک نے کھر جانی سی لیکن زیادہ اٹھنا بیٹھنا اس ناچاچی گلابونال سا، جس ویلے وی گلابونال بو تہ ماسی فتو پتھنی جانی۔ اس کی آونیاں تکی کے سر بچ ہوراں نا نکا پتر آکھنا ”ماسی فتو کی خورے تندور بالن نی بو آئی جانی اے اکدم پتھنی جانی اے کے نیاں روٹیاں لین واسطے۔“

گلابو اس کی سمجھانی کہ نہ چھیڑیا کر فتو کی۔ توں سچیں چھیں احسان فراموش ہیں، فتو نے دُدھ نا قرض حالیں وی تو اہڑے اُپر باقی اے۔

”کہہ آکھنا میں شمی پتر؟ ویسے مگی پتہ اے کہ اوہ کہہ آکھسی، او آکھسی آئی رہی روٹیاں منگن واسطے۔“

”بیہہ فتو! شمی تو اہڑے نال مذاق کرنا رہنا، اگر ایہہ ساری عمر وی منگے پیراں تو اہڑا پانی ٹہو نارہسی فروی تو اہڑے پلائے نے دُدھ نا قرض بیہہ اتاری سکسی۔ تنگی سر بچ ہوراں اپنی بہنیں بنایا نا اے توں مالک ہیں،“ گلابو ہسٹیاں فتو کی آکھیا تہ فتو بولی ”تو رہن دے، اسساں ماہ پتر اں نے بچ نہ بولیا کر۔ شمی تہ دانش بچ مگی کوئی فرق بیہہ وسنا۔ انہاں چھاتیاں نال دُدھ دانش کی بلایا تہ انہاں نال شمی کی ہاں دُدھ نا پیر تہ ہونا ہی اے،“ ماسی تندور نے نیزے پٹھنیاں بولی۔

”ایہہ لے ماسی پی ٹھنڈی ٹھارسی نا گلاس،“ شمی سُن اس نے اگے گلاس تہر نیاں آکھیا تہ چھٹ کھڑی فتو اس داہرتنی رہی فر بولی ”تکلیاں میں شمی سُن دُدھ نا قرض اتارنا شروع کری چھوڑیا۔“

”ایہہ لے مکے نیاں روٹیاں کچھی سمیت لئی جا بعد پنج موڑی دیاں“ گلابواس کی کچھی پکڑانیاں آکھیا تہ فتو روٹیاں نی کچھی لئی کے اتھوں خوشی خوشی کھر داہر ٹری گئی۔ اُس تہیاڑے اوہ بہوں خوش سی کہ بوہے اُپر چار پنج ملٹری والے کھلتے نے سن۔ اک افسر سُن اُس کی اک کاغذ جیہڑا وائریس مینج سادینیاں آکھیا ”ماتا جی! اک دُکھ دانیک خبر اے کہ آپ کا بیٹا دانش سرحد پر پڑوسی ملک کی بے وجہ گولہ باری سے ویرگتی کو پراپت ہو گیا“ اس کا شو آرمی ہیڈ کوارٹر میں رکھا ہوا اے، ہم آپ کو لینے آئے ہیں۔“

ایہہ پہیڑی خبر سُنی کے اُس نیاں لنگاں بچوں جان ہی نکلی گئی۔ اس تہ دانش نے بیاہ نی تیاری کیتی نی سی، لیکن رب کی گجھ ہو رہی منظور سا۔ فرسر پنج صاب تہ گراں نے گجھ ہو سر کردہ بندے اس نال آرمی ہیڈ کوارٹر گئے تہ دانش نی میت کی اتھوں آئی گراں نے پرانے قبرستان پنج دفن کیتا کھ۔ ماسی فتونی زندگی کافی دُکھاں پہری سی، لیکن اوہ زندہ دل زنانی سی۔ دانش نی موت اُپر اس کی کافی سارے پیسے ملے لیکن کسے کی وی پتہ بیہہ سا کہ اُس سُن اوہ پیسے کتھے رکھے۔ گجھ آکھنے سن اُس سر پنج نے نکلے پڑشی کی اپنا دُدھ پلایا نا اے تہ اوہ اس کی اپنا منڈا منی اے لہذا اُس ساری رقم اسے کی دیسی چھوڑی ہوسی۔ جتنے مُنہ اُتیاں گلاں۔ آخر کار ماسی فتونی نمازہ جنازہ پنچایت کھر پنج ادا کیتی گئی تہ اس کی وی دانش نے نال ہی دفن کری چھوڑیا کھ۔ چوتھے ورسر پنج ہو راں نیاز نا سارا انتظام کیتا۔ نیاز وغیرہ تھیں فارغ ہوئی کے چار پنچاں نی موجودگی پنج ماسی فتونا لکڑی نا پرانا صندوق کھولیا گیا تہ سارے تکی حیران رہی گئے کہ اوہ نوٹاں نال پہر یا نا سا۔ اک روپے تھیں لئی کے سو روپے تکر نے نوں تہ پرانیاں نوٹاں کی اُنہاں گنا شروع کیتا تہ پورے سنتالی ہزار نی رقم سی۔ نوٹاں نے تھلے اک وصیت سی جیہڑی ڈاکے سُن لکھی نی سی۔ وصیت پنج لکھیا نا سا کہ ایہہ سارے روپے میرے مرن تھیں بعد انہاں فوجیاں نے عیال کی دتے جان جیہڑے بارڈر اُپر دانش نال مارے گئے ہین۔ وصیت پڑھی کے ساریاں نیاں اکھاں اتھرواں نال پنچی گیاں۔ سارے آکھن لگے ”واقعی بہوں نیک زنانی سی۔“

(جاری)

تہیاں بیگانہ مال

(پردہ اٹھدا ہے ہک جناں تہ ہک گڑی بیٹھے آپس بچ گلاں کردے ہوندے ہین گڑی دا ناں فاطمہ تہ جنے داناں عبداللہ ہوندا ہے۔)

عبداللہ: تھک گیاں آج تہیاں ٹری۔
 فاطمہ: کہہ کردا آسین۔

عبداللہ: دفتر داکم بچ آسا۔ لوکاں کووی دکھنا آیا دا ہے۔ نکلے نکلے جنڈکاں دے وی ڈوموسائل بنال دے ہین۔ جیاں بس قیامت اینا والی ہے۔

فاطمہ: قیامت ہی ہے تہ ہُن کدوں فرایسی۔ جیہڑے کم آساں لوکاں پکڑے دے ہین۔ گڑیاں جنیاں بچ کوئی فرق ہی نیہہ رہیا دا۔

عبداللہ: سچ آکھدی ہین ہزاراں بچ دکھوتہ گڑیاں ہی گڑیاں۔ جنا کوئی اکا دکا نظر ایسی مگر ہوٹلاں تے گڑیاں۔ سودا خریدن والیاں تہ گڑیاں۔

فاطمہ: بے پردگی اس قدر عروج تے گچھ رہئی دی ہے کہ گیا لے گیا لے پیچیاں والے پا جامے اوہ وی گئیاں تو اُتا۔ بہندیاں ہین تہ جنڈکاں باہندے تنکیاں نظر ایندیا ہین۔ سراتے چادر تہ دوپٹے گرے ناں ہی نیہہ۔

عبداللہ: ایسا لگدا ہے جیاں سرننگا رکھنا داتہ بال دہسنا دا مقابلہ لاکا بیٹھی دیاں ہین۔ اپنی بنکاں اُتو پیسے کڈھال دیاں تہ اپنی مرضی نال خرچ کردے ہین۔

فاطمہ: اُن دے ماں پے اُنہاں کو گچھ نیہہ آکھدے۔ ماہڑیاں باگر گیا اوہ زمانہ کہ ذری سراتو پلا لیہہ گیندا آساتہ ماں پے اُسدی سرنگٹ چھوڑ دے آسے۔ ہزار تہ ہزار رہ گیا دکان تے چچنا وی گوارہ نہ کردے آسے۔

عبداللہ: ایہہ ساری مہربانی ٹی وی دی ہے تہ ہن موبائیل ساری کسر پوری کر چھوڑی ہے۔ جو کجھ وی مو بائلاں تے دکھدے ہن اوہی کردے ہن۔ دین اسلام دا پتہ ہی نیہہ۔ اگر علم ہونداتہ ایسا نہ ہوندا۔
فاطمہ: پڑھی دیاں زیادہ بگڑی دیاں ہن۔ اگر انہاں بچ عقل ہونداتہ انہاں جاہلاں کوراہ راست تے کھن آون ہاں۔

عبداللہ: اوہ توتوں سچ آکھدیں ہیں۔ گڑیاں کو پڑھالنا ہی غلطی ہے۔ کہہ فائدہ۔ پڑھ لکھ کا جس ویلے بگڑ دیاں ہن ماں پے اندے سامنے کوئی معنی نیہہ رکھدے۔

فاطمہ: پڑھا لو مگر صرف اپنی دینی تعلیم پڑھا لو۔ قرآن پاک نماز ادا سبق بس۔ انگریزی پڑھ کا سروں بگڑ گیندیاں ہن۔

عبداللہ: ہاں چچھا ماواں نال وی انگریزی مار دیاں ہن۔

(باہروں جنک دوہک گدری تہ ہک گدرادوڑدے دوڑدے ایندے ہن) گدری ”ابا، ابا،

مکو بچاہ روپیہ دیو مکو کا پیاں آنیاں ہن پہلاں گدری آکھدی ہے!

عبداللہ: دفع ہو۔ کجے پیسے جل اہجاں تنخواہ نیہہ تھہنائی۔ کیہہ کرسیں پڑھ کا (گدری پشیمان جی ہو جلدی ہے فر گدر آکھدے۔

گدر: ابا ابا۔ مکو سو روپیہ دیو۔ مکو کرکٹ بال آنا ہور کا پی پنسل آنی ہے۔

عبداللہ: کچھ میں لکھیں۔ ماہرے کوٹادے چنتے بچوں کڈھ کھڑ۔

فاطمہ: ایہہ کہہ تماشہ گدری بچے چاری کا پیاں واسطے منگے تہ تلو تنخواہ یاد آگئی تہ گدرے واسطے سو روپیہ اوہ وی کرکٹ بال خریدے واسطے۔

عبداللہ: گدری کو پڑھال کا کہہ کرساں۔ اگلیاں دا حال دکھ کھن۔ بس مسیتی کچھ کے مولوی صاحب کولوں قرآن پڑھے۔ سکول پڑھالے دی کوئی ضرورت نیہہ۔

فاطمہ: ہاں پتر جتناں بچ کھڑ سن تہ تہیاں جہنم بچ۔

عبداللہ: خدا نہ کرے بگڑ گیاں تہ ستے جہنم۔

فاطمہ: ایہی گل نہ آکھ تہیاں جی وفادار چیز کوئی نیہہ ہوندی۔ ساریاں ہک ہی جیاں نیہہ ہوندیاں۔

عبداللہ: جہتیاں ہونیدیاں بین لوکاں دامال، کل بیاہ کا دینی ہے لہذا اتنا پیسہ کتیاں خرچا کراں۔
فاطمہ: ظالماں تو ہڑی ماں وی تہ کسی دی تہی آسی۔ میں وی تہ کسی دی تہی ہاں شرم کر شرم بچیاں
دے سامنے اتبجی گل نیہہ آکھنی چاہیدی۔

عبداللہ: اوہ تہ ٹھیک ہے مگر تئیں اپنے ماؤ پپو کو کتتیاں ہک کم ایندیاں ہو۔
فاطمہ: ایہہ رب دے فیصلے ہین۔ باوا آدم تھیں ایہہ ہوندا آیا جد کہ میں آج وی آکھدی ہاں کہ رب
ماہڑا ساہ ماؤ پپو دیاں قدماں بچ ہی کڈھے۔ اُنڈا سار ادر دنگو ہووے۔

عبداللہ: بچھا چھوڑ تقرر مارے کو۔ کھڑ واگدر یا توں وی کوٹا بچوں پنجاہ روپیہ۔
گدری گدر اوہی پیسے رکھن کا نکل گیندے ہین۔ باہر ہک اُدھیڑ عمری دا جناں داخل
ہوندا ہے۔ ایہہ گراں داماسٹر ہوندا ہے۔

ماسٹر: السلام علیکم۔

عبداللہ: (اُٹھکا) وعلیکم السلام۔ آؤ ماسٹر جی ارج تئیں کس طراں پہنل گئو۔

ماسٹر: (فاطمہ دار دکھکا) پہنن جی تئیں ٹھیک ہو۔

فاطمہ: السلام علیکم ماسٹر صاحب۔ بس ٹھیک ہاں۔

ماسٹر: ارج میں اتھوں لنگھدا آساں تہ خیال آیا کہ تئدی ملاقات کرجلاں تہ عارف دا پتہ وی
چا کہنتاں۔ دودن تھیں سکول نیہہ گیا۔

عبداللہ: (حیران ہوکا) ایہہ کہہ آکھدیو ماسٹر جی اوہ تہ کبڑوں روز گیندا ہے۔

ماسٹر جی: سلمہ کو چھیا آسا تہ آکھن لگی اُسدی طبیعت کجھ ٹھیک نیہہ۔

فاطمہ: ہن جی اتھوں میں تیار کرکا پہنچ دیندی ہاں اگوگر گیندے ہین۔

ماسٹر جی: سلمہ بڑی قابل بچی ہے۔ پڑھدی وی ٹھیک ہے مگر گدر ا غیر حاضری کردا ہے۔ اسکو تھوڑا سمجھاؤ۔

عبداللہ: سلمہ سُن وی کبڑ نیہہ آکھیا۔ ایندے دوئی برابر ہین۔

فاطمہ: پہنن دا دل ہے سوچیا ہوئی مار پیسی لہذا نہ آکھاں۔

عبداللہ: ایہہ کجھی ہمدردی ہوئی۔ اس کو تہ میں ضد آکھساں۔

ماسٹر جی: ضد دی گل نیہہ بچی ہے۔ پُہراؤ کو ڈانٹ وی نیہہ بہنا لپھیندی۔ ورنہ ایہہ وی کوئی گل ہے کہ اوہ ضد کرسی۔ تو بہ ایسی سوچ نیہہ رکھتے۔

فاطمہ: بچھا ماسٹر جی دوبارے میں آپ سکول بچ دکھ کا ایندی کرساں ماڈپنیو دا وی فرض ہے بچے دی نگرانی رکھنی۔ پے پچارہ ڈیوٹی ہوندا ہے۔ میں کُہر دیاں کماں بچ اُلجھ گیندی ہاں۔
ماسٹر جی: بالکل بالکل ماہرے دلاں دی گل کیتی۔ اُستاد تہ مائے پے جد تک بچے دی نگرانی نہ کرسن بچہ نیہہ پڑھدا۔

عبداللہ: بچھا ماسٹر جی ہُن آوے اُسدی مالش کرساں۔ اتنے روپے کھڑ داتہ گر لیندے۔
ماسٹر جی: مار پٹائی نیہہ کرنی پیارناں کھینا چائیدا ہے۔ مار پٹائی نال بچہ باغی ہو گیندا ہے۔ تھوڑا بہت زُعب رکھو بلکہ تُوں آپ پڑھیا لکھیا آدمی ہیں روز دا کم چیک کر کُہندا کر ہور جیہڑا کم کُہر واسطے دیندے ہاں راتیں نگرانی بچ کراں چھوڑ دا کر۔

فاطمہ: ماسٹر جی تُوں چاء پیسویا کھانا بناواں۔
ماسٹر جی: نہ پینین کھانا میں صبح سکول ایندیاں دیاں کھائداں چھنا نہ کھیندا۔
فاطمہ: بچھا میں چاء بنا کا آن دی ہاں۔ تُوں تشریف رکھو۔
عبداللہ: ماسٹر جی گدڑی دار میں اتنی توجہ نہ دیندا میں پھیندا گدڑی وی عمر ہووے تہ بدھیا کر چھوڑاں تاں جے ماہڑی کنڈ باہندی ہوگیسی۔

دُوا منظر

پردہ اٹھدا ہے عبداللہ تہ اُسدی کُہرا والی آپس بچ گل بات بچ لگے دے ہوندے ہین باہروں ودفرائندے ہین کئی داناں جمال ہوندا ہے تہ دوئے داناں کمال ہوندا ہے۔
جمال: السلام علیکم پہنا جی۔
عبداللہ: وعلیکم السلام آوجی جمالا تہ کمالا خیر ہے اج کس طراں راہ چُہل گیا۔
کمال: بس تو ہڑی خیر خیریت پچھے کو آ رہیاں نالئی ہک شکواہ وی کرساں۔
عبداللہ: کس گلا دا شکواہ۔

جمال: گل چُج بڑی وی ہے تہ چُج نکلی وی ہو سکتی ہے۔

عبداللہ: منگو کچھراتاں نہ بچھا لو دہسو کہہ گل ہے۔

جمال: گل اس طراں دی ہے کہ تو ہڑا گدر اعارف نشے کو لگ گیا دا ہے۔ افسوس ایندا ہے کہ تو ہڑا بچہ ایسا نہ ہونا چاہئے دا آسا۔

کمال: پُرانے لوک آکھان کر دے ہین۔ رن تما کو چھکڑیں تہ حاکم ہڈھی خور پتر پالیا لا ڈلا تہ سب ہی گلاں چوڑ۔

فاطمہ: ایہہ کیہ آکھدیں پہنا جی۔ آساں کہہ لا ڈکیتا۔ چنگا پہلا سکول گیندا ہے۔ پچر نکا آسا تہ میں روز رکھی کردی آسیاں۔ ہُن ہائیر سکینڈری بیچ گچھ رہیا تہ اُتھا ماہڑا کون دکھسی۔

عبداللہ: نہ جی نہ۔ ایسا ہو ہی نیہہ سکدا۔ اُس کو ٹیوشن لائی دی ہے۔ روز نماشاں تھیں بعد کُہر ایندا ہے۔
جمال: ایہی تہ گل ہے نہ عبداللہ پہنا جی۔ ٹڈھ کدے ٹیوشن والیاں کو پچھیا کہ گدرا اُدھر گیندا وی ہے کہ نہ۔
کمال: ٹیوشن دے پیسے توں آپ کھڑکا دیندیں کہ گدرا کھڑدا ہے۔

عبداللہ: آپ کھڑدا ہے۔ میں تہ آپ اُدھر نہ گیا۔

جمال: اوہی پیسے اس واسطے زہر بن گئے۔ ایہہ ٹیوشن نیہہ گیندا بلکہ اوہی پیسے نشے تے لیندا ہے۔

جمال: اُس کیہڑے حق حلال دے کمائے دے ہوسن۔ پتہ نیہہ کلرک جتاں کا ہڑا کا ہڑا چنتا کپدا ہوسی۔

کمال: فارسی خوان آکھدے ہین۔ مال حرام بہ راہ حرام رفت۔ پہنا جی ماہڑیا۔ اُس نال اُسدے جندک وی تباہ کیئے۔ خر بوزہ خر بوزے کو دکھ کارنگ پکڑدا ہے۔

فاطمہ: منگو تَسد یاں گلاں تے اعتبار نیہہ ایندا۔ ایسا ہو ہی نیہہ سکدا۔

جمال: تو ہڑی گدری وی ٹیوشن گیندی ہے۔

فاطمہ: نہ، اوہ بیچاری کُہر ہی پڑھدی ہے۔

کمال: اُس کو کیاں نیہہ ٹیوشن پہنچدے۔ اوہ بڑی قابل بچی ہے ہور اس سال بارو ہویں دا امتحان وی دینا ہے۔

عبداللہ: پُہراوا میں معمولی کلرک ہاں۔ اتنی آمدن گتھو آ نساں۔

جمال: ایہہ مکان۔ ایہہ عیش و عشرت سرینگر جی جانی زمین خریدنی معمولی گل ہے۔
 عبداللہ: ایہہ ماہڑی مجبوری ہے۔ دُواتھی بگا نامال ہے۔ اُس تے اتنا خرچہ کر کا فائدہ وی کہہ ہے۔
 کملا: افسوس افسوس تو ہڑی سوچ واسطے۔ تہنی وی اُسی ٹھنڈا بچوں پیدا ہوئی دی ہے جس بچوں پتر ہے۔
 فاطمہ: ماہڑیو پیر و ایہہ پڑھ لکھ کا گمار ہیاد ہے۔ کہہ پتہ اُسی دی ہائے لگدی ہے۔ اوہ کا پیاں کتاباں
 واسطے پیسے منگسی تہ اس کو سارے قرضے یاد آگیندے ہین۔ پتر منگسی تہ قرضہ پٹ کا وی دیسی۔
 جمال: افسوس دی گل ہے۔ تاں ہی تہ اسیں پہاڑی لوک پچھارہ گیاں۔ ایہہ گُروے اُسی زمانے دا
 آدمی لگدا ہے۔ جنہڑے تہنیاں کو زندہ درگور کر چھوڑ دے آسے۔
 کملا: نبی پاک دے سبق تے عمل کرے آتہ اتہی سوچ نہ رکھے آ۔ ایہہ جاہلیت دے دور دی گل
 کردا ہے۔

فاطمہ: میں وی ہر ویلے آکھدی ہاں کہ تہنی پتر اکولوں زیادہ نازک تہ زیادہ وفادار ہوندی ہے۔ مگر۔
 عبداللہ: مگر کہہ توں وی تہ ماں ہیں پتر ادی راکھی نیہہ کرسکدی۔
 فاطمہ: کمال کردا ہیں میں کڑی دا عالم ہائیر سکینڈری سکول بیچ کسراں گچھاں۔
 جمال: بوٹیاں بیچ سب نہ باڑ عبداللہ پہنچی۔ پہنا وی بیچ آکھدی ہے۔ پتر اکوٹھاک ورنہ ایہہ جو گچھ
 حرام دی کمائی تے بنایا دا ہے سب نشے بیچ پھوک کیسی۔
 عبداللہ: منگو یقین نیہہ ایندا۔ پچھا اجو بعد میں راکھی رکھساں۔ ٹیوشن والیاں اُستاداں کو دی پچھساں۔
 جمال: تحقیقات کر؛ ورنہ گدرے تھیں ہتھ تہور ہسیں۔ آساں تہ اپنے جنک روک چھوڑے ہین۔
 دو بارے اُسداسنگ کدے نہ کرسن۔
 فاطمہ: شکر ہے پیر و سبیلاناں اُساں آکھ چھوڑیا۔ ورنہ پتہ نیہہ کسے گھنڈے پاکیاناں سرمنن ہوندا۔
 کملا: پچھا پہنا وی اسیں جلدے ہاں۔
 فاطمہ: ہائے ماہڑے تے پے گئی میں اُساں کو چاء دا وی نہ پچھیا۔ ذری بہو اُساں واسطے چاء دا پیالہ آساں۔
 جمال: نہ شکر یہ۔ مہربانی۔ خدا حافظ۔ اُٹھ کا نکل گیندے ہین۔
 عبداللہ: ائیں بکواس کردے ہین۔ ماہڑا گدرا اتنا نیہہ گرسکدا گتھوں اتہی کالی برف پے گئی۔

فاطمہ: پہلاں تحقیقات کرکا دکھ۔ ہوسکدا ہے ایہہ سچ ہووے۔ عبداللہ توں فٹ لوکاں نال مل
رہندی ہیں۔ کس طراں ہوسکدا ہے۔

فاطمہ: دشمن کہہ ہوتی بات۔ امیں کوئی کسی کو نیہہ چھوٹھی تہمت لاسکدا۔

عبداللہ: انہاں اپنیاں اکھیاں نال دکھیا ہوسی۔ اُندے اپنے گدرے حرامی نشہ کردے ہوسن انہاں
ماہڑے عارف تے تھوپ چھوڑیا۔

فاطمہ: تلو اعتبار کیاں نیہہ ایندا۔ ہک واریں گدرے دی تحقیقات وی تہ کر کہنن۔ ایہہ گلاں
کردے ہی ہوندے ہین کہ باہروں عارف آ بڑا ہے۔ ایہہ ایندیاں ہی ڈگرن لگدا ہے۔ عبداللہ
اُسدے مٹھواں دار دکھدا ہے۔ اسد رنگ پیلا زرد ہو یادا ہے تہ کمرے دار جلن لگدا ہے تہ عبداللہ
اسکو آکھدا ہے۔

عبداللہ: عارف دا ادھر آ۔ (عارف اس دی گلاں دی پرواہ کیتے بغیر جُل گیندا ہے۔) عارف تلو
آکھیا ادھر آ۔ (ایہہ فرکوئی پرواہ نیہہ کرداتہ غصے نال) عارف تلو آکھداں۔ ڈورا ہو یادا ہیں۔ پکڑکا
چھکدے ایہہ اپنے قرار نچ نیہہ ہونداتہ چھکدیاں ہی چہڑھ گیندا ہے۔ عبداللہ اس داہر دکھ کا
حیران جیا ہوکا مٹھواں نال مٹھہ کھڑدا ہے تہ اس کو سگریٹ دی بو ایندی ہے۔ فاطمہ وی نیڑے آکا
چہڑھ ڈی ہے تہ آکھدی ہے۔

فاطمہ: عارف او عارف۔ ایہہ تہہ اپنا کہہ حال بنایا دا ہے۔ ہائے ماہڑیا اللہ تاں ہی ایہہ اپنے
کمرے نچ تاڑو دے کا بہر رہندا آسا۔ اسیں سمجھدے آسیاں جے پڑھدا ہے۔

عبداللہ: پڑھدا نہ اپنا ماتمہ کردا آسا۔ اس موبائیل ڈنیا خراب کیتی ایہہ سارا سبق اسی دا ہے۔ اسی
تے بکواس دکھ دکھ کا پڑھائیاں وی رہ گیاں تہ پہیڑے کم وی سکھ گئے۔

فاطمہ: میں تلو آکھیا آسا ایہہ موبائیل نہ کہن کا دے۔

عبداللہ: نہ کہنا تہ کہہ کراں سکول والیاں رواج وی کڈھ کہندا آسا کرونے دی واریں جے موبائیل تو
کہر ہی پڑھو۔ کلاس جے لیدے آسے۔

فاطمہ: ایہہ موبائیل نیہہ شیطاناں دا کہر ہے۔

عبداللہ: (اسکولت مارکا آکھدا) اٹھ دفع ہوماہڑے کھروں تہدھ ماہڑانک کپال چھوڑیا۔
فاطمہ: مارنہ۔ مارے نال ہُن کہہ ہوسی۔ برباد اوہ ہے جیہڑا ہو گیا داہے۔ کچی سسھی بیٹھنی چنگی
ہوندی ہے۔

عبداللہ: تلو جے میں ٹیوشن پچھیا آسا۔ اُدھر تو نیہہ گیا تہ پیسے سارے نشے تے لیدر ا رہیں۔
عارف: (تختھا کا) ابا غلطی ہو گئی۔ معافی چا دیو۔

عبداللہ: توں معافی منگدیں۔ تہدھ ماہڑا ہیڑا غرق کر چھوڑیا۔ اتنا رو پیہ تہدھ کھڑکا نشے تے لایا۔ فر
معافی منگدیں۔ (تھپڑ مارکا)

فاطمہ: اپنا جیہڑا حال بنایا داہے اوہ چھوڑکا۔ دانشکل دکھ اپنی۔ کھر نیہہ دانکا۔ کتے دانہہہ مانکا۔ بہنیں
بیچاری وردی کوٹا کیاں لالائزہ کردی ہے تہ تلو نوں تھیں نوں وردی وی دوئے سوٹ کنی۔ فر توں
اس طراں کریں۔

عارف: (اٹھ کا بہر رہندا ہے) اماں اُتھو چھادی معافی چا دیو۔ اگا کدے غلط سوسائٹی بچ نہ جلساں۔
عبداللہ: ایہہ جیہڑا پڑھائی بچ نقصان ہو یا۔ ایہہ تو ہڑانا پڑھسی۔
فاطمہ: نانے داناں رکیاں کہندے ہو۔ اُس بیچارے کہہ گمایا۔ پنیو دا رکیاں نیہہ آکھدا۔ قصور سارا
تو ہڑا ہے۔

عارف: ابا بس توبہ ماہڑی۔ ہُن شکایت نہ این دیساں۔
عبداللہ: ہُن میں قسم کھینداں کہ سلمہ کو ٹیوشن وی پڑھالساں ہور اسدا ہر خرچہ پورا کرساں۔ جے ماہڑی
زندگی رہ گئی تہ اسکو میں IAS کراں کا چھوڑساں۔ توں پڑھ یا نہ پڑھ تہدھ ماہڑا دل دکھا چھوڑیا۔
فاطمہ: اج آئیں راہ راست تے۔

(باہروں سلمہ پھٹے پُرانے جے کپڑے لائے دے چا دی رڑے کھن کا ایندی ہے۔
عبداللہ اُس داہر دکھ کا۔
عبداللہ: سلمہ بچہ رڑے چھوڑ۔ (سلمہ رڑے زمی تے چھوڑ دی ہے)
سلمہ: کہہ اتا۔

عبداللہ: گلانا لاکا۔ ماہڑی بچی مگو معاف کر۔ میں بچ غلط آساں اج تو بعد توں ٹیوشن جو امین کر
تہ اس پتہ راؤ کو دہس کا چھوڑ۔

سلمہ: حیران ہو کا پیو دار دکن لگدی ہے تہ پردہ چہڑھ گیندا ہے۔

تربیا منظر

پردہ اٹھدا ہے جمالاتہ کمالا ماسٹر کول بیٹھے گیاں مار دے ہوندے ہین۔

ماسٹر جی: اج داسماج پہلاں تو زیادہ اگا بدھ رہیا ہے۔ نسیں دکھو اس ویلے لڑکیاں لڑکیاں کولوں
زیادہ نمبرات حاصل کر رہیاں ہین۔ چکھلیاں دنا میٹرک دے ریزلٹ بچ 60 فیصدی بچیاں تہ
40 فیصد بچے کامیاب ہوئے۔

کمالا: ماسٹر جی کجھ لوک اہجاں وی پرائی جاہلیت دیاں گلاں کر دے ہین۔ بچی نہ پڑھا لو کہہ کرنی
ہے پڑھاں کا۔

جمال: بس ہک ہی گل پکڑ کا بیٹھے دے ہین۔ تہی بگانی ہے۔ آخر کہروں کڈھنی ہے۔ دونی گل
آکھدن جے کہ مذہب دے خلاف ہے۔

ماسٹر جی: آقائے دو جہان حضرت محمد ہوراں دا کہہ فرمان ہے۔ تہی نسل دی ضامن ہے ظاہر گل
ہے تہی پڑھی لکھی ہوئی دین دار ہوسی۔ فارسی بچ آکھدے ہین کہ بے علم نتواں خدا را شناخت۔
جاہل انسان خدا کووی نیہہ سیاندا۔

جمال: دُرسٹ فرمایا تہساں۔ مگر آساں لوکاں دیاں اکھیاں تو جاہلیت دی پٹی اہجاں وی نیہہ ہمدی۔
کمالا: کجھ لوک سدھ دے آئے مگر دکھ پدھی۔

ماسٹر جی: چلو پرا دکھ بدھی ہی صحیح سمجھ گینے چائیدے ہین۔ دکھ نا کجھ بچیاں اس ویلے ڈاکٹر بن گیاں۔
لیڈی ڈاکٹر دی کتنی ضرورت ہے اسدے سماج کو۔

جمالا: خاص کر پہاڑی تہ دور دراز علاقیاں بچ شہراں دیاں لیڈی ڈاکٹر نیہہ کھلداں۔

کمالا: اس کو بے پڑدی نہ آکھدے جس ویلے کسی تہیو پہنپو دی ڈیلوری Delivery مرد ڈاکٹر
کرالدا ہے۔ افسوس اسدی سوچ دا۔

ماسٹر جی: ہسپتال ہووے۔ پولیس ہووے۔ سکول ہووے ہر شعبے بیچ لیڈی نال لیڈی ہی ڈیل کر سکدی ہے۔

جمالا: گڑی نال گڑی ہی نمٹ سکدی ہے۔ غیر مرد اُس نال ہتھ نیہہ لاسکدا۔
کملا: نالی نال نال شو بدی ہے پاچھی نال پاچھی۔
ماسٹر جی: بالکل بالکل صحیح۔

جمال: خدا کرے ساریاں دی سوچ ابھی بن جُلے۔ اگر نوکری نہ وی ہووے۔ ڈاکٹر ساریاں تہ نیہہ بن سکدیاں۔

کملا: مگر بچیاں دی تربیت کھراں بیچ کر سکدیاں ہین۔ دینی تعلیم وی ضروری ہے تہ دُنیا وی تعلیم وی۔

ماسٹر جی: بالکل ایہہ دکھنا عبداللہ کجھ سال پہلاں تہیو کو پڑھالے تھیں کتریندا آسانہ اُس کو کا پیاں دیوے نہ کتاباں ہورتہ ہوروردی وی دُوواں دُوواں سالوں کو دیندا آسا۔
کملا: سچ آکھدے ہو۔ آساں وی مغز کھپائی کیتی۔ بس ہک ہی پھوت سوار آسانہی بگانا مال ہے۔
کس واسطے روپے ضائع کراں۔

جمالا: اج دکھو اُس IAS دا امتحان دتا داسے۔

ماسٹر جی: مگو لگدا ہے کہ اوہ آرام نال نکل گئیسی۔

کملا: خدا کرے پاس ہو جُلے۔ علاقے داناں روشن ہو گئیسی۔

ماسٹر جی: بس ریزلٹ اج کل بیچ ہونا والے ہین۔ ایہی گل کر دے ہوندے ہین کہ عبداللہ تہ اُسدی کھراواں داخل ہوندے ہین۔ ہتھاں بیچ لفافے چائے دے ہوندے ہین۔
عبداللہ: السلام علیکم ماسٹر جی۔

ماسٹر جی: وعلیکم السلام۔ آجی عبداللہ پہنا جی آج کجھ بڑا خوش لگدیں۔

فاطمہ: تہدیاں دُعائیاں نال ماہری سلمہ پاس ہو گئی۔

جمال: مبارک۔ مبارک۔

کمال: ماہری طرفوں وی مبارک۔

عبداللہ: (ڈبہ کھول کا انہاں اگا چھوڑ داسے۔) حضرت منہ مٹھا کرو۔

ماسٹر جی: (اُٹھ کا گلانا لیدنا ہے) آکھدا عبداللہ پہنا جی آج سمجھ آئی۔
 فاطمہ: ایہہ ساری مہربانی تئساں پھر اوواں دی جہاں وقتا فو قتا رہبری کیتی۔
 جمالا: تہنی بگنا مال ہے کس واسطے لوکاں کو پڑھال کا حوالے کر ساں۔
 کمالا: پتھر پڑھال کا اپنے کاری ایسی تہنیاں پڑھالے دا کہہ فاندے۔
 عبداللہ: بس حضرت ہن ہور شرمندہ نہ کرو۔ تئسی نصیحت تہ رہبری انہاں پھر اوواں دی حوصلہ
 افزائی سن ماہر اسر اُچا کر چھوڑیا۔
 کمال: اوہ گل تہ صحیح ہے مگر اس پنج بگی ہور انساناں داوی گہر اساتھ رہیا۔
 جمال: اوہ کون؟

کمال: او اسدی پھر جائی فاطمہ بیگم۔
 ماسٹر جی: واقعی ایہہ گل بندھ دُرس ت آکھی۔ عبداللہ دا تعاون اسدی نصیحت تے عمل کرنا ہور پھر جائی
 دا حوصلہ کم کر گیا۔

جمال: سچ آکھدے ہین سیانے کہ چندرادے دو پڑ ہوندے ہین۔ انہاں بچوں ہک بٹہ سخت تہ ہک
 نرم نہ ہون آٹا باریک بیہہ پھیلن ہوندا ہے۔
 کمال: واقعی عبداللہ ذری سخت انسان ہے مگر پھر جائی نرم آسی تاں کامیابی ہوئی۔ جتاں پہناویں کتنا
 وی سیانا ہووے جد تک سنگھڑ بیوی دا ساتھ نہ ہوسی اوہ کجھ وی بیہہ۔
 ماسٹر جی: اسی واسطے تہنیاں دی تعلیم ضروری ہے۔ جس ویلے کہہرا پنج عورت ذات پڑھی لکھی دی
 ہوسی اوہ کہہر صاف ستھرا۔ تہذیب یافتہ تہ سدھریا دا ہوسی۔

جمال: عبداللہ پہنا جی گدرا گتھا پچیا۔
 عبداللہ: بس اس سال بی اے فائنل پنج ہے۔
 کمال: ہن تہ نشہ وشہ بیہہ کردا۔

عبداللہ: اہجاں تہ رب پچایا دا ہے۔ جچھانہ غلط سوسائٹی پنج خراب ہووے۔
 ماسٹر جی: ہک خراب سیب ٹوکری سیباں دی کو خراب کر چھوڑ دا ہے فر تہ سوسائٹی۔ پچھی صحبت پنج
 انسان پچھا بندا ہے۔ آکھدے ہین انسان صحبت تھیں پچانیاں جلد اے۔

عبداللہ: تُساں دُرست فرمایا حضرت۔

فاطمہ: ماسٹر صاحب اَساں کو اجازت دیو۔ کُہر گڑیاں جنیاں دا ڈیرہ پُہر یاد آسا۔ میں آکھیا ایہہ خوشخبری پہلاں اُستاداں کو سُنا آواں۔

ماسٹر جی: شُکر یہ۔ بہت بہت شُکر یہ۔

فاطمہ: چچھا کمالا پہنا جی تُساں پُہراواں داوی شُکر یہ۔ اگر وقت تے اسدی رہبری نہ کرو اتہ اتہ اج ایہہ نقشہ کس طراں دکھاں۔

جمال: ایہہ سب کُجھ خدائی مدد آسی۔ بڑی ساری نیاز کرو۔ اسیں وی ضرور سلمہ بیٹی کو مبارک دتے کو ایساں۔

کمالا: ہاں ہاں۔ ضرور پُچھساں۔ ”عبداللہ دار دکھا“ پتھیاں بگنا نہ مال۔

عبداللہ: ”اُسدی کھا ڈی دار تھ کھڑکا“ مگو معافی چا دیو میں چُ غلط آساں۔

ماسٹر: ہُن ایہہ پیغام اُنہاں جاہلاں تک وی پُچھائیں ہورا پتی مثال پیش کریں۔

عبداللہ: ضرور۔ ماہڑے جے ہور وی کئی جاہل مُطلق ہین جنہاں کو ایہہ پُہوت سوار ہے کہ تھی بیگانہ مال ہے۔ جمال: ہُن ایہہ آکھیں کہ پُتر بیگانہ مال ہے۔ بیاہ ہو یا تہ اپنی بیوی دا غلام بن گیندا ہے۔ ماؤ پُہو کو چُچھا ہک بوجھ سمجھدا ہے۔

کمال: ہاں، صرف ہور صرف تھی ہی ہک ایسی دولت ہے جس کو اپنے پیکیاں دا اکتا وی پیارا لگدا ہے۔ والدین دی وفادار ہوندی ہے۔

عبداللہ: حضرت اَساں کو اجازت دیو۔

ماسٹر جی: رب دے حوالے۔ خدا حافظ۔ عبداللہ تہ فاطمہ دوئی ٹردے ہن تہ پردہ چہڑھ گیندا ہے۔

مک چک